

**Выписка из протокола № 1
заседания МО
КГУ «Общеобразовательная школа имени 50 лет Октября»**

29.08.2023г

Повестка дня:

1. Рассмотрение и утверждение методического пособия на 2023-2024 учебный год.

Заслушали учителя казахского языка и литературы Мағзұм Анаркүл Ансағанқызы, который ознакомил с методическое пособие «**PISA оқу сауаттылығы: мәтінмен жұмыс істеудің заманауи стратегиялары**». Данное методическое пособие посвящено учителям казахского языка и литературы на тему «граммотность чтения PISA: современные стратегии работы с текстом" В пособии систематизированы эффективные методы и приемы, направленные на развитие у учащихся умений понимать, интерпретировать и оценивать текст в соответствии с требованиями международного исследования PISA.

Решение: методическое пособие «**PISA оқу сауаттылығы: мәтінмен жұмыс істеудің заманауи стратегиялары**» учителя казахского языка и литературы Мағзұм А.А. рекомендовать к использованию в 2023-2024 учебном году.

В голосовании приняли участие все присутствующие методического объединения в количестве 7 человек. Решение принято единогласно.

Руководитель МО

Габдуллина В.З.

**КҮНТІЗБЕЛІК-ТАҚЫРЫПТЫҚ ЖОСПАРЛАУ
КАЛЕНДАРНО-ТЕМАТИЧЕСКОЕ
ПЛАНИРОВАНИЕ
«PISA оқу сауаттылығы: мәтінмен жұмыс
істеудің заманауи стратегиялары».**

МУҒАЛИМ:

УЧИТЕЛЬ:

МАҒЗҰМ АНАРКУЛ АНСАҒАНҚЫЗЫ

ОБЛЫС, ҚАЛА, АУДАН, АУЫЛ:

ОБЛАСТЬ, ГОРОД, РАЙОН,

СЕЛО:

Ақмола облысы, Жарқайың ауданы

МЕКТЕП, ГИМНАЗИЯ, ЛИЦЕЙ:

ШКОЛА, ГИМНАЗИЯ,

ЛИЦЕЙ:

СЫНЫП:

«Октябрьдің 50 жылдығы

атындағы ЖОББМ» КММ КЛАСС:

ПӘН:

ПРЕДМЕТ: Қазақ тілі мен қазақ әдебиет

САҒАТ

САНЫ:

КОЛИЧЕСТВО

ЧАСОВ:

34сағат

**«PISA оқу
сауаттылығы:
мәтінмен жұмыс
істеудің заманауи
стратегиялары»
әдістемелік құрал**

Автор: Мағзұм Анаркүл Аңсағанқызы

Бұл әдістемелік құрал «PISA оқу сауаттылығы: мәтінмен жұмыс істеудің заманауи стратегиялары» тақырыбында қазақ тілі мен әдебиеті пәні мұғалімдеріне арналады. Құралда PISA халықаралық зерттеуінің талаптарына сәйкес оқушылардың мәтінді түсіну, интерпретациялау және бағалау қабілеттерін дамытуға бағытталған тиімді әдіс-тәсілдер жүйеленіп берілген. Қазіргі білім беру үдерісіндегі басты міндет – оқушының функционалдық сауаттылығын, яғни түрлі мәтіндермен жұмыс істей алу, ақпаратты саралау және өз ойын дәлелді түрде жеткізе білу қабілеттерін қалыптастыру. Осы мақсатта әдістемелік құралда әртүрлі мәтін типтерімен жұмыс істеу стратегиялары, мәтін мазмұнын жан-жақты талдау жолдары, оқушының ойлау дағдыларын дамытатын тапсырмалар мен бағалау критерийлері қамтылған. Сонымен қатар, мәтінге негізделген сұрақтар құрастыру, дәлелді жауап беру, түрлі көзқарасты салыстыру, мәтіннен алынған ақпаратты өмірлік жағдаяттарда қолдану тәсілдері кеңінен қарастырылады. Бұл құрал мұғалімдердің кәсіби құзыреттілігін арттырып, оқушылардың оқу сауаттылығын дамытуға ықпал ететін тәжірибелік бағыттағы әдістемелік көмекші құрал бола алады.

Мазмұны

Кіріспе	4
I БӨЛІМ. Мәтінді түсінуге үйрету стратегиялары	7
1.1. Мәтін құрылымын тану және негізгі ойды анықтау	7
1.2. Кілт сөздермен жұмыс және мазмұнды болжау	8
1.3. Контекст арқылы мағына шығару	10
1.4. Функционалдық мәтіндерді түсіну	13
II БӨЛІМ. Мәтінді интерпретациялау стратегиялары	15
2.1. Авторлық ұстанымды тану және бағалау	15
2.2. Мәтін ішіндегі себеп-салдарлық байланыстарды анықтау	17
2.3. Кейіпкер мен оқиғаға интерпретация жасау	20
2.4. Әдеби және ақпараттық мәтіндерді салыстыру	21
III БӨЛІМ. Бағалау және пікір айту стратегиялары	23
3.1. Мәтін мазмұнына қатысты өз көзқарасын білдіру	23
3.2. Ақпараттың шынайылығын анықтау және бағалау	24
3.3. Мәтін мазмұнына байланысты шешім қабылдау	26
3.4. Мәтін негізінде аргумент келтіру және дәйектеме ұсыну	27
IV БӨЛІМ. Мәтін бойынша сұрақ қою және жауап беру тәсілдері	29
4.1. Сұрақ қоюдың түрлері және Bloom таксономиясы	29
4.2. Мәтінге жауап құрастырудың құрылымы	30
4.3. Интерактивті сұрақ-жауап әдістері	31
4.4. Мәтінмен жұмысқа арналған онлайн құралдар	33
V БӨЛІМ. Мәтінге негізделген тапсырмаларды құрастыру	34
5.1. PISA форматындағы тапсырмалардың құрылымы	34
5.2. Қалыптастырушы бағалау тапсырмалары	36
5.3. Жобалық жұмыс пен эссе жазуға бағытталған тапсырмалар	37
5.4. Шынайы өмірмен байланысты тапсырмалар	39
VI БӨЛІМ. Оқу сауаттылығын бағалау критерийлері	40
6.1. Мәтінді түсіну дағдыларын бағалау	40
6.2. Интерпретация мен бағалау деңгейін саралау	41
6.3. Рефлексия және өздігінен бағалау дағдылары	42
6.4. Мұғалімге арналған диагностика құралдары	44
VII БӨЛІМ. Оқу сауаттылығын дамытудағы тиімді тәжірибелер	45
7.1. Мәтінмен жұмыс бойынша тиімді тәсілдер	45
7.2. Оқушылардың оқу дағдыларын дамыту жобалары	46
7.3. Қиындық деңгейі жоғары мәтіндермен жұмыс	48
7.4. Цифрлық құралдарды кіріктіру мысалдары	49
Қорытынды	51
Пайдаланылған әдебиеттер	53

КІРІСПЕ

Тақырыптың өзектілігі

XXI ғасырдың қарқынды өзгерістерге толы білім кеңістігінде оқушының функционалдық сауаттылығы, яғни алған білімін өмірлік жағдаяттарда тиімді қолдану қабілеті басты құндылықтардың біріне айналды. Осы орайда, PISA (Programme for International Student Assessment) халықаралық зерттеулерінде оқу сауаттылығын дамыту білім сапасының негізгі көрсеткіші ретінде қарастырылады. Оқу сауаттылығы — оқушының мәтінді түсініп, оны интерпретациялау, бағалау және алған ақпаратты әртүрлі контексте қолдану қабілеті. Бұл дағдыны қалыптастыруда қазақ тілі мен әдебиеті пәнінің мүмкіндігі мол. Алайда мектеп тәжірибесінде оқушылардың мәтінді терең түсініп, өз ойын дәйектеуге келгенде қиындықтарға тап болатыны байқалады. Сондықтан мұғалімдерге бағыт-бағдар беретін, нақты әдіс-тәсілдер мен тапсырмалар жүйеленген әдістемелік құралдың қажеттілігі артып отыр.

Әдістемелік құралдың жаңашылдығы

Бұл құралдың басты жаңашылдығы – оқу сауаттылығын дамытуда PISA зерттеу талаптарына сай арнайы стратегияларды, заманауи әдістер мен цифрлық құралдарды кешенді түрде ұсынуында. Құрал дәстүрлі мәтінмен жұмысты жаңаша бағытта ұйымдастыруға мүмкіндік береді: оқушының сыни ойлауын, дәлелмен сөйлеуін, шешім қабылдауын, цифрлық сауаттылығын және өмірмен байланыстыру қабілеттерін дамытуды көздейді. Сонымен қатар, тапсырмалар құрастыру үлгілері мен бағалау критерийлері де жаңартылған білім мазмұны талаптарымен сәйкестендірілген.

Әдістемелік құралдың ғылымилығы

Құрал отандық және халықаралық ғылыми еңбектерге, PISA зерттеуінің ресми әдістемелік материалдарына, білім берудегі қазіргі ғылыми тұжырымдарға сүйеніп құрастырылған. Оқу сауаттылығы ұғымының теориялық негіздері, мәтінмен жұмыс істеудің когнитивті модельдері, оқу стратегиялары, интерпретация мен дәлелдеу ұғымдары ғылыми-теориялық талдауға негізделген. Сонымен қатар, педагогикалық зерттеулердің нәтижелері мен психолінгвистикалық деректер де ескерілген.

Мақсаты

Оқушылардың оқу сауаттылығын дамытуда қазақ тілі мен әдебиеті сабағында мәтінмен жұмыс істеудің тиімді стратегиялары мен әдіс-тәсілдерін, тапсырмаларын, бағалау өлшемдерін жүйелі түрде ұсыну арқылы мұғалімдердің кәсіби құзыреттілігін арттыру.

Міндеттері

1. Оқу сауаттылығы ұғымының мәні мен мазмұнын ашу;
2. PISA талаптарына сай мәтінмен жұмыс жүргізудің ерекшеліктерін талдау;
3. Мәтінді түсіну, интерпретациялау және бағалау стратегияларын ұсыну;

4. Оқу сауаттылығына бағытталған тиімді тапсырмалар үлгілерін беру;
5. Мәтінмен жұмыс барысында қолдануға болатын заманауи әдіс-тәсілдерді жүйелеу;

6. Мәтінге негізделген сұрақтар мен жауаптар құрылымын ұсыну;
7. Бағалау критерийлері мен рефлексия құралдарын ұсыну;
8. Мұғалімдердің әдістемелік жұмысына нақты тәжірибелік көмек беру.

Әдістемелік құралдың ғылыми-әдістемелік деңгейі

Құрал білім берудің заманауи талаптарына және оқыту мен бағалау жүйесіндегі әлемдік тәжірибеге негізделген. Мазмұны жүйелі, құрылымы пән мұғалімдеріне түсінікті және бірзділікпен құрылған. Теория мен практиканы тиімді ұштастыра отырып, мұғалімнің кәсіби дамуына бағыт береді. Құралда ұсынылған стратегиялар мен тапсырмалар жаңартылған білім беру мазмұнына сай келеді және қалыптастырушы бағалау жүйесімен үйлеседі.

Әдістемелік құралдың негізгі бағыт-бағдары

Құрал қазақ тілі мен әдебиеті сабағында оқу сауаттылығын дамытуға бағытталған. Атап айтқанда:

- мәтінді түсіну, интерпретациялау, бағалау дағдыларын дамыту;
- оқушылардың сыни ойлауын қалыптастыру;
- түрлі мәтін түрлерімен (функционалдық, әдеби, ақпараттық) жұмыс істеу;
- дәлелді ой айту, пікір білдіру және шынайы ақпаратты ажырата білу;
- мәтінге негізделген сұрақ қою мен жауап беру;
- цифрлық ресурстарды тиімді пайдалану.

Әдістемелік құралдың теориялық және практикалық маңыздылығы

Теориялық тұрғыдан алғанда, құрал оқу сауаттылығы мен мәтінмен жұмыс істеудің ғылыми негіздерін түсіндіреді, PISA-ға бағытталған білім беру мазмұнының өзектілігін ашады. Практикалық маңызы – нақты әдіс-тәсілдер, тапсырмалар үлгілері, бағалау құралдары, цифрлық платформалармен жұмыс бағыттарын ұсынуында. Мұғалім бұл құралды күнделікті сабақта, жоспар құруда, оқушылардың оқу нәтижелерін бағалауда еркін қолдана алады.

Әдістемелік құралдан күтілетін нәтижелер

- Мұғалімдер оқу сауаттылығы бағытында мәтінмен жұмыстың заманауи әдістерін меңгереді;
- Сабақ барысында функционалдық және әдеби мәтіндермен жұмыс сапасы артады;
- Оқушылардың мәтінді түсіну, интерпретациялау, дәлелмен жауап беру дағдылары дамиды;
- PISA форматына бейімделген тапсырмаларды әзірлеу қабілеті қалыптасады;
- Бағалау критерийлері мен оқушы жетістігін талдауға қажетті құралдар қолданылады;
- Қазақ тілі мен әдебиеті пәні аясында функционалдық оқу дағдылары жүйелі дамиды

I БӨЛІМ. Мәтінді түсінуге үйрету стратегиялары

1.1. Мәтін құрылымын тану және негізгі ойды анықтау

PISA бағалау жүйесінде оқу сауаттылығының басты көрсеткіштерінің бірі — мәтінді түсіну, оның құрылымын тану және негізгі ойды ажырата алу қабілеті. Мәтінді тек көз жүгіртіп оқып шығу жеткіліксіз — оқушы оның ұйымдасу логикасын, ақпараттың берілу ретін, құрылымдық бөліктер арасындағы байланысты түсінуі қажет. Бұл қабілет оқушының болашақтағы оқу, жұмыс және әлеуметтік өмірде түрлі ақпаратпен жұмыс істеуіне тікелей ықпал етеді.

Мәтін құрылымы дегеніміз не?

Мәтін құрылымы — ақпараттың белгілі бір логикалық және композициялық реттілікпен берілуі. Әдетте мәтін кіріспе (басталуы), негізгі бөлім (дамуы), қорытынды (аяқталуы) секілді бөліктерден тұрады. Одан бөлек, әр мәтіннің өзіне тән құрылымдық элементтері болады: атау, абзацтар, тақырыпшалар, маркерлер, кестелер, сілтемелер, сандар, мысалдар, т.б.

Оқушыларға бұл құрылымды таныту — олардың мәтінді жүйелі түрде қабылдауына жол ашады. Бұл ретте мұғалім оқушыға мәтіннің «құрылысын» талдауды үйретіп, негізгі ой мен қосымша ақпаратты ажыратуға дағдыландыруы қажет.

Қиындықтар мен себептері

Қазақ тілі мен әдебиеті пәнінде оқушылар кейде мәтіннің негізгі ойын табуда қиналады. Себебі:

- мәтіннің құрылымына назар аудармай оқиды;
- дерексіз немесе астарлы ойды тануда тәжірибесі аз;
- жеке сөйлемдерді тұтас мәтінмен байланыстыра алмайды;
- мәтіннің логикалық дәйектілігін түсіне бермейді.

Мұғалімнің рөлі

Мұғалімнің міндеті — оқушылардың мәтін құрылымын тануына бағытталған тапсырмалар жүйесін ұсыну және түрлі стратегияларды қолдану арқылы бұл дағдыны қалыптастыру. Мәтіннің мазмұндық блоктарын бөліп көрсету, абзацтарға тақырып қою, ақпаратты диаграмма немесе кесте түрінде қайта ұйымдастыру оқушының құрылымдық түсінігін дамытады.

Ұсынылатын әдіс-тәсілдер:

1. «Мәтінді бөлшектеу» әдісі
  - Мәтінді бірнеше абзацқа бөліп, әр бөлікке атау беруді сұрау;
  - Қай абзац қай ойды білдіреді – анықтау;
2. «Қаңқа құру» (скелет-мәтін) стратегиясы
  - Мәтіндегі негізгі ойлар мен дәлелдерді қысқа тірек сөздермен бейнелеп, «қаңқа» құру;
  - Осы қаңқа негізінде мазмұнды қалпына келтіру;

3. «Шиыршық» (спираль) диаграммасы

- Ақпараттың реттілікпен дамуын көрсету;
- Әр деңгейдегі ойды белгілеу;

4. Мәтін картасы (Mind Map)

- Мәтіндегі тақырып пен қосалқы ойларды тармақтатып сызу;
- Ақпарат ағынын визуализациялау;

5. «Үш қадамды оқу» әдісі

- Бірінші оқылымда – жалпы танысу;
- Екіншіде – құрылым мен байланыстарды табу;
- Үшіншіде – негізгі ойды анықтау және тұжырымдау;

Тапсырма үлгілері

- Мәтіннің қай бөлігінде негізгі ой берілген?
- Әр абзацты нөмірлеп, негізгі ойды анықтаңыз.
- Мәтінге атау беріңіз. Не себепті сол атауды таңдадыңыз?
- Мәтін құрылымын берілген үлгімен салыстырыңыз (мысалы: кіріспе – дәлел – мысал – қорытынды).

Бағалау тәсілдері:

- Қалыптастырушы бағалау: оқушының мәтін құрылымын тануы, бөлімдерді ажыратуы, логикалық жүйелілікті анықтауы.
- Жетістік критерийлері:
  - Мәтінді құрылымдық тұрғыда дұрыс бөле алды ма?
  - Негізгі ой мен қосымша ақпаратты ажырата алды ма?
  - Ойын жүйелі жеткізе алды ма?

Практикалық кеңестер:

- Мәтіннің құрылымын алдын ала сыныппен бірге талдау;
- Бірнеше мәтінді салыстырып, құрылым ұқсастықтарын табу;
- Жауап беруге арналған үлгілерді (шаблон) ұсыну;
- Оқушыларға мәтіннің бөлімдеріне атау бергізу, өз мәтінін жаздырту.

Мәтін құрылымын тану — оқу сауаттылығының негізі. Бұл дағдыны дамыту оқушының барлық пәндердегі оқу жетістігіне оң әсер етеді. Мұғалім жүйелі бағыт пен дұрыс стратегия ұсынса, оқушылар бұл қабілетті тез меңгереді. Қазақ тілі мен әдебиеті сабақтарында мәтін құрылымымен жұмыс жүйелі жүрсе, оқушылардың мәтін мазмұнын терең ұғынып, өз ойын дәйектеуге бейімділігі артады.

1.2. Кілт сөздермен жұмыс және мазмұнды болжау

Кілт сөздермен жұмыс — оқушылардың мәтін мазмұнын болжау, негізгі ақпаратты тану және оқылым мақсатын анықтауға бағытталған маңызды стратегиялардың бірі. Бұл тәсіл PISA құрылымындағы мәтінді түсіну және интерпретациялау дағдыларын дамытуға септігін тигізеді.

Кілт сөз деген не?

Кілт сөздер — мәтіндегі негізгі ұғымдар мен ақпаратты жеткізетін сөздер. Олар арқылы оқушы мәтіннің не туралы екенін болжай алады, ақпарат ағынын қадағалайды, маңызды бөліктерге назар аударады.

Кілт сөздермен жұмыс істеу арқылы:

- мәтінді шолу арқылы тақырыпты болжауға;
- мәтін мазмұнын түспалдауға;
- негізгі ойды анықтауға;
- мәтіндегі маңызды және маңызсыз ақпаратты ажыратуға болады.

Мазмұнды болжау не үшін қажет?

Оқушы мәтінді толық оқымай тұрып, болжам жасауға үйренсе, бұл оның танымдық белсенділігін арттырады. Болжау мәтін мазмұнын алдын ала көру, сұрақтар тудыру, өз ойымен салыстыру, ізденуге итермелеу сияқты дағдыларды дамытады. Мұндай стратегия оқушыны пассив тыңдаушы емес, белсенді оқырман ретінде қалыптастырады.

Әдіс-тәсілдер:

1. «Кілт сөздер арқылы мазмұнды болжау»
  - Мәтін оқылмай тұрып, 5–7 кілт сөз беріледі;
  - Оқушылар осы сөздерге сүйеніп, мәтіннің мазмұны туралы болжам жазады.
2. «KWL» стратегиясы (Білемін – Білгім келеді – Үйрендім)
  - «Не білемін?», «Нені білгім келеді?», «Не үйрендім?» кестесін толтырады;
  - Мәтінді оқу алдында және соңында салыстырады.
3. «Жорамал картасы»
  - Кілт сөздерден мәтіннің құрылымын құрастыру;
  - Болжам мен шынайы мазмұнды салыстыру.
4. «Болжам – дәлел – салыстыру» әдісі
  - Мәтінді оқымай тұрып болжам айту;
  - Оқығаннан кейін: болжамның қаншалықты сәйкес болғанын дәлелдеу.
5. «Сөздер тізбегі»
  - Кілт сөздер тізімін пайдаланып, оқушы өз мәтінін құрастырады;
  - Кейін нақты мәтінмен салыстырады.

Тапсырма үлгілері:

- Кілт сөздерге сүйене отырып, мәтіннің тақырыбын анықтаңыз;
- Осы сөздер мәтінде қандай рөл атқарады?
- Болжам жасаңыз: бұл мәтінде не айтылуы мүмкін?
- Мәтінді оқыған соң болжамыңызды шынайы мазмұнмен салыстырыңыз;
- Кілт сөздерді пайдаланып, мәтін жоспарын құрастырыңыз.

Бағалау:

- Бағалау критерийлері:
  - Кілт сөздер негізінде логикалық және негізделген болжам жасай алды ма?
  - Мәтінді оқығаннан кейін өзінің болжамын қайта қарастыра алды ма?

– Негізгі ойды дұрыс түсінді ме?

• Рубрика:

3 ұпай – толық және негізді болжам;

2 ұпай – ішінара дұрыс болжам;

1 ұпай – болжам нақты емес немесе мәтінмен байланыссыз.

Практикалық ұсыныстар:

• Кілт сөздерді оқушылардың өздеріне таптырып, маңыздылығын талқылау;

• Топтық жұмыста әр топқа түрлі кілт сөз беріп, өз болжамын қорғауға мүмкіндік беру;

• Мәтінді толық оқыған соң болжаммен салыстыру рефлексиясын ұйымдастыру.

Кілт сөздермен жұмыс және мазмұнды болжау — оқушылардың мәтінмен терең жұмыс жасауына бастама болатын, белсенді оқылымға жетелейтін маңызды тәсіл. Бұл әдіс тек түсінуге ғана емес, интерпретация мен бағалау дағдыларына да ықпал етеді. Мұғалімдер бұл стратегияны жүйелі қолдану арқылы оқу сауаттылығының негізін қалайды.

1.3. Контекст арқылы мағына шығару

PISA форматындағы оқу сауаттылығының негізгі компоненттерінің бірі – контекст арқылы сөздің немесе тіркестің мағынасын анықтай білу дағдысы. Бұл дағды оқушылардың мәтінді терең түсінуіне, күрделі ақпаратты өңдеуіне және тілдік икемділігін дамытуға тікелей ықпал етеді. Көп жағдайда мәтінде кездесетін жаңа сөздердің, күрделі тіркестердің немесе астарлы мағыналардың мәнін оқушы сыртқы дереккөзсіз, яғни контекст негізінде анықтауы қажет болады.

Контекст дегеніміз не?

Контекст – мәтіндегі сөздердің немесе сөйлемдердің берілген мағынасына ықпал ететін тілдік және мағыналық орта. Бұл орта – сөздердің сөйлемдегі орны, оған қатысты тіркестер, көршілес сөйлемдердегі ақпараттар, тақырып пен жағдайлар жүйесі.

Контекст арқылы мағына шығару — оқушының логикалық ойлау, болжам жасау және тілді функционалды түрде қолдану қабілетінің көрсеткіші.

Контексте мағына танудың маңыздылығы

1. Жаңа сөздердің мағынасын сөздікке қарамай-ақ түсіну дағдысы қалыптасады;

2. Мағыналық байланыстарды тану арқылы мәтінді толық және нақты қабылдау мүмкін болады;

3. Күрделі мәтіндерді оқығанда оқушы сөздік тапшылығына қарамай мағынаны жеткілікті деңгейде түсінеді;

4. Астарлы мағына, ирония, реңк секілді көркемдік тәсілдерді тану жеңілдейді.

Оқушылар қандай қиындықтарға тап болады?

- Жаңа сөзге назар аудармай өтеді немесе мағынасын болжай алмайды;
- Мағынаға байланысты тұспал жасауға қиналады;
- Бір сөздің көп мағынасына мән бермейді;
- Сөйлемдегі логикалық құрылымды түсіне алмайды;
- Тілдік контексті мен өмірлік контексті шатастырады.

Мұғалім үшін маңызды бағыттар

• Контекст арқылы сөз мағынасын табуға арналған тапсырмаларды жиі қолдану;

• Сөздің мағынасы сөйлемде, абзацта немесе бүкіл мәтінде қалай ашылып тұрғанын оқушымен бірлесе талдау;

• Оқушыны контексті «оқуға» үйрету: яғни, сөз мағынасын сөйлем құрылымынан, көрші сөйлемнен, тақырыптан, авторлық көзқарастан іздеуге бағыттау.

Қолдануға болатын әдіс-тәсілдер:

1. “Сөзді табу” стратегиясы

– Мәтінде асты сызылған (немесе белгіленген) сөздің мағынасын оның айналасындағы сөйлемдерге сүйене отырып анықтау.

– Қандай сөздер мен тіркестер бұл мағынаға әсер етіп тұрғанын табу.

2. “Болжа – дәлелде – тексер” әдісі

– Жаңа сөз немесе тіркес беріліп, оның мағынасы болжанады;

– Оқушы өз болжамын контекстпен дәлелдейді;

– Кейін мұғалім немесе сыныппен бірге нақты мағына анықталады.

3. “Синонимдер мен антонимдер арқылы мағына тану”

– Мәтінде берілген сөздің синонимін немесе қарама-қарсы мағынасын табу;

– Сол арқылы сөздің мағынасына контекстік жолмен жету.

4. “Сөз картасы” әдісі

– Белгісіз сөзге байланысты: ол қандай сөйлемде орналасқан? Қандай сөздермен тіркесіп тұр? Неге осылай қолданылған? сұрақтары арқылы карта жасау.

5. “Жағдайлы тапсырмалар”

– Мәтіндегі сөз өмірлік жағдаятпен байланыстырылады. Оқушы: «егер мен осындай жағдайға тап болсам, бұл сөз не білдіруі мүмкін?» деген сұрақ арқылы мағына шығарады.

Тапсырма үлгілері:

• Берілген сөздің мағынасы қандай? Оны анықтау үшін қандай сөйлемдер көмектесті?

• Бұл сөздің орнына қандай синоним қоюға болады?

• Осы сөздің контексте алатын рөлі қандай?

• Егер осы сөздің орнына басқа сөз қойылса, мәтіннің мағынасы өзгере ме?

• Бұл сөз нақты мағынада ма, әлде ауыспалы мағынада қолданылған ба?

Бағалау өлшемдері:

- Қалыптастырушы бағалау:
  - Оқушы мағына шығару үшін қандай дәлел келтірді?
  - Сөзді нақты контексте дұрыс түсінді ме?
  - Өз ойымен бөлісе алды ма?
- Жетістік критерийлері:
  - Белгісіз сөзді түсіндіре алды;
  - Синоним немесе синонимдік тіркес қолдана алды;
  - Сөзді өз сөйлемінде дұрыс пайдаланды.

Практикалық ұсыныстар:

- Белгісіз сөздерді бөліп алып, олардың мағынасын контексте іздету дағдысын қалыптастыру;
- Бір сөздің әртүрлі контекстегі мағынасын салыстыру тапсырмаларын беру;
- Контексті визуалды құрылымдармен түсіндіру: диаграмма, кесте, сөздік сызбасы;
- Әдеби және ақпараттық мәтіндерде сөздер қандай мағынада қолданылады – салыстыру жұмыстарын ұйымдастыру.

Контекст арқылы мағына шығару – оқу сауаттылығының жоғары деңгейіне жол ашатын негізгі стратегиялардың бірі. Бұл қабілет оқушыларға жаңа сөздер мен ақпаратты игеруге ғана емес, мәтінді терең ұғынып, оны өз тәжірибесімен байланыстыра білуге де көмектеседі. Мұғалім бұл дағдыны тұрақты түрде дамыту үшін жүйелі әдіс-тәсілдер мен тапсырмалар ұсынуы қажет. Контексте ойлау – болашақ ойшыл, талғампаз оқырман тұлғасын қалыптастырудың негізі.

1.4. Функционалдық мәтіндерді түсіну

Қазіргі қоғамда адам тек көркем әдебиетпен ғана емес, түрлі функционалдық мәтіндермен жиі бетпе-бет келеді. Олар — нұсқаулықтар, жарнамалар, хабарландырулар, кестелер, инфографика, электрондық хаттар, баға көрсеткіштері, ресми құжаттар, т.б. Оқу сауаттылығы тұрғысынан алғанда, оқушы осы мәтіндерді түсініп, олардан керекті ақпаратты таба білуі тиіс. PISA зерттеуінде дәл осындай мәтіндермен жұмыс істеу – маңызды өлшемдердің бірі.

Функционалдық мәтін дегеніміз не?

Функционалдық мәтін – күнделікті өмірде белгілі бір ақпаратты жеткізуге, нұсқау беруге, түсіндіруге арналған мәтін түрі. Мұндай мәтіндерде эстетикалық сипат аз, ақпараттың нақты әрі түсінікті берілуі басты назарда болады.

Мысалы:

- Поез кестесі

- Қызмет көрсету ережелері
- Хат-хабар
- Сауалнама
- Жарнама
- Бағдарлама аннотациясы

- Этикеткалар

- Қауіпсіздік нұсқаулығы

Неліктен бұл маңызды?

• Көптеген оқушылар функционалдық мәтінді түсінуде қиналады, себебі мұндай мәтіндерде тілдік ерекшелік, қысқалық, реттілік, техникалық лексика болады.

• Функционалдық мәтінді дұрыс түсінбеу — өмірлік қателіктерге әкелуі мүмкін (мысалы, дәріні дұрыс ішпеу, құжатты дұрыс толтырмау).

• Оқушы шынайы өмір жағдайында ақпаратты жылдам табуы, салыстыруы, қорытынды жасауы тиіс.

Оқушыда кездесетін қиындықтар:

- Кесте, сызба, белгілер мен шартты белгілерді түсіне алмау;
- Нұсқаулық тілін түсіндіре алмау;
- Мәтіндегі мақсатты ақпаратты таба алмау;
- Мәтіннің логикалық ретін ұстанбау.

Мұғалім не істеу керек?

- Әртүрлі форматтағы мәтіндерді жиі қолданып отыру;
- Оқушыға күнделікті өмірге байланысты нақты тапсырмалар беру (қызмет көрсету ережесін оқу, дәрі жазбасын талдау);
- Ақпаратты іздеу, бөліп алу, қайта өңдеу дағдысын дамыту.

Әдіс-тәсілдер:

1. “Ақпаратты іздеу”

– Мәтіннен нақты ақпаратты (мысалы, уақыт, баға, орын, тәртіп) табу.

2. “Салыстыру және таңдау”

– Екі жарнамалық мәтінді салыстырып, тиімдісін таңдау.

3. “Сызбаны оқу”

– Кестелер мен диаграммалардағы ақпаратты талдау, түсіндіру.

4. “Қадамдық нұсқаулықты талдау”

– Әр қадамды түсіндіру, қажетті құралдарды бөліп көрсету, қауіпсіздік ережелерін анықтау.

5. “Шынайы жағдай тапсырмасы”

– «Сен — сатып алушы/жолаушы/тұтынушы. Қандай ақпаратты табуың керек?» деген жағдаятқа негізделген тапсырма.

Тапсырма үлгілері:

- Мәтіндегі кестеден рейс уақыты мен билет бағасын табыңыз.
- Жарнама мәтіні бойынша қай қызмет түрі сізге тиімді? Неліктен?

- Хабарландыру мәтініндегі талаптарды көрсетіңіз.
- Берілген нұсқаулық бойынша әрекеттерді ретімен жазыңыз.
- Құжат мәтініндегі маңызды деректерді сызып көрсетіңіз.

Бағалау:

Жетістік критерийлері:

- Мәтіннің құрылымын дұрыс түсіне алды ма?
- Нақты ақпаратты таба алды ма?
- Қарапайым және күрделі функционалдық мәтінмен жұмыс істей алды ма?
- Ақпаратты талдап, шешім қабылдай алды ма?

Қалыптастырушы бағалау мысалдары:

- Қате оқылған нұсқаулық салдары қандай болар еді?
- Қате толтырылған құжат қандай мәселе тудырады?
- Жарнама шындыққа сәйкес келе ме?

Практикалық ұсыныстар:

- Аптасына кемінде 1 функционалдық мәтінмен жұмыс ұйымдастыру;
- Әр оқушыға өз өмірінен функционалдық мәтін табу (үйден, көшеден, интернеттен) және талдау тапсырмасын беру;
- Цифрлық құралдарды (Google Forms, Canva, Wordwall) пайдаланып, инфографика жасау.

Функционалдық мәтіндерді түсіну — білім алушының өмірмен байланысын арттырып, оқу сауаттылығының практикалық деңгейін көтереді. Мұндай мәтіндермен жүйелі жұмыс жасаған оқушы ақпаратты дұрыс қабылдап, күнделікті өмірде сенімді әрі саналы шешім қабылдай алады. Мұғалім бұл бағытта түрлі форматтағы мәтіндерді пайдалана отырып, оқушыны шынайы өмір жағдайына бейімдеуге үлес қосады.

II БӨЛІМ. Мәтінді интерпретациялау стратегиялары

2.1. Авторлық ұстанымды тану және бағалау

Оқушының мәтінді түсіну деңгейін арттырудың келесі маңызды сатысы – авторлық ұстанымды тану және оны бағалай білу. Бұл дағды оқу сауаттылығының интерпретациялық деңгейіне жатады. Автордың қандай мақсатпен жазғанын, оның мәтіндегі көзқарасын, дәлелдерін, стильдік ұстанымдарын ажырата алатын оқушы – шын мәніндегі саналы, сын тұрғысынан ойлайтын тұлғаға айналады.

Авторлық ұстаным дегеніміз не?

Авторлық ұстаным – жазушының немесе баяндаушының нақты бір оқиғаға, идеяға, кейіпкерге қатысты көзқарасы, бағалауы мен қатынасы. Бұл ұстаным мәтіннің мазмұны, стилі, тілдік құралдары, құрылымы арқылы көрінеді. Оқушы осы ұстанымды тани алуы арқылы мәтіндегі жанама мағыналарды, астарлы ойларды, бағытталған аудиторияны, мақсатты байқай алады.

Бұл дағды не үшін маңызды?

PISA зерттеулерінде жоғары деңгейлі тапсырмаларда оқушылардан тек мәтінді мазмұндап беру емес, автор не айтқысы келді, неге бұлай деді, қандай көзқарасты ұстанды деген сұрақтарға жауап күтіледі. Бұл қабілет:

- оқушының сыни ойлауын дамытады;
- оқушыны манипулятивті ақпараттан қорғайды;
- әртүрлі пікірлерге құрметпен қарауға тәрбиелейді;
- ақпаратты саралау, салыстыру, дәлелдеу машығын қалыптастырады.

Авторлық ұстанымды анықтауға үйретудің кезеңдері

Оқушыларға авторлық ұстанымды тануды үйрету бірден болмайды. Ол төмендегідей кезең-кезеңмен жүзеге асырылады:

1. Автор мен баяндаушыны ажырату

Көркем мәтінде баяндаушы (кейіпкер) мен автор бірдей емес. Көптеген оқушылар «мен» деген сөзді автор деп қабылдайды. Бұл жерде оқушыны «көркем бейне» мен «автор тұлғасын» ажыратуға дағдыландыру керек.

2. Мәтіннің мақсат-міндетін анықтау

Автор не үшін жазды? Ақпарат беру ме, сендіру ме, иландыру ма, әсер ету ме, әлде жағымсыз пікір қалыптастыру ма? Осы сұрақтар оқушыны автордың ұстанымына жетелейді.

3. Автор қолданған дәлелдерді, эмоциялық-бағалауыш сөздерді табу

Ұстаным көбіне лексикалық құралдар арқылы көрінеді. Мысалы: «масқара», «керемет», «сәтсіз», «тәуелсіз елдің ұлы ретінде», «қылмыс», «жауапсыздық» секілді сөздер автордың көзқарасын көрсетеді.

4. Қарама-қарсы көзқарасты салыстыру

Бір ғана мәселе бойынша әртүрлі авторлардың мәтінін салыстыру – ұстанымды бағалаудың ең тиімді жолы. Бұл тәсіл оқушының пікір айту, таңдау жасау дағдысын дамытады.

Қандай мәтін түрлерінде авторлық ұстаным айқын көрінеді?

- Публицистикалық мәтіндер – мақала, репортаж, блог жазбалары, жаңалық шолуы;
- Көркем әдебиет – кейіпкерді жағымды/жағымсыз етіп бейнелеу, авторлық баяндау;

• Саяси, қоғамдық сипаттағы мәтіндер – үндеу, мәлімдеме, пікір;

• Жарнама мәтіндері – тұтынушыға әсер ету арқылы бағытталған ой айту.

Оқушылармен жұмыс жүргізуге арналған әдістер мен тапсырмалар

1. “Автор не ойлайды?” әдісі

Мәтінді оқып болған соң келесі сұрақтарға жауап алынады:

- Автордың көзқарасы қандай?
- Ол не нәрсені жақтайды/сынайды?
- Қандай дәлелдер келтіреді?
- Бұл көзқарасқа келісесің бе? Неліктен?

2. “Эмоциялық бояу” картасы

Оқушылар мәтіннен бағалауыш сөздерді табады, оларды жағымды, бейтарап және жағымсыз деп үшке бөліп жазады. Сол сөздер арқылы автордың қандай ұстанымда болғанын болжайды.

3. “Көзқарас картасы”

Мәтіндегі негізгі ой, автор пікірі және оқушы пікірі кесте түрінде салыстырылады:

Мәтін тақырыбы	Автордың ұстанымы	Менің көзқарасым	Неге келіспеймін/келісемін?
----------------	-------------------	------------------	-----------------------------

4. “Автордың дауысы” әдісі

Оқушы мәтінді оқыған соң, “Егер мен осы автор болсам, неге бұлай жазар едім?” деген сұраққа жауап береді. Бұл ойды автор рөліне ену арқылы жеткізу – ұстаныммен терең жұмыс істеудің бір жолы.

5. “Қарама-қарсы пікір” құрастыру

Оқушылар мәтіндегі негізгі ойға қарсы пікір дайындайды. Мысалы, мәтінде «қоғамда жастар белсенді» десе, оқушы «жастар белсенді емес, себебі...» деп қарсы пікір келтіреді. Бұл әдіс оқушының көзқарас шеңберін кеңейтіп, дәлелмен сөйлеуге жетелейді.

Бағалау критерийлері

Деңгей	Көрсеткіш
Жоғары	Авторлық ұстанымды дәл анықтайды, дәлел келтіреді, өз көзқарасын нақты және дәлелмен білдіреді.
Орта	Автордың ұстанымын ішінара таниды, өз ойын жалпы сипаттайды.
Төмен	Ұстанымды ажырата алмайды, өз ойын білдіруде қиындық көреді.

Жиі кездесетін қиындықтар мен оларды шешу жолдары

• Оқушы ұстанымды фактімен шатастырады – автордың көзқарасы мен нақты мәліметтің айырмашылығын үйрету керек.

• Автор мен баяндаушыны ажырата алмайды – көркем мәтіндегі рөлдерді нақтылап түсіндіру қажет.

• Көзқарас білдіруден қорқады – пікір айту мәдениетін дамытуға мүмкіндік беру керек.

Авторлық ұстанымды тану және бағалау – оқу сауаттылығының жоғары деңгейіне жеткізетін күрделі, бірақ маңызды бағыт. Мұғалім бұл дағдыны жүйелі түрде дамытса, оқушы кез келген мәтінді талдап, сыни қабылдауға, өз пікірін білдіруге, басқа көзқарастарға түсіністікпен қарауға бейімделеді. Бұл – өмірлік маңызды дағды.

2.2. Мәтін ішіндегі себеп-салдарлық байланыстарды анықтау

Оқушының мәтінмен жұмыс істеу дағдысын тереңдететін маңызды қабілеттердің бірі – мәтіндегі себеп пен салдар арасындағы байланысты тану. Бұл қабілет оқылым стратегияларының ішіндегі күрделі, алайда оқу сауаттылығына тікелей әсер ететін аспект болып табылады. Себеп-салдарлық байланыстарды тану арқылы оқушы мәтіннің құрылымын түсінеді, логикалық ойлауы дамиды және мәтіннің мәнін дұрыс ашуға бейімделеді.

Себеп-салдарлық байланыс дегеніміз не?

Себеп-салдарлық байланыс – белгілі бір жағдайдың, оқиғаның, әрекеттің неге орын алғанын (себепін) және оның қандай нәтиже бергенін (салдарын) көрсету. Бұл байланыс көбіне мәтіндегі логикалық құрылымның өзегін құрайды.

Мысалы:

- Себеп: Күн суық болды,
- Салдар: сондықтан сабақ онлайн форматқа ауыстырылды.

Мұндай байланыстар әртүрлі сөздермен, құрылымдармен және интонациялық тәсілдермен берілуі мүмкін. Оларды байқау – оқушыдан терең түсінік пен логикалық пайымдауды талап етеді.

Неліктен бұл қабілет маңызды?

PISA тапсырмаларында мәтіндегі себеп-салдарды тану көбіне жоғары деңгейде бағаланады. Бұл оқушының:

- Ақпаратты байланыстыру;
- Оқиға, құбылыс арасындағы логикалық жүйелілікті анықтау;
- Автор ойының дәлелдену тәсілін түсіну;
- Болжам жасау және интерпретациялау қабілеттерін дамытады.

Себеп-салдарлық байланыссыз оқушы жай ғана мәтін мазмұнын қайталаушы болады. Ал байланыс орнату арқылы мәтіннің мәні ашылады.

Себеп-салдарлық байланысты анықтауға көмектесетін сигналды сөздер

Себеп білдіретін сөздер	Салдар білдіретін сөздер
Себебі, неге десеңіз, өйткені, сол үшін, не себепті, неге екені	Сондықтан, соның салдарынан, нәтижесінде, сол себепті, осыған байланысты, ақырында

Мысал: «Ол емтиханға дайындалмады, сондықтан төмен баға алды.»

Мұндағы “дайындалмады” – себеп, “төмен баға алды” – салдар.

Оқушыларға үйретудің сатылары

1. Жеке сөйлем деңгейінде себеп-салдарды табу

Қарапайым сөйлемдерден бастау: бір сөйлемнің ішінде берілген себеп-салдарды табу.

2. Күрделі мәтін бөліктерінен логикалық байланысты көру

2-3 абзацтан тұратын мәтінде себеп пен салдарды іздеу, олар қалай байланысты екенін түсіндіру.

3. Байланысты визуализациялау

Кесте, диаграмма, себеп-салдарлық сызба арқылы оқушыға логикалық тізбекті көрсету.

4. Өз мәтінінен себеп пен салдарды құра білу

Оқушы өзі себеп-салдарлық байланысқа негізделген сөйлемдер құрастырады.

Оқу процесінде қолданылатын тиімді әдіс-тәсілдер

1. “Неліктен?” және “Не болды?” сұрақтары

Мәтінді оқып болғаннан кейін оқушыларға мынадай сұрақтар қойылады:

- Бұл оқиға не себепті болды?
- Автор бұл ойды не үшін айтты?
- Осы жағдайдан қандай нәтиже шықты?

2. “Себеп-салдар шынжыры”

Оқушылар мәтінді немесе мәтін бөлігін алып, төмендегі кестеге толтырады:

Оқиға немесе әрекет	Себебі	Салдары
Мысалы: Мектептегі интернет істемеді	Желілік ақау болды	Онлайн сабақтар тоқтатылды

3. “Басынан соңы неге бұлай болды?”

Мәтін соңындағы нәтижеге қарап, оқушылар себептерін іздейді. Мысалы:

• “Мәтіннің соңында кейіпкер ауылдан кетіп қалды. Бұл неге болды деп ойлайсыңдар?”

4. “Егер... болса, не болар еді?”

Бұл әдіс мәтіндегі себеп пен салдарды болжауға үйретеді. Оқушы мәтіндегі бір себеп өзгерсе, салдар қалай өзгерер еді деген тұрғыда ойлайды.

Мысалы:

- Егер кейіпкер шындықты айтқанда, не болар еді?
- Егер ауа райы жақсы болғанда, оқиға қалай өрбуші еді?

5. “Көлеңкелі себеп” әдісі

Оқушы мәтіндегі жасырын немесе тікелей айтылмаған себепті табуға тырысады. Бұл әсіресе әдеби және публицистикалық мәтіндерде пайдалы.

Мәтін типтеріне қарай ерекшеліктер

• Көркем мәтінде себептер әрдайым тікелей айтылмауы мүмкін. Оқушы кейіпкердің мінезі, іс-әрекеті, ішкі толғанысы арқылы салдарды болжауы тиіс.

• Публицистикалық мәтіндерде автор нақты себептер мен салдарды келтіреді, оқушыдан оларды байланыстырып айту сұралады.

• Ақпараттық мәтіндерде себеп-салдар ғылыми немесе статистикалық негізде беріледі.

Себеп-салдарлық байланысты анықтау критерийлері

Деңгей	Көрсеткіш
Жоғары	Мәтіндегі себеп пен салдарды дәл анықтайды, нақты дәйектермен байланыстырады.
Орта	Байланысты ішінара таниды, бірақ толық логикасын жеткізе алмайды.
Төмен	Себеп пен салдарды ажырата алмайды немесе шатастырады.

Жиі кездесетін қиындықтар және шешім жолдары

- Себеп пен салдарды керісінше айту
→ Мысалдар арқылы түсіндіріп, әрқайсысын бөлек талдау қажет.
- Себепсіз салдарды қабылдау
→ Нақты не себеп болғанын сұрап, дәлелмен жауап іздеуге дағдыландыру.
- Сигналды сөздерге тәуелді болу
→ Себеп-салдар тек сигналды сөздермен берілмейтінін көрсету.

Практикалық тапсырмалар мысалдары

1. Сөйлемдерге себеп немесе салдар қос:

- “Оқушылар сыныпта қалыпты.” → Неге?
- “Мұғалім сабақты тоқтатты.” → Не болды?

2. Себеп пен салдарды сәйкестендір:

Себептер	Салдарлар
Интернет өшіп қалды	...
Кешке жаңбыр жауды	...
Мектеп спорт жарысын өткізді	...

3. Мәтіннен себеп-салдар тізбегін шығар

Абзацты оқытып, одан кемі 3 логикалық байланыс табуды сұрау.

Мәтіндегі себеп-салдарлық байланыстарды анықтай білу – оқушының танымдық, логикалық және аналитикалық қабілеттерін дамытатын маңызды компонент. Бұл дағдыны қалыптастыру арқылы оқушылар ақпаратты тек жаттап қана қоймай, оны түсініп, саралап, қолдана алатын деңгейге көтеріледі. Әдістемелік құралдың бұл бөлімінде ұсынылған стратегиялар мұғалімге оқушылардың жоғары деңгейлі оқу сауаттылығын дамытуға бағытталған нақты жол ұсынады.

2.3. Кейіпкер мен оқиғаға интерпретация жасау

Мәтінді терең түсіну қабілеті оқушының интерпретация жасауымен тығыз байланысты. Интерпретация – бұл оқушының автор айтпаған немесе тұспалдап берген ойды түсініп, өз көзқарасын білдіруі. Бұл қабілет әсіресе көркем мәтіндермен жұмыста маңызды, өйткені кейіпкер мінезі, оқиға өрбуі мен түйіні оқушы тарапынан талдауды, пайымдауды талап етеді.

Интерпретация деген не?

Интерпретация – мәтін мазмұнына оқушының өз көзқарасы, жеке түсінігі мен тәжірибесі арқылы талдау жасауы. Оқушы мәтіндегі оқиғаларды не кейіпкердің әрекетін бағалап, оған жеке қатынасын білдіреді.

Мысалы: “Кейіпкердің жалғыз шешім қабылдауы оның жауапкершілікке толы адам екенін көрсетеді”.

PISA форматындағы интерпретациялық тапсырмалар

PISA тапсырмаларында оқушыдан тек нақты ақпаратты табу емес, оған баға беру, түсіндіру, мәнін ашу, мүмкін салдарын болжау талап етіледі. Бұл оқушының сын тұрғысынан ойлауын, эмоционалдық және логикалық пайымын дамытады.

Кейіпкерді интерпретациялау әдістері

1. Кейіпкердің іс-әрекеті арқылы талдау

Оқушы кейіпкер не істеді, неге солай істеді, салдары қандай болды деген сұрақтарға жауап береді. Бұл кезде логикалық тізбек құрылып, оқушы кейіпкерге баға бере бастайды.

2. Кейіпкердің тілі мен ойына назар аудару

Кейіпкердің айтқандары мен ішкі монологын талдау – оның ішкі әлемін ашуға көмектеседі.

3. Кейіпкердің өзгерісі

Оқиға барысында кейіпкер қалай өзгерді? Бұл оның тұлғалық дамуын көрсетеді. Интерпретацияда бұл — маңызды белгі.

4. Басқа кейіпкерлермен қарым-қатынасы

Оқушы кейіпкердің өзге адамдармен өзара іс-әрекеті арқылы оның мінезін, құндылықтарын ашады.

5. Символдар мен астарлы мағына

Әсіресе поэзия немесе психологиялық прозада кейіпкердің әрекеті – белгілі бір идеяның символы болуы мүмкін.

Оқиғаны интерпретациялау тәсілдері

• Оқиғаның маңызын түсіндіру:

Бұл не үшін болды? Автор не айтқысы келді?

• Альтернативті сценарий ұсыну:

Егер кейіпкер басқаша әрекет еткенде, не болар еді?

• Кейіпкер әрекетінің салдарын болжау

• Кейіпкердің әлемдік көзқарасын анықтау:

Ол дүниеге қалай қарайды? Қандай құндылықтарды ұстанады?

Тиімді тапсырма түрлері

1. “Кейіпкерге хат” әдісі

Оқушы кейіпкерге хат жазып, оның іс-әрекетіне пікір білдіреді. Бұл – интерпретацияны шығармашылықпен дамытуға жол ашады.

2. “Менің көзқарасым”

Оқушы оқиғаны қалай қабылдағанын, өз өміріндегі ұқсас жағдайлармен байланыстырады.

3. “Оқиға көзқарас тұрғысынан”

Кейіпкердің емес, басқа бір кейіпкердің немесе бақылаушының көзімен оқиғаны қайта баяндайды. Бұл – интерпретацияны кеңейтеді.

4. “Ішкі монолог” жазу

Оқушы кейіпкердің ішкі ойларын жазады. Бұл – терең психологиялық талдауға мүмкіндік береді.

2.4. Әдеби және ақпараттық мәтіндерді салыстыру

Көптеген оқушылар мәтіндермен жеке-жеке жұмыс істеуге дағдыланған. Алайда мәтін түрлерін салыстыра отырып оқи білу – оқу сауаттылығының жоғары деңгейін көрсетеді. Әсіресе әдеби және ақпараттық мәтіндердің құрылымы мен мазмұнын, мақсат-міндетін, тілдік ерекшелігін ажырата білу – оқушылардың метатану қабілетін дамытады.

Әдеби мәтін мен ақпараттық мәтін: айырмашылығы неде?

Түсінік	Әдеби мәтін	Ақпараттық мәтін
Мақсаты	Эстетикалық әсер ету, сезім ояту	Ақпарат беру, түсіндіру
Тілі	Көркем, образды	Ресми, нақты, дәлелді
Құрылымы	Композициялық (кіріспе, шиеленіс, шарықтау, шешім)	Логикалық, жүйелі абзацтармен
Автор позициясы	Тікелей емес, астарлы	Нақты, айқын
Мазмұн	Оқиға, кейіпкер, сезім	Факт, статистика, дәлел

Мысалы, «Су тапшылығы» тақырыбында бір мәтін — дерек пен талдау (ақпараттық), ал екінші мәтін — ауылдағы құрғақшылық туралы әңгіме (әдеби).

Неліктен салыстыру маңызды?

- Әртүрлі мәтін құрылымын түсінеді.
- Ақпаратты қалай беретінін көреді.
- Автордың мақсаттарын анықтайды.
- Бір тақырыптың әртүрлі берілу жолын талдайды.
- Факт пен пікірді ажыратуды үйренеді.

Салыстыру дағдысын қалыптастыру әдістері

1. “Екі мәтін – бір тақырып”

Бір тақырыптағы әдеби және ақпараттық мәтін ұсынылады. Содан кейін:

- Қайсысы деректі?
- Қайсысы көркем?
- Әсері қалай?

2. “Тақырып – құрылым – тіл” кестесі

Салыстыру критерийі	Әдеби мәтін	Ақпараттық мәтін
Тақырыбы	...	...
Мақсаты	...	...
Тілдік ерекшелік	...	...
Автор көзқарасы	...	...

3. “Қайсысы тиімді?”

Оқушылардан сұрау: осы мәселені қай мәтін жақсы жеткізді? Неге?

4. “Талда – дәлелде – қорыт”

Екі мәтінге салыстырмалы талдау жасап, дәлелдермен қорытынды шығарады.

Мұғалімге әдістемелік кеңес

- Мәтіндер қысқа әрі мазмұнды болсын.
- Мәтіндер бір тақырыпта болғаны дұрыс.
- Сұрақтар Bloom taxonomy (талдау, бағалау, қолдану) негізінде қойылсын.
- Оқушыларға еркін пікір айту мүмкіндігі берілсін.

Бағалау критерийлері мысалы

Деңгей	Сипаттамасы
Жоғары	Мәтіндер арасындағы айырмашылықты терең, дәйекті талдайды.
Орта	Жалпы сипаттарын салыстырады, бірақ талдауы үстірт.
Төмен	Салыстыру жүргізе алмайды немесе мазмұнын шатастырады.

Әдеби және ақпараттық мәтіндерді салыстыра оқу – оқушылардың сын тұрғысынан ойлауын, жан-жақты пайым жасауын және мәтін құрылымын саралай алу қабілетін дамытады. Бұл – PISA деңгейінде талап етілетін ең маңызды құзыреттердің бірі. Мұғалімдер осы дағдыны жүйелі тапсырмалар, салыстырмалы талдаулар, пікірталас пен дәлелдеуге құрылған жұмыс түрлері арқылы дамыта алады.

III БӨЛІМ. Бағалау және пікір айту стратегиялары

3.1. Мәтін мазмұнына қатысты өз көзқарасын білдіру

Мәтінді түсініп оқумен қатар, оқушының мәтінге пікір білдіруі — оқу сауаттылығының жоғары деңгейі. Бұл қабілет – тұлғалық көзқарас, сын тұрғысынан ойлау, дәлелдеп сөйлеу, дәйек келтіру сияқты маңызды құзыреттерді дамытады.

Өз көзқарасын білдіру не үшін қажет?

- Оқушы оқыған мәтінге бей-жай қарамай, өзіндік ой айтуға дағдыланады.
- Мәтіндегі идеяларды өмірмен байланыстыра алады.
- Өз пікірін дәйекпен дәлелдеуді үйренеді.
- Өзгелердің пікірін тыңдап, қарсы аргументтерге жауап береді.

PISA тапсырмаларындағы ерекшелігі

PISA тесттерінде оқушыларға «Сіз автордың ойымен келісесіз бе?», «Бұл идеяны қалай бағалайсыз?», «Өз тәжірибеңізден мысал келтіріңіз» деген сұрақтар жиі беріледі. Мұндай тапсырмалар жеке пікір мен дәлел келтіруді талап етеді.

Көзқарас білдірудің негізгі стратегиялары

1. “Келісемін – келіспеймін – себебі” тәсілі

«Мен кейіпкердің бұл шешімімен келісемін, себебі ол қиын жағдайда дұрыс таңдау жасады».

«Келіспеймін, себебі басқа жол да бар еді».

Бұл тәсіл оқушыны нақты тұжырым жасауға, логикалық ойлауға үйретеді.

2. “Дәйекпен дәлелде” тәсілі

Оқушы өз пікірін:

- Мәтіннен үзінді келтіріп,
- Өмірден мысал келтіріп,
- Басқа мәтіндермен салыстырып дәлелдеуі қажет.

3. “Ой қозғау” сұрақтары

Мұғалім мынадай сұрақтар арқылы оқушылардың пікір айту қабілетін дамыта алады:

- Бұл жағдай сіздің өміріңізде кездескен бе?
- Егер сіз кейіпкердің орнында болсаңыз, не істер едіңіз?
- Автордың көзқарасы сізге қаншалықты түсінікті?

Пікір айтуға арналған тапсырма түрлері

1. Эссе жазу (шағын форматта)

«Осы мәтіндегі оймен келісесіз бе?» деген сұраққа 100–120 сөзден тұратын жауап жазады.

2. Пікірталас

Оқушылар екі топқа бөлініп, қарама-қарсы көзқарастарды дәлелдеп қорғайды.

3. “Менің көзқарасым” постері

Оқушы мәтіндегі негізгі ойды сурет, сөз, дәйек арқылы көрсетеді.

4. “3 дәлел” әдісі

Оқушы көзқарасын 3 қысқа дәлелмен негіздейді.

Бағалау критерийлері мысалы

Критерий	Деңгей сипаттамасы
Көзқарастың айқындылығы	Өз пікірі нақты және түсінікті айтылған
Дәлелдеме сапасы	Мәтіннен немесе өмірден дәйек келтірілген
Логикалық жүйелілік	Ой өрісі бірізді, негізді
Тілдік сауаттылық	Жазбаша және ауызша тілде орынды

Оқушылардың дағдысы қалай дамиды?

- Мәтінді терең түсінеді
- Жеке пікірін батыл білдіреді
- Дәйекпен сөйлеуге үйренеді
- Әртүрлі көзқарастарға төзімділік танытады

Мұғалімге кеңес

- Әр пікірдің құндылығын мойындау – оқушыны ашуға көмектеседі.
- “Дұрыс – бұрыс” деп шектеуден аулақ болу.
- Пікір айту мәдениетін қалыптастыру (тыңдау, келіспесе сыпайы дәлелдеу).
- Пікір айту дағдысын бағалау кезінде нақты критерийге сүйену.

Мәтінге көзқарас білдіру – жай ғана жауап беру емес, оқушының тұлғалық ұстанымын, ойлау тереңдігін, тілдік мәдениетін көрсететін маңызды қабілет.

Мұғалім бұл дағдыны жүйелі дамытса, оқушылардың оқу сауаттылығы ғана емес, азаматтық ой-пікірі де жетіледі.

3.2. Ақпараттың шынайылығын анықтау және бағалау

Қазіргі ақпараттық заманда жалған ақпаратты (фейк) ажырата білу, дереккөзді тексеру, логикалық қателерді тану – өте маңызды құзырет. Бұл дағды тек оқуда ғана емес, өмірде де қажет.

Ақпаратты бағалау деген не?

Ақпаратты бағалау — ұсынылған мәтіндегі деректің қаншалықты шынайы, сенімді екенін анықтау процесі. Бұл кезде оқушы:

- Авторға сенуге бола ма?
- Ақпарат нақты ма, әлде пікір ме?
- Қай дереккөзге сүйенген?
- Қарама-қайшылық бар ма?

Шынайылықты бағалаудың негізгі аспектілері

1. Автор мен мақсатты анықтау

- Автор кім?
- Не мақсатпен жазды?
- Бұл жарнама ма, мақала ма, пікір ме?

2. Дереккөзді тексеру

- Ақпарат қайдан алынған?
- Сенімді сайт па?
- Ресми мекеме ме?

3. Факт пен пікірді ажырату

- «Ауа райы +38 болды» – бұл факт.
- «Ауа райы адам төзгісіз» – бұл пікір.

4. Қарама-қайшылықты байқау

- Бір сөйлемде айтылған ой келесі сөйлеммен теріске шықпауы тиіс.

Тапсырма түрлері

1. “Сенесіз бе?”

Мәтіндегі 3 ақпаратты беріп, оқушы олардың қайсысы шынайы екенін талдайды.

2. “Дереккөзді тап”

Мәтінге сүйеніп, оқушы ақпарат қайдан алынғанын анықтайды.

3. “Пікір мен факт”

Берілген сөйлемдерді «пікір» не «факт» деп бөледі.

4. “Манипуляцияны анықта”

Мәтінде эмоциямен әсер ету, асыра сілтеу бар ма?

5. “Жалған жаңалықтар” ойыны

Мақалаларды оқып, қайсысы фейк екенін дәлелдеумен таңдайды.

Мұғалімге әдістемелік кеңес

- Интернеттегі фейк жаңалықтар мысалдарын сабақта пайдаланыңыз.
- Оқушылармен бірге ақпаратты бірнеше дереккөз арқылы тексеріңіз.
- Ақпараттың сенімділігін 3 сұрақпен бағалауға үйретіңіз:

1. Бұл кім айтты?
2. Қайдан алды?
3. Неге айтып отыр?

Бағалау критерийлері

Критерий	Сипаттамасы
Ақпаратты талдай алады	Дерек пен пікірді ажырата біледі
Шынайылықты дәлелдейді	Логикалық дәлелдер келтірген
Дереккөзді бағалайды	Ақпараттың шығу тегін көрсеткен

Ақпаратты шынайы, дәл, сенімді етіп бағалай білу – ХХІ ғасырдағы функционалдық сауаттылықтың маңызды көрсеткіші. Бұл дағды оқушыны кез келген салада дербес ойлайтын, саналы, жауапты азамат етіп тәрбиелейді.

3.3. Мәтін мазмұнына байланысты шешім қабылдау

Мәтін мазмұны негізінде шешім қабылдау – функционалдық оқу сауаттылығының жоғары деңгейі

Бұл дағды оқушының оқыған ақпаратты түсініп, оны өз өмірінде қолдана алуын, нақты жағдайға бейімдей отырып дұрыс шешім жасай алуын көрсетеді. Мұндай тапсырмаларға дұрыс жауап беру оқушының сын тұрғысынан ойлай алуын, логикалық пайымын, таңдау жасауда дәйекке сүйену қабілетін дамытады.

Шешім қабылдау қандай жағдайда қажет болады?

Оқушы:

- екі немесе бірнеше таңдау арасында тұрып,
- ұсынылған ақпаратты саралап,
- ең тиімді, орынды шешімді ұсынады.

Мысалы:

- Қай жұмысты таңдау керек?
- Қай өнім тиімді?
- Қай кейіпкер дұрыс әрекет етті?

PISA тесттерінде қолданылуы

PISA тапсырмаларында «осы мәтіндегі ақпарат негізінде қандай шешім қабылдар едіңіз?» немесе «мына жағдайда не істер едің?» деген сұрақтар жиі кездеседі. Шешім қабылдау үшін оқушы:

- ақпаратты толық оқып-түсінеді,
- артық немесе маңызсыз мәліметтен ажыратады,

- ең тиімді нұсқаны таңдайды және неліктен солай шешкенін дәлелдейді.

Шешім қабылдауды үйрету стратегиялары

1. “Проблемалық жағдаят” әдісі

Мәтінде оқушы алдында таңдау жасау міндеті тұрады. Ол үшін:

- барлық нұсқаны қарастыру,
- әрқайсысының артықшылығы мен кемшілігін салыстыру,
- нақты біреуін таңдау және неліктен екенін жазу қажет.

2. “Артық ақпараттан арыл”

Мәтіннің ішінде маңызды және маңызсыз ақпараттар аралас беріледі. Оқушы керектісін бөліп, соның негізінде шешім шығарады.

3. “Шешім матрицасы”

Оқушылар шешім қабылдау процесін кесте түрінде сипаттайды:

Таңдау нұсқасы	Артықшылығы	Кемшілігі	Қорытынды
A	...	...	...
B	...	...	☒ Таңдалған

4. “Не істер едің?”

Кейіпкердің немесе нақты тұлғаның жағдайына байланысты балама шешім ұсыну және оны дәлелдеу.

Тапсырма түрлері

- Кейіпкерге кеңес беру – «Осы кейіпкердің орнында болсаң, не істер едің және неге?»
- Өнім/қызмет таңдау – «Берілген ақпарат бойынша қандай өнімді таңдар едің?»
- Саяхат бағытын таңдау – «Ұсынылған 3 туристік бағыттың бірін таңда. Не үшін?»
- Қоғамдық шешім – «Мәтінде көтерілген мәселе бойынша қандай шешім ұсынар едің?»

Бағалау критерийлері

Критерий	Сипаттамасы
Ақпаратты дұрыс пайдаланды	Мәтіндегі нақты деректерге сүйенді
Шешім нақты	Жауабы анық әрі түсінікті
Себебін дәлелдеді	Неліктен сол шешімді таңдағанын дәйекпен түсіндірді
Салыстырды	Балама нұсқаларды салыстырды

Мәтін мазмұнына сүйеніп шешім қабылдау – өмірмен байланыс орнатудың ең тиімді жолы. Бұл қабілет оқушыны тек оқу үдерісінде емес, болашақ өмірлік, кәсіби таңдауларда да табысты етеді. Мұғалім бұл дағдыны қалыптастыру үшін шын өмірге жақын тапсырмалар, логикалық талдау және дәлелді пікір айту дағдыларын қатар дамытуы қажет.

3.4. Мәтін негізінде аргумент келтіру және дәйектеме ұсыну

Аргумент келтіру – оқушының ойлау және сөйлеу мәдениетін көрсететін көрсеткіш

Мәтінді түсінгеннен кейін оқушы өз ойын білдіру үшін дәлелдер келтіре білуі керек. Бұл — пікір айту, дискуссияға қатысу, шағын эссе жазу, шешім ұсыну, тіпті жарнама немесе пікір жазу сияқты жанрларда өте маңызды дағды.

Аргумент деген не?

Аргумент – оқушының өз пікірін дәйекпен негіздеуі. Аргумент логикалық болуы керек және келесі түрлерге бөлінеді:

- Фактологиялық дәлел – статистика, зерттеу, оқиға
- Эмоциялық дәлел – сезім, мораль, адамгершілік
- Салыстыру – басқа мәтіндермен немесе өмірмен ұқсастық
- Мәтіннен дәйек – үзінді, мысал, автор сөзі

Дәйектеме ұсыну деген не?

Дәйектеме – айтылған ойды дәйекпен бекіту. Бұл:

- Мәтіннен үзінді келтіру
- Нақты оқиғамен немесе дерекпен бекіту
- Сауатты тілмен дәлелдеп жеткізу

Аргумент келтіруді үйрету стратегиялары

1. “3 аргумент” әдісі

Оқушы өз пікірін үш дәйекті аргументпен негіздейді:

Мысалы: Мен осы кейіпкердің әрекетін дұрыс деп санаймын, себебі:

1. Ол жауапкершілік танытты,
2. Қиын жағдайда өзін ұстай білді,
3. Басқаларға үлгі көрсетті.

2. “FELT” формуласы (Fact – Example – Logic – Tie back)

- F – бір факт айтады
- E – мысалмен дәлелдейді
- L – логикалық байланыс жасайды
- T – негізгі ойға қайта оралады

3. “P-E-E” әдісі (Point – Evidence – Explanation)

- Point – пікірін айтады
- Evidence – дәлел келтіреді
- Explanation – түсіндіреді

Тапсырма түрлері

• Мәтінге негізделген пікір жазу – «Кейіпкердің шешімімен келісесіз бе? Аргумент келтіріңіз».

- Дискуссияға дайындық – екі көзқарасқа дәлелдер әзірлеу.
- “Дәлелде!” тапсырмасы – кез келген пікірге 2-3 дәлел жазу.
- Инфографикамен дәлел – графикалық түрде аргумент келтіру.

Бағалау критерийлері

Критерий	Сипаттамасы
Аргумент саны	Екі немесе одан көп дәлел келтірілген
Аргумент сапасы	Нақты, мәтінмен немесе өмірмен байланысты
Тұжырым бірізділігі	Ой логикаға сай дамыған
Дәйек қолдану	Мәтіннен үзінді немесе фактімен дәлелденген

Аргумент келтіру мен дәйектеме ұсыну — пікір айту мәдениеті мен академиялық сауаттылықтың негізі. Бұл дағдыны меңгерген оқушы кез келген ортада өз пікірін еркін, дәлелді, жауапкершілікпен жеткізе алады. Мұғалім бұл қабілетті дамыту үшін жүйелі жазба жұмыстары, пікірталас элементтері, мәтінмен дәйекті жұмыс тәсілдерін үнемі қолданып отыруы қажет.

IV БӨЛІМ. Мәтін бойынша сұрақ қою және жауап беру тәсілдері

4.1. Сұрақ қоюдың түрлері және Bloom таксономиясы

Сұрақ қою – оқу үдерісінің қозғаушы күші

Сыныптағы оқу әрекетінің тиімділігі көбінесе мұғалім мен оқушының қандай сұрақтар қоя алуына байланысты. Дұрыс қойылған сұрақ:

- оқушыны ойлануға итермелейді,
- түсінуге, интерпретациялауға, талдауға бағыттайды,
- функционалдық сауаттылықты дамытады.

Сұрақ түрлерінің жіктелуі

Сұрақтар әртүрлі өлшем бойынша бөлінеді:

1. Жауаптың деңгейі бойынша:

- Жабық сұрақтар – нақты, қысқа жауапты қажет етеді (иә/жоқ, бір сөз).
- Ашық сұрақтар – ойлануды, дәлелдеуді, интерпретацияны қажет етеді.

2. Функциясына қарай:

- Нақтылықты тексеру (мыс: Кейіпкердің есімі кім?).
- Түсінгенін тексеру (мыс: Не болды?).
- Талдау сұрақтары (мыс: Неліктен ол солай істеді?).
- Бағалау сұрақтары (мыс: Бұл шешім дұрыс па? Неге?).

Bloom таксономиясы және сұрақ қою

Бенджамин Блум ұсынған ойлау дағдыларының иерархиясы — сұрақ қоюда негізгі бағыттардың бірі.

Деңгей	Сипаттама	Сұрақ үлгісі
1. Білу (Remember)	Фактілерді қайталау	Кейіпкердің есімі кім?
2. Түсіну (Understand)	Ақпаратты өз сөзімен жеткізу	Мәтін не туралы?
3. Қолдану (Apply)	Жаңа жағдайға қолдану	Бұл кеңесті өмірде қалай қолданар едің?
4. Талдау (Analyze)	Құрамдас бөліктерге	Кейіпкердің іс-

	бөлу	әрекетінің себебі не?
5. Жинақтау (Create)	Жаңа өнім жасау	Осы оқиғаны өз ойыңмен аяқта
6. Бағалау (Evaluate)	Пікір айту, тандау	Қай кейіпкер дұрыс әрекет етті? Неге?

Сұрақ қоюды үйрету тәсілдері

1. “Құмсағат әдісі”

- Жалпы → нақты → қайтадан жалпы сұрақтар.
- Мысалы: Бұл әңгіме не туралы? → Нақты қай сөйлем ойыңды дәлелдейді? →

Автордың негізгі ойы қандай?

2. “Құндылыққа негізделген сұрақ”

- Сұрақ оқушыны жеке пікір айтуға жетелейді.
- Мысалы: Егер сен осы жағдайға тап болсаң, не істер едің?

3. “Сұрақ сатысы”

- Оқушылар сұрақ құрастырып, оларды Bloom деңгейлеріне орналастырады.

Мұғалім мен оқушының сұрақ қою қабілеті

Көбінесе сұрақ тек мұғалім тарапынан қойылады. Ал PISA талаптарына сай:

- оқушы да сұрақ қоя алуы керек,
- ол сұрақ мәтіннің мазмұнын ғана емес, мәнін, құрылымын, мақсатын, автор

ұстанымын қамтуы қажет.

Бағалау критерийлері

Критерий	Сипаттамасы
Сұрақ нақты	Бір мағыналы, түсінікті
Bloom деңгейіне сай	Білу, түсіну, қолдану т.б.
Ойлануға итермелейді	Ашық сұрақ, интерпретация талап етеді
Мәтін мазмұнымен байланысы	Негізге мәтін алынған

Сұрақ қою — оқытудың белсенді құралы. Мұғалім де, оқушы да ойлауды дамытатын, пікір қалыптастыратын сұрақтар қоюға машықтануы тиіс. Bloom таксономиясы осы үдерісте тиімді бағыт көрсетеді.

4.2. Мәтінге жауап құрастырудың құрылымы

Жауап беру – оқушының мәтінді түсінгенін көрсетудің тәсілі

Оқушы мәтінді оқып шыққаннан кейін:

- оған реакция білдіруі,
- ой бөлісуі,
- нақты сұраққа жауап беруі керек.

Мұның бәрі жүйелі жауап құрастыру дағдысына байланысты.

Жауаптың негізгі элементтері

1. Сұрақты түсіну – не талап етіліп тұрғанын тану.

2. Негізгі ойды табу – не айту керек екенін анықтау.
3. Дәйек келтіру – мәтінмен байланыс орнату.
4. Жауапты құрылымдау – ойды логикалық реттілікпен жазу.

Жауап құрылымының үлгісі (Р-Е-Е әдісі)

- Point – пікір білдіру
- Evidence – дәлел ұсыну
- Explanation – дәлелді түсіндіру

Мысалы: Мен бұл шешімді дұрыс деп есептеймін (Point), себебі мәтінде ол карт адамға көмектесті (Evidence). Бұл оның адамгершілігін көрсетеді (Explanation).

Жауап беруді үйрету стратегиялары

1. “Жауап матрицасы”

Сұрақ	Пікір	Дәйек	Түсіндіру
Неліктен кейіпкер қашып кетті?	Себебі ол қорықты	«Ол жүрегі дүрсілдеп, артына қарамай жүгірді»	Бұл сөйлем оның үрейін сипаттайды

2. “3 сөйлеммен жауап беру” әдісі

- 1-сөйлем: Пікір
- 2-сөйлем: Мәтіннен дәлел
- 3-сөйлем: Оны түсіндіру

3. “Қателескен оқушыға жауап жаз”

- Қате пікір айтылған. Оқушы дұрыс нұсқаны дәлелмен жазады.

Жауапты логикалық түрде құру үлгісі

1. Кіріспе пікір – сұраққа нақты реакция
2. Мәтіннен дәйек – мысал, үзінді
3. Қорытынды ой – неге осылай деп санаймын

Жиі кездесетін қателіктер

- Сұраққа сай келмейтін жауап
- Дәлелдің болмауы
- Құрылымның ретсіздігі
- Жеке пікірмен ғана шектелу

Бағалау критерийлері

Критерий	Сипаттамасы
Сұраққа сай жауап	Нақты сұраққа нақты жауап
Дәйек қолданды	Мәтіннен үзінді келтірілді
Ойдың жүйелілігі	Логикалық құрылым сақталған
Түсіндіру бар	Неге олай ойлайтыны түсіндірілген

Мәтінге жауап беру — жай пікір айту емес, ойды дәлелді, жүйелі, мәтінге сүйене отырып жеткізу. Бұл дағдыны дамыту үшін мұғалім оқушыларға нақты құрылым, үлгі, мысал, кері байланыс беруі қажет. Жүйелі оқыту арқылы оқушы мәнді, дәлелді жауап жазуға машықтанады.

4.3. Интерактивті сұрақ-жауап әдістері

Интерактивтілік – белсенді ойлау мен түсіну кепілі

Интерактивті сұрақ-жауап – бұл тек білімді тексеру құралы ғана емес, оқушының:

- мәтінмен белсенді әрекеттесуін,
- ойлануын, пікір айтуын,
- талқылауға қатысуын қамтамасыз ететін маңызды әдіс.

Интерактивті сұрақ-жауап әдістерінің ерекшеліктері

Көрсеткіш	Сипаттамасы
Белсенділік	Оқушы тек тыңдамайды, қатысады
Өзара әрекет	Мұғалім ↔ оқушы ↔ оқушы диалог орнайды
Көп нұсқалылық	Бір сұраққа бірнеше түрлі жауап мүмкін
Ойлау дағдылары	Сұрақ анализ, синтез, бағалауға жетелейді

Тиімді интерактивті әдістер

1. “Ыстық орындық” әдісі

- Бір оқушы кейіпкер ролінде отырады.
  - Басқалар сұрақ қояды (неліктен солай істедіңіз, шешіміңіз дұрыс па? т.б.)
- Мақсаты: Кейіпкер іс-әрекетін талдау, авторлық ұстанымды бағалау.

2. “Аяқталмаған сұрақ”

- Мұғалім сұрақтың тек алғашқы бөлігін береді.
- Оқушылар өздері сұрақты жалғастырып, жауап береді.

Мысалы: Егер ол бұлай жасамағанда, онда...

3. “Қабырғадағы сұрақтар”

- Мәтін мазмұны бойынша сұрақтар тақтаға немесе қабырғаға ілінеді.
- Топпен немесе жұппен жауап беріледі, дәлел келтіріледі.

4. “Сұрақ беру, сұраққа жауап беру”

- Әр оқушы мәтін бойынша бір сұрақ құрастырады.
- Сосын басқаның сұрағына жауап береді.

5. “Сағат бойынша серіктес”

- Оқушылар “сағат тіліндегі серіктес” арқылы түрлі сұрақтарға жұппен жауап береді.

- Уақыт сайын жұбы өзгереді – сұрақ түрі мен тереңдігі артады.

6. “Иә – жоқ” пікірталасы

- Бір пікір беріледі (мыс: Кейіпкер дұрыс шешім қабылдады).
- “Иә” және “Жоқ” тобы өз көзқарасын мәтінмен дәлелдейді.

Интерактивті әдістердің тиімділігі

Дағды	Қалай дамиды
Интерпретация	Сұрақтар арқылы кейіпкер әрекетін түсінеді

Пікір айту	Өз ойын нақты жеткізеді
Аргумент келтіру	Мәтіннен дәйекпен дәлелдейді
Тыңдай білу	Басқаның жауабына мән береді
Оқу мотивациясы	Белсенділік қызығушылықты арттырады

Жоспарлау мен бағалау

- Әр әдістен кейін қысқаша кері байланыс беріп отыру маңызды.
- Бағалау критерийлері:
- Сұрақтың сапасы
- Жауаптың логикалылығы
- Дәлел келтіре білу

Интерактивті сұрақ-жауап тәсілдері – мәтінмен терең жұмыс істеудің жолы. Бұл әдістер оқушылардың ойлауын, өзіндік пікірін, жинақтау және дәлелдеу қабілетін дамытуда өте маңызды.

4.4. Мәтінмен жұмысқа арналған онлайн құралдар

Цифрлық құралдар – оқу сауаттылығын дамытудың жаңа мүмкіндігі
Бүгінде мәтінмен жұмыс тек қағаз бетімен шектелмейді. Онлайн құралдар:

- оқушылардың қызығушылығын арттырады,
- интерактивтілік қосады,
- сыни ойлауды дамытуға көмектеседі.

Мәтінге сұрақ қою мен жауап беру үшін қолайлы онлайн платформалар

1. Padlet

- Виртуалды тақтада оқушылар сұрақтар мен жауаптарын орналастырады.
- Топпен жұмыс жасауға өте тиімді.

Қолдану мысалы: “Оқиғаның басты сәттері” тақырыбына пікір қалдыру.

2. Mentimeter

- Онлайн викторина және ашық сұрақтар құрастыру.
- Нәтижелер диаграмма ретінде бірден көрсетіледі.

Мәтін бойынша “Сіздің пікіріңізше, басты мәселе неде?” деген сауал.

3. Wordwall

- Тесттер, сәйкестендіру, дөңгелек айналдыру, құрастыру ойындары.
- Мәтін мазмұнын бекітуге өте қолайлы.

4. Quizizz / Kahoot!

- Қызықты викториналар арқылы сұрақ-жауап жасау.
- Уақыт шектеуі – жылдам жауап пен шоғырлануға баулиды.

5. Google Jamboard

- Онлайн тақта, сурет салу, жазу, пікір қосу.
- Мәтінмен жұмыс кезінде идеялар картасын құру.

6. Edpuzzle

- Мәтін негізінде дайындалған видеоға сұрақтар қою.
- Тыңдалым және мәтін түсіну дағдыларын қатар дамытады.

Оқушылармен жұмыс формалары

Түрі	Сипаттамасы
Жұптық жұмыс	Бірге сұрақ қою және жауап құрастыру
Топтық талдау	Онлайн құрал арқылы кейіпкерлерді салыстыру
Дискуссия алаңы	Padlet арқылы пікір білдіру
Өзара кері байланыс	Құрдас пікірін жазып, дәйекпен жауап беру

Мұғалімге арналған қосымша құралдар

Құрал	Мақсаты
Canva	Мәтін құрылымын визуалдау, сұрақ шаблонды
Google Forms	Тест және ашық сұрақтар жинағы
Quill	Ағылшын тілінде мәтінмен жұмыс, бірақ құрылым идеяларын алуға болады
Nearpod	Сабақ ішінде сұрақ қою, интерактивті жауап алу

Сауаттылықты бағалау мақсатында онлайн қолдану

Мұғалім:

- Оқушының ойлау тереңдігін,
- Пікірін дәйектеуін,
- Шынайы бағалау жасауын бақылауға мүмкіндік алады.

Цифрлық құралдар – мәтінмен жұмыс дағдысын заманауи, тиімді, қызықты форматта жүргізуге көмектеседі. Онлайн платформалар арқылы сұрақ қою мен жауап беру интерактивті, көңілді, терең бола алады. Мұғалім осы мүмкіндіктерді жүйелі қолдана отырып, оқушылардың оқу сауаттылығын елеулі түрде дамыта алады.

V БӨЛІМ. Мәтінге негізделген тапсырмаларды құрастыру

5.1. PISA форматындағы тапсырмалардың құрылымы

PISA тапсырмалары – оқу сауаттылығын бағалаудың жаһандық өлшемі

PISA зерттеуінің негізгі мақсаты – оқушылардың нақты өмірде қолдана алатын оқу сауаттылығын бағалау. Сондықтан да PISA тапсырмалары:

- тек мәтін мазмұнын қайталауға емес,
- мәтінді түсіну, интерпретациялау, бағалау,
- шешім қабылдау, пікір білдіру сияқты жоғары деңгейлі дағдыларды талап етеді.

PISA форматындағы тапсырма мәтіннің түріне қарай құрылады

Мәтін түрі	Мазмұны
Ақпараттық мәтін	Кесте, диаграмма, хабарландыру, нұсқаулық
Әдеби мәтін	Көркем шығарма үзіндісі, эссе, пікір
Аралас мәтін	Екі немесе одан көп мәтін (мысалы, инфографика +

Тапсырма құрылымы: 3 деңгейлік сұрақтар

PISA үлгісінде тапсырмалар Блум таксономиясына сай жасалып, келесі қабаттардан тұрады:

1. Түсіну деңгейі

- Мәтіндегі нақты ақпаратты табу.
- Сұрақ мысалы: “Хабарландыру бойынша, автобус неше уақытта тоқтайды?”

2. Интерпретация деңгейі

- Мағынаны ашу, астарын ұғу.
- Мысалы: “Автор бұл кейіпкерді қандай қасиеттермен сипаттаған?”

3. Бағалау және шешім қабылдау

- Мәтінге қатысты пікір білдіру, дәлел ұсыну.
- Мысалы: “Бұл кейіпкердің әрекетімен келісесіз бе? Себебін келтіріңіз.”

PISA тапсырмаларына тән сипаттар

Белгісі	Сипаттамасы
Мәтінге негізделеді	Барлық сұрақ мәтін мазмұнынан туындайды
Ашық сұрақ басым	Көп нұсқалы емес, ойлау, пікір білдіру қажет
Нақты өмірмен байланыс	Мәтіндер – өмірге жақын, мысалы: билет, жарнама, нұсқаулық
Бір мәтін – бірнеше сұрақ	Әртүрлі деңгейдегі 4–6 сұрақ беріледі

Мысал құрылымы: PISA форматындағы тапсырма үлгісі

Мәтін: Қалалық автобустар кестесі (ақпараттық мәтін)

Тапсырмалар:

1. (Түсіну) 5А автобусы қай сағатта жүреді?
2. (Интерпретация) Қала сыртындағы бағыттың неге жиі жүрмейтіні туралы не айтуға болады?
3. (Бағалау) Автобус кестесінің тиімділігін бағалаңыз. Не өзгерту керек деп ойлайсыз?

PISA тапсырмасын құрастыру қадамдары

1. Мәтінді таңдау – нақты, өмірге жақын, мағыналы.
2. Оқу мақсатын анықтау – қай дағдыны дамытамыз?
3. Сұрақтар құрастыру – үш деңгейде (түсіну, интерпретация, бағалау).
4. Бағалау критерийін жазу – нақты, өлшенетін.
5. Жауап үлгісін көрсету – ашық сұрақтар үшін маңызды.

Бағалау критерийлері мысалы

Деңгей	Критерий
1 балл	Жауап бар, бірақ дәйексіз
2 балл	Жауап дұрыс, дәйек келтірілген
3 балл	Толық, логикалық жауап, дәлел және мысалдармен

PISA форматындағы тапсырмалар – оқу сауаттылығын дамыту мен бағалаудың тиімді құралы. Мұғалім осындай құрылымда тапсырма құрастыру арқылы:

- оқушының терең ойлауын,
- пікір айтуын,
- мәтінмен жұмыс дағдысын арттыра алады.

5.2. Қалыптастырушы бағалау тапсырмалары

ҚБ – оқу процесін жетелейтін құрал

Қалыптастырушы бағалау (ҚБ) – бұл оқушының күнделікті оқу үдерісіндегі жетістігін, қателігін, оқу деңгейін көрсететін құрал. Мәтінмен жұмысқа арналған ҚБ тапсырмалары:

- оқу сауаттылығын,
- мәтінмен ойлау қабілетін дамытуды көздейді.

ҚБ тапсырмаларының ерекшеліктері

Қасиет	Түсіндірме
Жиі қолданылады	Апта сайын немесе бөлім соңында
Кері байланысқа негізделеді	Мұғалім → оқушы, оқушы → мұғалім
Бағалау үшін емес, дамыту үшін қолданылады	
Мәтінге негізделген болуы керек	Шынайы оқу дағдысын көрсетеді

Қалыптастырушы бағалауда мәтінмен жұмыс қалай беріледі?

1. Қысқа мәтін + сұрақтар
  - 100–150 сөздік мәтін (әдеби немесе ақпараттық)
  - 3–5 тапсырма, әртүрлі дағдыны бағалайды

2. Мысалы

Мәтін үзіндісі: (кітаптан алынған шағын эпизод)

Тапсырма:

1. Мәтіндегі негізгі ойды анықтаңыз. (Түсіну)
2. Кейіпкердің іс-әрекетіне баға беріңіз. (Интерпретация)
3. Өз көзқарасыңызды мәтінмен дәйектеңіз. (Бағалау)

ҚБ тапсырмасының құрылымы

1. Мәтін
2. Тапсырма
3. Бағалау критерийі
4. Кері байланыс беруге арналған сұрақтар
  - Сен неге осылай ойладың?
  - Тағы қалай жауап беруге болады?

Бағалау критерийлері мысалы (3 балдық жүйе)

Балл	Дескриптор
1	Жауапта негіз жоқ
2	Жауап дұрыс, бірақ толық емес

3	Жауап нақты, мәтінмен дәйектелген
---	-----------------------------------

Қалыптастырушы бағалау тапсырмаларын әзірлеудің кезеңдері

1. Мақсатты нақтылау (мысалы, “Мәтіндегі авторлық көзқарасты анықтау”)
2. Мәтінді іріктеу (қысқа, бір мағыналы, түсінікті)
3. Сұрақ құрастыру
4. Критерий жазу
5. Кері байланыс формасын белгілеу (ауызша/жазбаша)

Тапсырма түрлері

Түрі	Мысал
Ашық сұрақ	“Оқиға неліктен осылай аяқталды деп ойлайсың?”
Толықтыру	“Кейіпкердің әрекеті _____ арқылы көрінді.”
Жұптық пікірталас	“Кейіпкер шешімі дұрыс па? Жұбыңмен дәлелде.”
Кестемен жұмыс	“Мәтін бөліктерін ретпен орналастыр.”

ҚБ-ны тиімді ұйымдастыру үшін кеңестер

- Жауап үлгілерін алдын ала дайындау
- Әр тапсырма нақты бір дағдыны тексеруі керек
- Кері байланысты тез беру
- Қате – үйренудің бір бөлігі екенін түсіндіру

Қалыптастырушы бағалау – оқушыны бағалау үшін емес, оқыту үшін арналған жүйе. Ол арқылы мұғалім әр оқушының мәтінмен жұмыс дағдысын көріп, нақты көмек бере алады. Оқу сауаттылығын дамытуда ҚБ тапсырмалары – тиімді әрі үнемі қолданылуы тиіс құрал.

5.3. Жобалық жұмыс пен эссе жазуға бағытталған тапсырмалар

Мәтін негізіндегі жазбаша тапсырмалар – терең ойлау мен рефлексияның құралы

Жобалық жұмыс пен эссе – оқу сауаттылығын, креативті ойлауды, дәлелмен сөйлеуді, жеке ұстаным қалыптастыруды дамытатын тапсырма түрлері. Мұндай тапсырмалар оқушының мәтінді терең түсініп, анализ жасап, қорытынды шығаруына мүмкіндік береді.

Жобалық жұмыс дегеніміз не?

Жобалық жұмыс – белгілі бір тақырып бойынша зерттеу, ақпарат жинау, қорытынды жасау, көрнекі нәтижемен бекіту (постер, презентация, бейнежоба, т.б.).

Мәтінмен жұмысқа негізделген жобалық жұмыс құрылымы:

1. Мәтінмен танысу
2. Тақырыпты анықтау (мысалы: экология, қарым-қатынас, кәсіп)
3. Ақпаратты зерттеу (қосымша деректер, интервью, т.б.)
4. Жобаны жоспарлау

5. Нәтиже ұсыну (эссе, презентация, макет, т.б.)

6. Қорғау

Жобалық тапсырма мысалы:

Мәтін: “Қала экологиясы және жасыл кеңістіктер” атты мақала

Жобалық тапсырма:

- Қала экологиясына қатысты бір мәселені анықтап, зерттеу жоба жасаңыз.
- Мақаладағы ақпаратты және өз ізденісіңізді қолданыңыз.
- Нәтижені постер не слайд түрінде ұсыныңыз.

Жобалық жұмысқа бағалау критерийлері:

Критерий	Сипаттамасы
Ақпаратты қолдану	Мәтінмен жұмыс, қосымша мәлімет
Шешім ұсыну	Мәселеге нақты ұсыныс беру
Шығармашылық	Жобаның түрі, көркемдеуі
Топпен жұмыс (егер бар болса)	Ынтымақтастық, міндеттерді бөлу
Тілдік сауаттылық	Жазу мәдениеті, стилистика

Эссе – жеке пікірді дәлелдеудің тиімді құралы

Эссе – оқушының мәтін мазмұнына негізделе отырып, өз ойы мен көзқарасын білдіретін жазбаша жұмыс. Эсседе оқушы:

- пікір білдіреді,
- дәлел келтіреді,
- мәтіннен дәйек ұсынады.

Мәтінге негізделген эссе құрылымы:

1. Кіріспе – мәселені таныстыру, өз көзқарасын білдіру
2. Негізгі бөлім – кемінде 2 дәлел келтіру, мәтіннен дәйек беру
3. Қорытынды – өз ойын тұжырымдау, ұсыныс айту

Эссе тапсырмасы мысалы:

Мәтін: “Жасөспірімдер арасындағы интернетке тәуелділік” мақаласы

Эссе тақырыбы: “Цифрлық әлем: біз үшін қауіп пе, мүмкіндік пе?”

Тапсырма: Мәтін мазмұнына сүйене отырып, эссе жазыңыз. Өз көзқарасыңызды нақты дәлелдермен негіздеңіз.

Эссені бағалау критерийлері:

Критерий	Ұпай
Пікірдің анықтығы	1–2 балл
Дәлелдің толықтығы	1–3 балл
Мәтінмен байланысы	1–2 балл
Құрылымның сақталуы	1–2 балл
Тілдік сауат	1 балл

Жобалық жұмыс пен эссе – оқушыны тек білім алушы емес, пікір иесі, зерттеуші, шешім қабылдаушы тұлға ретінде дамытуға бағытталған. Мұғалім мәтінге негізделген осындай тапсырмаларды жүйелі түрде ұсынса, оқушылардың функционалдық сауаттылығы мен академиялық жазылымы қатар дамиды.

5.4. Шынайы өмірмен байланысты тапсырмалар

Оқу – өмірмен ұштасқанда мағыналы

Мәтін мазмұны мен оқушы өмірі арасындағы байланыс – функционалдық оқу дағдысының басты шарты. Сондықтан да мәтінге негізделген тапсырмалар шынайы өмірлік жағдайларға бағытталуы қажет.

Функционалдық тапсырма дегеніміз не?

Бұл – оқушыны күнделікті өмірде:

- ақпарат алуға,
- түсінуге,
- салыстыруға,
- шешім қабылдауға үйрететін тапсырма түрі.

Тапсырмалар мына жағдайларға құрылады:

- қоғамдық көлікте жүру,
- зат сатып алу,
- онлайн қызметтерді қолдану,
- қауіпсіздік ережелерін оқу,
- денсаулыққа қатысты ақпарат іздеу.

Мәтін түрлері:

Мәтін	Тапсырма мысалы
Жарнама	Қай өнім тиімді екенін анықта
Анықтама қағазы	Мәліметті дұрыс қолдан
Ереже	Қай жағдайға қатысты екенін тап
Веб-бет (онлайн бронь)	Қай қадаммен әрекет ету керек екенін анықта

Мысал:

Мәтін: Автобус маршруты және билет бағасы

Тапсырма:

– Берілген ақпаратқа сүйене отырып, қала орталығына жетудің ең арзан жолын таңдаңыз.

– Өз таңдауыңызды түсіндіріңіз.

Шынайы тапсырма құрылымы:

1. Нақты мәтін (инфографика, сурет, нұсқаулық)
2. Нақты сұрақ (ойлауға, шешімге жетелейді)
3. Өз негіздемесін жазу

Бастауыш және орта буынға лайықтап беру:

Сынып	Тапсырма мысалы
3–4 сынып	Мектеп асханасының мәзірін оқу, пайдалы тағамды таңдау
5–6 сынып	Онлайн тапсырыс беру ережесін түсіну
7–9 сынып	Электронды поштамен жұмыс, қоғамдық орындардағы ережелерді талдау

Бағалау өлшемдері:

Критерий	Мазмұны
Ақпаратты табу	Мәтіннен нақты деректі дұрыс алу
Шешім қабылдау	Жағдайға байланысты тиімді шешім
Дәлел келтіру	Таңдауды түсіндіру, негіздеу
Қолдана білу	Мәтінді өмірмен байланыстыра алу

Шынайы өмірге негізделген тапсырмалар – оқу мен өмірді жақындататын көпір. Мұндай жұмыс:

- оқушыны тәуелсіз,
- ойлы,
- жауапты тұлға етіп қалыптастырады.

Мұғалім мәтіндерді шынайы жағдаяттарға негіздеп, оқу үдерісін өмірмен тығыз байланыстыруы қажет.

VI БӨЛІМ. Оқу сауаттылығын бағалау критерийлері

6.1. Мәтінді түсіну дағдыларын бағалау

Оқу сауаттылығын бағалаудың мәні

Оқу сауаттылығы – бұл тек мәтінді оқи білу емес, оны түсіну, ақпаратты саралау, қолдану, мәнін ашу. Сондықтан бағалау критерийлері де осы дағдыларды кешенді түрде өлшеуі керек.

Мәтінді түсіну дегеніміз не?

Мәтінді түсіну дегеніміз – оқушының:

- негізгі ойды табуы;
- нақты және жанама ақпаратты ажыратуы;
- кілт сөздер мен құрылымдық элементтерді тануы;
- мәтін мазмұнын жүйелеуі.

Бағалау критерийлерін құрастырудың принциптері:

1. Оқушының ойлау деңгейіне сай болуы
2. Мәтін мазмұнын терең тануға бағытталуы
3. Қарапайымнан күрделіге бағытталған болуы
4. Тілдік дәлдік пен сауаттылықты ескеруі

PISA форматындағы мәтінді түсіну дағдылары:

Дағды түрі	Мазмұны	Мысал тапсырма
Нақты ақпаратты табу	Мәтіннен тікелей дерек табу	“Қай жылы оқиға болды?”
Мәтін мазмұнын жалпылау	Негізгі ойды тұжырымдау	“Мәтіннің басты идеясы қандай?”
Құрылымдық элементті тану	Мәтін қалай құрылғанын анықтау	“Автор алдымен не айтты?”
Мәтіннен қорытынды шығару	Жасырын мағына, себеп-салдарды аңғару	“Не үшін бұлай болды деп ойлайсың?”

Бағалау критерийлері (мысал):

Критерий	Дескриптор	Ұпай
Нақты ақпаратты анықтайды	Мәтіндегі негізгі деректі табады	1 балл
Негізгі ойды түсінеді	Автордың ойын жалпылайды	1 балл
Мәтін құрылымын таниды	Бөлімдердің мақсатын ажыратады	1 балл
Мәтіндегі байланысты табады	Себеп-салдарды нақты көрсетеді	1 балл

Мәтін түрлеріне қарай бағалау:

Мәтін түрі	Бағалау бағыты
Әдеби мәтін	Кейіпкердің мінезін түсіну, оқиға өрбуін анықтау
Ақпараттық мәтін	Фактіні табу, кестені оқу, дерекпен жұмыс

Бағалауға арналған тапсырма мысалы:

Мәтін: “Қайырымды бала” әңгімесі

Тапсырма:

- Басты кейіпкердің қандай қасиеттері бар екенін анықтаңыз.
- Әңгіменің негізгі ойын 1 сөйлеммен тұжырымдаңыз.
- Кейіпкер бұл әрекетті не себепті жасады деп ойлайсыз?

Мәтінді түсіну дағдыларын бағалау – оқу үдерісіндегі маңызды бағыт. Ол оқушының ақпаратпен жұмыс істеу шеберлігін, мәтінді сараптау дағдысын және ойлау қабілетін нақты көрсетеді. Мұғалім критерийлер мен дескрипторларды нақты белгілесе, оқу нәтижесі әділ әрі анық бағаланады.

6.2. Интерпретация мен бағалау деңгейін саралау

Интерпретация және бағалау деген не?

Интерпретация – оқушының мәтінді өзінше түсіндіруі, ұстаным қалыптастыруы, оқиғаға баға беруі.

Бағалау – оқушының мәтіндегі ақпараттың сапасын, дәйектілігін, сенімділігін саралауы.

Бұл дағдылардың маңызы:

- Оқушы пікір қалыптастырады
- Критикалық ойлау дамиды
- Ақпаратқа сыни көзқарас қалыптасады
- Өз көзқарасын дәлелдей білуге үйренеді

Бағалауға болатын интерпретация деңгейлері:

Деңгей	Қабілет
1-деңгей	Оқиғаны баяндап береді
2-деңгей	Оқиғаға өз пікірін қосады

3-деңгей	Пікірін дәлелмен негіздейді
4-деңгей	Мәтін мазмұнын өмірмен байланыстырады, балама ұсынады

Интерпретацияны бағалау критерийлері:

Критерий	Дескриптор	Ұпай
Кейіпкерге баға береді	Мінезін, әрекетін түсіндіреді	1 балл
Оқиғаға пікір айтады	Өз көзқарасын ұсынады	1 балл
Мәтінге интерпретация жасайды	Автор ойын өзінше түсіндіреді	1 балл
Өмірмен байланыстырады	Өз өмірінен мысал келтіреді	1 балл

Бағалау деңгейін саралау жолдары:

1. Қарапайым сұрақ – “Саған қай кейіпкер ұнады?”
2. Негіздеу сұрағы – “Неге солай ойлайсың?”
3. Дәлел сұрағы – “Мәтіннен қандай дәйек келтіре аласың?”
4. Жаңа контекст ұсыну – “Оқиға басқа жағдайда болғанда не болар еді?”

Бағалау тапсырмасы мысалы:

Мәтін: “Қиын таңдау” новелласы

Тапсырма:

- Басты кейіпкер қандай қиын шешім қабылдады?
- Бұл шешімге қандай себептер әсер етті деп ойлайсың?
- Сен бұл жағдайда не істер едің? Не үшін?

Интерпретация мен бағалауды дамытатын әдістер:

- “РАФТ” стратегиясы (рөл – аудитория – формат – тақырып)
- “Екі жақты күнделік”
- “Авторға хат”
- “Сен болсаң қайтер едің?”

Интерпретация мен бағалау – PISA тапсырмаларындағы ең күрделі дағды деңгейі. Бұл бағыттағы бағалау – оқушының тек білімін емес, ойлау қабілетін, көзқарасын, пайымын айқындайды. Мұғалім бағалау критерийлерін дұрыс құрастыра білсе, оқушының сабаққа деген қызығушылығы артып, функционалдық оқу дағдылары терең дамиды.

6.3. Рефлексия және өздігінен бағалау дағдылары

Рефлексия ұғымы және оның оқу үдерісіндегі орны

Рефлексия — оқушының өз оқу әрекетін, түсінігін, жетістігі мен әлсіз тұстарын саналы түрде саралап, болашақтағы оқуына мақсат қою қабілеті. Бұл дағды метатанымдық қабілетті дамытады, яғни оқушы қалай ойлайтынын өзі түсіне бастайды.

Рефлексияны дамыту не үшін қажет?

- Оқушы оқуына жауапкершілікпен қарайды;
- Өзінің қателіктерін байқап, жұмыс тәсілін өзгертеді;

- Жетістігін саралап, өзін ынталандырады;
- Тапсырмаға, мәтінге терең көзқарас қалыптастырады.

Өзіндік бағалау дағдысы

Өзіндік бағалау — оқушының тапсырма орындау барысындағы жетістігіне, белсенділігіне, түсінігіне баға беруі.

Өзіндік бағалаудың мақсаттары:

- Жұмыс сапасын өз бетімен талдау;
- Жетістік пен кемшілікті көру;
- Мақсат қою мен оны реттеу;
- Мұғаліммен тең дәрежеде оқу процесіне араласу.

Рефлексия мен өзін-өзі бағалау формалары:

Формасы	Сипаттамасы
Жазбаша рефлексия	Күнделік, «Мен бүгін...» стратегиясы
Ауызша рефлексия	Топтық пікір алмасу, шеңберде ой бөлісу
Визуалды рефлексия	Жұлдыз – тілек – бұлт, смайликтер, диаграмма
Өзіндік бағалау парағы	Критерийге сүйене отырып өзін бағалау
Қалыптастырушы тест	Өзінің білімін тексеру арқылы түсінік деңгейін білу

Рефлексиялық сұрақтар мысалдары:

- Мен не үйрендім?
- Маған не оңай болды? Не қиын?
- Бұл тапсырмада өзімді қалай сезіндім?
- Өзіме қандай мақсат қоямын?

Оқушыға арналған рефлексиялық кесте (үлгі):

Бағалау критерийі	Менің деңгейім	Дәлелі
Мәтіннің негізгі ойын анықтадым	Иә / Жоқ	...
Ақпаратты салыстыра білдім	Иә / Жоқ	...
Пікір білдіре алдым	Иә / Жоқ	...

Мұғалім қандай рөл атқарады?

- Қолайлы орта құру;
- Ашық, бағалаусыз тыңдау;
- Қолдау көрсету;
- Оқушыны өз бетінше ойлауға үйрету.

Жүйелі рефлексия нәтижесі:

- Тұлғалық өсу;
- Үздіксіз өзін-өзі жетілдіру;
- Оқуға деген ішкі мотивация.

Рефлексия мен өздігінен бағалау — функционалдық оқу сауаттылығын дамытудың тірек дағдыларының бірі. Олар оқушыны білім тұтынушыдан білім иесіне айналдырады. Бұл дағды ХХІ ғасыр адамының басты ерекшелігі – өз оқуына иелік етуге жол ашады.

6.4. Мұғалімге арналған диагностика құралдары

Диагностика дегеніміз не?

Диагностика – бұл оқушылардың оқу жетістігін, түсіну деңгейін, оқу дағдысын анықтауға арналған арнайы әдістер мен құралдар жиынтығы. Ол оқыту сапасын арттырудың бастапқы қадамы.

Диагностика құралдары не үшін қажет?

- Мәтінді түсіну деңгейін өлшеу;
- Жеке оқушы мен сыныптың прогресін бақылау;
- Оқыту әдістемесін түзету;
- Бағалау мен кері байланысты тиімді жүргізу.

Диагностика түрлері:

Түрі	Мақсаты	Мерзімі
Бастапқы диагностика	Білім деңгейін анықтау	Тақырып басында
Аралық диагностика	Орта жолдағы жетістікті бағалау	Тақырып ортасында
Қорытынды диагностика	Жалпы нәтижені көру	Тақырып соңында

Мұғалім қолданатын негізгі құралдар:

1. Мәтінді түсіну картасы
2. Бағалау парақтары мен чек-листер
3. PISA форматындағы мәтіндік тапсырмалар
4. Қалыптастырушы бағалау жиынтығы
5. Rubric бағалау шкаласы
6. Цифрлық платформалар (Google Forms, Socrative, Quizizz)
7. Кері байланыс құралдары (Padlet, Jamboard)

Мысал диагностика тапсырмасы:

Мәтін: “Мектептегі экологиялық жоба”

Тапсырма:

1. Негізгі ойды табыңыз
2. Автор не ұсынады?
3. Бұл ұсыныс қаншалықты тиімді?
4. Сіздің көзқарасыңыз қандай?

Бағалау шкаласы мысалы (Rubric):

Деңгей	Сипаттамасы
1 балл	Негізгі ойды толық аша алмады
2 балл	Негізгі ойды түсінген, бірақ дәлелсіз
3 балл	Нақты, дәлелді түсіндіру берген
4 балл	Ойы терең, өмірмен байланыстыра білді

Диагностиканы цифрлық форматта жүргізу:

- Google Forms арқылы сауалнама мен тест жасау

- Padlet көмегімен визуалды кері байланыс
- Microsoft Forms арқылы аналитикалық кестелер жасау

Диагностикалық мәліметтерді қолдану:

- Сабақ жоспарын түзетуге;
- Дифференциация жасауға;
- Ата-анамен тиімді кері байланыс орнатуға;
- Мұғалімнің кәсіби дамуын жоспарлауға.

Диагностика – мұғалімнің нәтижеге бағытталған кәсіби қызметінің ажырамас бөлігі. Ол оқу сауаттылығын дамытуда дәлдік, жүйелілік, негізділік ұстанымдарын қамтамасыз етеді. Әдістемелік құралда ұсынылған диагностикалық тәсілдер мұғалімнің талдау, бағалау және түзету әрекеттерін сапалы жүргізуіне көмектеседі.

VII БӨЛІМ. Оқу сауаттылығын дамытудағы тиімді тәжірибелер

7.1. Мәтінмен жұмыс бойынша тиімді тәсілдер

Мәтінмен тиімді жұмыс жүргізудің маңызы

Оқу сауаттылығы – оқушының мәтінді түсініп, мағынасын ашып, бағалап, сол негізде әрекет ету қабілеті. Мәтінмен жұмыс тек мағынаны түсіну емес, ойлау, талдау, салыстыру, интерпретация жасау сияқты когнитивті дағдыларды дамытудың да тиімді құралы.

Тиімді әдіс-тәсілдердің сипаттамасы

1. «Insert» стратегиясы (белгілеу арқылы оқу)

- Мәтінді оқи отырып, оқушы өз реакциясын: – білемін, – білмеймін, – жаңа ақпарат, – қайшы немесе келіспеймін белгілерімен белгілейді.
- Артықшылығы: оқушы белсенді тыңдаушыға емес, белсенді оқушыға айналады.

2. KWL (Білемін – Білгім келеді – Үйрендім)

- Алдын ала білімді анықтау → Оқыту мақсатын белгілеу → Үйренгенін саралау.
- Тиімділігі: оқушы бастапқы білім мен соңғы нәтижені салыстырады.

3. «RAFT» әдісі (Рөл – Аудитория – Формат – Тақырып)

- Оқушы мәтінді басқа кейіпкердің рөлінен жазып көреді (мысалы, хат, мақала, пікір түрінде).
- Дағдылар: интерпретация, сыни ойлау, креативтілік.

4. «Джигсо» әдісі (топтық сараптама)

- Мәтінді бөліктерге бөліп, әр оқушы белгілі бір бөлікті меңгеріп, кейін өз тобына түсіндіреді.

- Ынтымақтастықты, ұжымдық түсінуді дамытады.

5. «Таңдау еркіндігі» тәсілі

• Оқушыға мәтінді немесе тапсырма түрін таңдауға мүмкіндік беру арқылы ішкі мотивация артады.

• Пайдасы: жекелеген оқытуға жағдай жасау.

Мәтін түріне қарай тәсілдерді бейімдеу

Мәтін түрі	Тиімді әдіс
Ақпараттық мәтін	Кестелеу, түсіндірме карта, сұрақтар тізбегі
Әдеби мәтін	Кейіпкерге хат, эпизодты сахналау, ішкі монолог
Публицистикалық мәтін	Пікірталас, аргумент картасы, «үш жақты күнделік»

Қателермен жұмыс – түсінуді тереңдету жолы

• Оқушының мәтінді түсінудегі қателіктері — оқу процесінің ажырамас бөлігі.

• «Қателерді бірге талдау» әдісі арқылы түсініктерді қайта қарап, шынайы түсінуге жол ашылады.

Интерактивті тәсілдер арқылы қызығушылықты арттыру

• Padlet, Mentimeter, Jamboard – онлайн ортада мәтінді бірге талдау;

• Kahoot, Quizizz – түсінуді тексеру мен ойынды біріктіру;

• Canva, Storyjumper – визуалды интерпретация жасау (кейіпкерге постер, комикс жасау).

Мұғалім үшін нұсқаулық:

• Әдістерді оқу мақсаты мен мәтін түріне сай таңдаңыз;

• Бір сабақта 1–2 тәсіл жеткілікті, бірақ оларды терең іске асыру маңызды;

• Оқушыдан тек мазмұн қайталауды емес, ой айту, дәлелдеу, интерпретация жасауды талап етіңіз;

• Рефлексияға уақыт бөліңіз – ол түсінудің тірегі.

Тиімді мәтінмен жұмыс стратегиялары оқушылардың оқу сауаттылығын жүйелі дамытуға, мәтінді әртүрлі қырынан қарауға, өзіндік пікір мен талдауға жол ашады. Бұл тәсілдер білімді дайын күйде бермей, оны оқушының өз бетімен игеруіне, сараптауына мүмкіндік береді.

7.2. Оқушылардың оқу дағдыларын дамыту жобалары

Жоба негізіндегі оқыту – ХХІ ғасыр талаптарына жауап

Жоба – бұл оқушының белгілі бір тақырып бойынша дербес зерттеу, мәтінмен жұмыс, талдау және нәтижені таныстыру үдерісі. Оқу сауаттылығын дамытуда жобалық жұмыс мәтінді терең түсінуге, оны қолдануға, өз ойыңды дәлелдеуге үйретеді.

Неліктен жоба қажет?

• Оқушының зерттеушілік қабілеті дамиды;

• Мәтінді өмірмен байланыстырып үйренеді;

- Өртүрлі дереккөздермен жұмыс жасайды;
- Критикалық және креативті ойлау қабілетін шыңдайды;
- Топта жұмыс істеу, пікір білдіру, шешім қабылдау машығы дамиды.

Жобалардың түрлері:

Жоба түрі	Сипаттамасы
Мәтінге негізделген жоба	Мәтін мазмұны бойынша талдау, инфографика, ролик
Зерттеу жобасы	Тақырыпты бірнеше дереккөзбен зерттеу
Әлеуметтік жоба	Мәтіндегі мәселе негізінде нақты әрекет жасау
Креативті жоба	Мәтінге комикс, постер, сахналық қойылым жасау

Жобаның құрылымы (оқушы үшін):

1. Тақырып таңдау
2. Мақсат пен сұрақтарды анықтау
3. Мәтін мен ақпараттарды жинақтау
4. Анализ жасау
5. Қорытынды мен ұсыныс дайындау
6. Нәтижені таныстыру (эссе, слайд, бейнеролик, постер)

Мысал жобалар:

- «Абай қарасөздеріндегі адамгершілік қағидалар» – эссе жобасы
- «Мәтіндегі экологиялық мәселе және біздің мектеп» – әлеуметтік жоба
- «Қазақ ертегісіндегі кейіпкер және бүгінгі бала» – салыстырмалы зерттеу

Оқушы дағдысына әсері:

Дағды	Қалыптасатын қабілет
Ақпаратпен жұмыс	Ақпаратты табу, сүзу, сұрыптау
Талдау	Дәлелдер табу, салыстыру, қорытынды жасау
Коммуникация	Пікір білдіру, презентация жасау
Жауапкершілік	Мерзім сақтау, рөлді орындау

Мұғалімнің рөлі:

- Жобаны жоспарлауға бағыт беру;
- Мәтін таңдау мен ақпаратты талдауға сұрақ қою арқылы көмектесу;
- Оқушыны дербес шешімге итермелеу;
- Бағалау критерийін бірге жасау.

Бағалау қалай жүргізіледі?

Критерий	Максималды балл
Мәтінді түсінуі	4
Ақпаратты қолдану	4
Шығармашылық жұмыс	4
Презентация сапасы	4

Жобалық жұмыс – оқу сауаттылығын қалыптастырушы, тереңдетуші және өмірмен байланыстырушы құрал. Мұғалім бұл тәсілді жүйелі қолданса,

оқушылардың өз бетімен оқу, ойлау, талдау және әрекет ету дағдысы тұрақты дамиды.

7.3. Қиындық деңгейі жоғары мәтіндермен жұмыс

Қиын мәтіндер – оқушының танымдық қабілетін дамытуда маңызды құрал. PISA тапсырмаларындағы мәтіндердің күрделілігі мазмұнның тереңдігімен, құрылымдық ерекшелігімен, сөздік құрамымен және жасырын мағына деңгейімен ерекшеленеді. Сондықтан қиын мәтінмен жұмыс істеу стратегиялары мұғалімнің кәсіби құзыреттілігін талап етеді.

Қиын мәтін дегеніміз не?

Қиын мәтінге мынадай сипаттар тән:

- Көпдеңгейлі мағына (жасырын ойлар, астарлы мағына);
- Терминдердің көптігі мен академиялық тіл;
- Ұзақ әрі тармақталған сөйлем құрылымы;
- Интертекстуалдық байланыстар (тарихи, мәдени, әдеби сілтемелер);
- Логикалық байланыстар мен дәлелдемелердің күрделілігі.

Мұғалімнің рөлі:

Оқушылардың оқу сауаттылығын дамытуда мұғалімдер күрделі мәтінмен жүйелі жұмыс жүргізе алуы қажет. Бұл үшін төмендегідей тәсілдер қолданылады:

- Мәтінді алдын ала қарастыру (түсініксіз ұғымдарды анықтау);
- Контекстуал талдау;
- Жетелеуші сұрақтар арқылы мәтінді бөліп оқу;
- Мағына сараптамасы мен мәтін ішіндегі логикалық байланысты табуға

үйрету;

- Метафора, теңеу, астарлы мағына элементтерін талдау.

Тиімді әдістер:

• «Аяқталмаған сөйлем» әдісі – оқушылар мәтін мазмұнына сай логикалық аяқтау жасайды.

• «Ойды жалғастыр» тәсілі – бір бөлімді оқып, оқушы өз болжамын айтады, кейінгі бөліммен салыстырады.

• «Сөздік детектив» әдісі – мәтіндегі термин, метафора мағынасын анықтайды.

• «Мағынаны болжа» әдісі – мәтін үзіндісін талдап, оның мәнін өз сөзімен түсіндіру.

Дифференциация:

Күрделі мәтінмен жұмыс барлық оқушыға бірдей тапсырма беру дегенді білдірмейді. Оқушының деңгейіне қарай:

- Сұрақ түрлері өзгертіледі;
- Қосымша қолдау ұсынылады;
- Жеке жұмыс, жұптық жұмыс, топтық жұмыс арқылы сараланады.

Қиын мәтіндермен жұмыс – оқушыны аналитикалық ойлауға, күрделі тілдік бірліктерді түсінуге, тұжырым жасауға үйрететін маңызды бағыт. Бұл PISA тапсырмаларының талаптарына сай келетін оқу дағдыларын жетілдіруге мүмкіндік береді.

7.4. Цифрлық құралдарды кіріктіру мысалдары

Цифрлық құралдар оқу сауаттылығын арттыруда ерекше рөл атқарады. Қазіргі оқушылардың цифрлық ортада білім алуға бейімділігі мұғалімдерді жаңа технологияларды тиімді пайдалануға итермелейді. Әсіресе мәтінмен жұмыс барысында цифрлық ресурстар арқылы оқу процесін жандандыруға болады.

Цифрлық құралдардың артықшылығы:

- Интерактивтілік және визуализация мүмкіндігі;
- Мәтінмен жұмысқа мотивацияны арттыру;
- Саралап оқытуға және жекелеп қолдауға мүмкіндік;
- Оқушы жетістігін шынайы уақыт режимінде бақылау;
- Қашықтан оқыту жағдайында тиімділік.

Қолдануға болатын құралдар:

1. Google Docs / Jamboard / Padlet

- Бірлескен мәтін құрастыру;
- Пікір жазу, рефлексия қалдыру;
- Құрылымды талдау, кілт сөздерді белгілеу.

2. Mentimeter / Kahoot / Quizizz / Wordwall

- Мәтін мазмұнына қатысты интерактивті тесттер, сұрақтар;
- Қайталау, рефлексия, ойын түріндегі бекіту;
- Мәтінге көзқарас білдіру.

3. Canva / Piktochart

- Мәтін бойынша инфографика жасау;
- Оқиға желісін визуалдау;
- Қысқаша мазмұн жасау.

4. Miro / Conceptboard

- Мәтін құрылымын карта түрінде талдау;
- Ойды ұйымдастыру, сызба құру;
- Контексті анықтау.

5. ChatGPT немесе басқа жасанды интеллект құралдары

- Мәтінге түсіндірме алу;
- Сұрақтар құрастыру;
- Оқушының өз бетімен мәтінмен жұмыс істеуін ұйымдастыру.

Қолдану үлгілері:

• Оқушылар Padlet арқылы мәтінге қатысты өз ойларын жазып, топтық талқылауға ұсынады.

• Canva-да мәтін мазмұны негізінде постер жасайды.

• Quizizz арқылы мәтін бойынша тест тапсырып, нәтижесін көреді.

• Google Docs құжатында мәтінді бөліп оқып, пікір қалдырады.

Цифрлық құралдарды мәтінмен жұмысқа кіріктіру – оқу үдерісін тиімді, тартымды әрі нәтижелі етеді. Оқушы тек мәтінді оқып қоймай, оны талдайды, бағалайды, өз ойын цифрлық форматта еркін жеткізеді. Бұл – PISA форматындағы талаптарға бейімделген оқыту үлгісі.

ҚОРЫТЫНДЫ

Қазіргі білім беру кеңістігінде оқу сауаттылығы – оқушының функционалдық білімінің өзегі ретінде қарастырылады. Бұл сауаттылық түрі тек мәтінді түсініп, мазмұнын айтып беру ғана емес, сонымен қатар мәтіндегі ойды бағалау, интерпретация жасау, ақпараттың шынайылығын ажырату, дәлел келтіріп, тұжырым жасау қабілеттерін қамтиды. Осы бағыттағы білім мен біліктілік

халықаралық PISA зерттеулері арқылы бағаланып, әлемдік деңгейде оқушының функционалдық дайындық көрсеткішін анықтайды.

Осы әдістемелік құралда қарастырылған жеті бөлім – оқу сауаттылығын кешенді түрде дамытуға бағытталған. Әр бөлім мазмұнына мәтінмен жұмыс істеудің заманауи әдіс-тәсілдері, тапсырма түрлері, бағалау үлгілері мен цифрлық құралдарды кіріктіру жолдары жүйеленіп ұсынылды. Мұғалімдердің кәсіби құзыреттілігін дамыту және оқушылардың жоғары деңгейлі оқу дағдыларын қалыптастыру – құралдың басты мақсаты болды.

Мәтінді түсінуге үйрету стратегиялары атты I бөлімде оқушының мәтін құрылымын тану, негізгі ойды ажырату, кілт сөздерді анықтау және мәтін мазмұнын болжау қабілеттерін дамыту жолдары қарастырылды. Сонымен қатар, контекст арқылы мағына шығару және функционалдық мәтіндермен жұмыс істеудің тиімді әдістері ұсынылды. Бұл – оқушының мәтінді қабылдауға дайындығын арттыруға бағытталған бастапқы кезең.

Мәтінді интерпретациялау стратегиялары бөлімі (II) оқушылардың мәтінді өз бетінше түсініп, одан мән-мағына шығару дағдыларын дамытуға негізделді. Мұнда авторлық ұстанымды анықтау, себеп-салдарлық байланыстарды көру, кейіпкерлерді интерпретациялау және әдеби-танымдық мәтіндерді салыстыру арқылы сараптамалық ойлауды дамытуға басымдық берілді.

Бағалау және пікір айту стратегиялары бөлімінде (III) оқушылардың мәтін мазмұнына қатысты көзқарас білдіру, ақпаратты сын тұрғысынан бағалау, шешім қабылдау және дәйекті аргумент келтіру қабілеттерін дамыту жолдары ұсынылды. Бұл бөлім PISA тапсырмаларының талаптарына тікелей бағытталған, өйткені халықаралық зерттеулерде оқушының өз ойын дәлелдеп, мәтін негізінде қорытынды жасай білуі негізгі көрсеткіш болып табылады.

IV бөлім – Мәтін бойынша сұрақ қою және жауап беру тәсілдері – мұғалімнің оқушылардың сыни ойлауын дамытуда қолданатын нақты құралдарын қамтыды. Bloom таксономиясы бойынша сұрақ түрлерін қолдану, жауаптың құрылымын қалыптастыру және интерактивті сұрақ-жауап әдістері оқу үдерісін жандандыруға септігін тигізеді. Сонымен қатар, мәтінмен жұмысқа арналған онлайн құралдар да беріліп, мұғалімдерге заманауи технологияны оқу үрдісіне енгізуге мүмкіндік жасалды.

V бөлімде – Мәтінге негізделген тапсырмаларды құрастыру – оқу мазмұны мен бағалау тапсырмаларын өзара байланыстыра отырып құрастырудың жолдары ұсынылды. Бұл бөлім PISA форматындағы тапсырма құрылымын, қалыптастырушы бағалау үлгілерін, жобалық жұмыс пен эссе жазуға бағытталған тапсырмаларды қамтыды. Сонымен бірге, шынайы өмірмен байланысқан тапсырмалар оқушылардың алған білімін практикалық тұрғыда қолдануына жол ашады.

VI бөлім – Оқу сауаттылығын бағалау критерийлері – оқу нәтижесін объективті және шынайы бағалауға арналған нақты өлшемдер жүйесін ұсынды.

Мұнда мәтінді түсіну, интерпретациялау және бағалау деңгейлерін саралау, рефлексия жасау және өздігінен бағалау қабілеттерін дамыту жолдары талданды. Сонымен қатар, мұғалімге арналған диагностика құралдары арқылы оқушылардың оқу сауаттылығы бойынша ілгерілеуін бақылау тәсілдері берілді.

VII бөлім – Оқу сауаттылығын дамытудағы тиімді тәжірибелер – бұл құралдың тәжірибелік маңызын арттыра түсті. Мұнда мәтінмен жұмыс жүргізудің тиімді тәсілдері, оқу дағдысын дамыту жобалары, қиындық деңгейі жоғары мәтіндермен жұмыс және цифрлық құралдарды кіріктіру мысалдары арқылы мұғалімдерге нақты көмек берілді.

Жалпы алғанда, ұсынылып отырған әдістемелік құрал – тек теориялық емес, сонымен бірге практикалық тұрғыдан да маңызы зор құрал. Мұнда ұсынылған стратегиялар мен әдістер оқу үдерісінде тікелей қолдануға ыңғайлы, тиімділігі дәлелденген. Құрал мазмұны жаңартылған білім мазмұны талаптарына және халықаралық бағалау жүйелерінің (соның ішінде PISA) өлшемдеріне сәйкестендірілген.

Мұғалімдер бұл құралды қолдана отырып:

- Оқушылардың мәтінді терең түсіну қабілетін дамытады;
- Сын тұрғысынан ойлау мен талдау жасау дағдыларын қалыптастырады;
- Оқу мен жазу арқылы ойлауға үйретеді;
- Оқу процесіне жаңашыл әдістер мен цифрлық құралдарды тиімді кіріктіреді;
- Оқушылардың оқу сауаттылығын халықаралық деңгейдегі талаптарға сай қалыптастырады.

Қорытындылай келе, «PISA оқу сауаттылығы: мәтінмен жұмыс істеудің заманауи стратегиялары» атты әдістемелік құрал – қазақ тілі мен әдебиеті пәні мұғалімдерінің кәсіби шеберлігін арттырып, оқу үдерісін сапалы деңгейге көтеруге бағытталған кешенді оқу-әдістемелік өнім. Оқу сауаттылығы – XXI ғасыр оқушысының басты құзыреттілігі. Ал осы құзыреттілікке қол жеткізуде мұғалімдердің рөлі – шешуші. Осы тұрғыдан алғанда, бұл құрал әрбір педагогтің күнделікті тәжірибесінде таптырмас әдістемелік тірек болады деп сенеміз.

Пайдаланылған отандық әдебиеттер тізімі

1. Айтбаева А. А. – Қазақ тілі білімінің мәселелері. – Алматы: Рауан, 2019.
2. Алдамұратова Г. Т. – Қазақ тілін оқыту әдістемесі. – Алматы: Мектеп, 2020.
3. Әлімхан Ғ. – Оқу сауаттылығы және функционалдық мәтіндермен жұмыс. – НЗМ ДББҰ, 2021.
4. Қадашева Қ. – Қазіргі қазақ тілін оқыту әдістемесі. – Алматы: Қазақ университеті, 2020.
5. Ысқақ Б. – Мәтінмен жұмыс: теория және әдіснама. – Астана: Атамұра, 2022.
6. Тұрсынхан З. – Қазақ тілі сабағында оқу сауаттылығын дамыту жолдары. – Шымкент, 2021.

7. Жұмажанова С. – Оқу сауаттылығына бағытталған тапсырмалар жүйесі. – Алматы: Білім, 2023.
8. Қосанова Ж. – Қазақ тілі сабағында функционалдық сауаттылықты дамыту. – Астана: ҰБАО, 2022.
9. Көпжасарова Ә. – PISA халықаралық зерттеулерінің талаптары және әдістемелік тәсілдер. – Алматы, 2021.
10. Айдарханова М. – Оқу сауаттылығы: мәтінмен жұмыс әдістері. – Алматы: «Ulagat», 2023.
11. Мұқатаева С. – Оқу сауаттылығы – білім берудің басты көрсеткіші. – Астана, 2020.
12. Бейсенова А. – Қазақ тілі сабағында функционалдық мәтіндермен жұмыс. – Тараз: Тараз университеті, 2022.
13. Садықова С. – Орта білім беруде оқу сауаттылығын арттыру жолдары. – Семей, 2021.
14. Әбілдаева Г. – Мәтінмен жұмыс жасау және оқушы сауаттылығын арттыру. – Қарағанды, 2022.
15. Жақсылықова Қ. – Мәтінтану және мәтінмен жұмыс әдістемесі. – Астана: Фолиант, 2019.
16. Жанұзақова Н. – Қазақ тілін функционалдық бағытта оқыту. – Алматы, 2020.
17. Әлімжанова А. – Оқу сауаттылығы: оқушылар дағдыларын қалыптастыру стратегиялары. – Алматы: Бөбек, 2023.
18. Шаяхметова Қ. – Оқылым дағдыларын дамытуға бағытталған тапсырмалар үлгілері. – Алматы: Ustudy, 2021.
19. Тұрғанбаева Б. – Оқушылардың шығармашылық қабілеттерін дамыту. – Алматы: Рауан, 2018.
20. Нұрсұлтанова А. – Мәтінмен жұмыс және бағалау стратегиялары. – Өскемен, 2022.

«PISA оқу сауаттылығы: мәтінмен жұмыс істеудің заманауи стратегиялары» әдістемелік құралына

ПІКІР

Білім беру ұйымы: «Октябрьдің 50 жылдығы атындағы ЖОББ мектебі» КММ

Автор: Мағзұм Анаркүл Ансағанқызы

Тақырыбы: «PISA оқу сауаттылығы: мәтінмен жұмыс істеудің заманауи стратегиялары»

1. Жұмыстың өзектілігі:

Қазіргі уақытта оқушылардың оқу, ойлау және сыни пікір айту дағдыларын қалыптастыру – мектептегі білім беру жүйесінің негізгі міндеттерінің бірі. Осы тұрғыдан алғанда «PISA оқу сауаттылығы: мәтінмен жұмыс істеудің заманауи стратегиялары» атты әдістемелік құралдың мазмұны өзекті. Ол оқушыларды функционалдық сауаттылыққа бағыттап, халықаралық зерттеулерге дайындықты нақты практикалық негізде ұйымдастыруға мүмкіндік береді.

2. Жұмыстың ғылыми-әдістемелік деңгейі:

Құралда ғылыми тұжырымдар мен әдістемелік шешімдер ұтымды үйлестірілген. Әр стратегия ғылыми негізделіп, педагогикалық процесте қолдануға ыңғайлы түрде берілген. Әдістемелік тәсілдер жаңартылған білім беру мазмұны талаптарына сай келеді.

3. Жұмыстың жанашылдық дәрежесі:

Жұмыстағы жанашыл тұстар қатарына мәтінмен жұмыстың көпқырлы тәсілдері, оқу сауаттылығын қалыптастыруда қолданылатын интерпретациялық және бағалау әдістері, сондай-ақ онлайн құралдар мен цифрлық ресурстарды біріктіруді жатқызуға болады. Сонымен қатар мәтіннің әртүрлі жанры мен күрделілік деңгейін ескере отырып тапсырмалар құрастыру жолдары да жанашыл көзқарасты көрсетеді.

4. Жұмыстың ғылымилығы:

Әдістемелік құрал заманауи ғылым мен педагогикадағы зерттеулерге сүйеніп, мазмұны нақты ғылыми ұғымдармен, тұжырымдармен және сілтемелермен негізделген. Оқу сауаттылығын дамытудағы теориялық тұғырлар жүйелі талданған.

5. Ішкі бірлікті бағалау және жұмыстың әдіснамалық негізінің сипаттамасы:

Жұмыстың құрылымы қисынды және мазмұны жағынан біртұтас. Әр бөлім оқу сауаттылығының жеке аспектілерін ашып, жалпы мақсатпен тығыз байланысып отырады. Әдіснамалық тұрғыда сын тұрғысынан ойлау,

денгейлік оқыту, Bloom таксономиясы, бағалау стратегиялары толыққанды қолданылған.

6. Әрбір нәтиженің, ғылыми жағдайдың, жұмыстың тұжырымдары мен қорытындыларының негізділігі мен дәйектілігінің дәрежесі:

Әдістемелік құралда ұсынылған нәтижелер нақты, дәйекті және тәжірибеде тексеруге жарамды. Қорытындылар мен ұсыныстар әр бөлімнің мазмұнына сәйкес, бірізділікпен ұсынылған. Мәтіннен алынған деректер мен талдаулар ғылыми талаптарға сай құрылған.

7. Жұмыстың практикалық маңыздылығы:

Бұл материал педагогтер үшін күнделікті оқу үдерісінде қолдануға толық лайық. Әсіресе мәтінмен жан-жақты жұмыс істеу, оқушылардың жеке ерекшеліктеріне қарай тапсырма құрастыру және бағалау бағытында үлкен көмек береді. PISA форматындағы тапсырмалар тәжірибеге икемделген.

8. Жұмыстың аралық және қорытынды нәтижелерін ұсыну формалары мен тәсілдері:

Әдістемелік құралда әр тақырып бойынша теория мен практиканың өзара байланысы сақталған. Нәтижелер тапсырмалар мен мысалдар арқылы ұсынылып, мұғалімге нақты шешім қабылдауға мүмкіндік береді. Қорытындылар ашық, нақты және құрылымды берілген.

9. Рәсімдеу талаптарының сәйкестігі:

Жұмыс мазмұнына сай рәсімделген, құрылымы жүйелі. Әдебиеттер тізімі мен қосымшалар бөлімдері талапқа сай. Тақырыпшалар, дәйексөздер мен деректер дұрыс рәсімделген.

10. Жұмысты пайдалану бойынша қорытындылар мен ұсыныстар:

Құралды жалпы білім беретін мектептердің қазақ тілі мен әдебиеті пәні мұғалімдері, оқу ісінің меңгерушілері, әдіскерлер, колледж оқытушылары тиімді пайдалана алады. Сонымен қатар біліктілікті арттыру курстары мен педагогикалық тәжірибені байытуда әдістемелік көмекші құрал ретінде ұсынуға болады.

Рецензент:

Автор PISA тапсырмаларының ерекшеліктерін нақты мысалдар арқылы сипаттап, оқу сауаттылығының тек мәтінді оқумен шектелмей, оқушының сыни ойлауын, өмірлік жағдаяттарда білімін қолдана алу қабілетін дамытуға бағытталғанын дұрыс көрсеткен. Теориялық мазмұн тәжірибемен ұштастырылып, білім алушылардың функционалдық сауаттылығын арттыру жолдары ұсынылған.

Жусупбекова Ж. А. Тәу (қолы, күні)

«PISA оқу сауаттылығы: мәтінмен жұмыс істеудің заманауи стратегиялары» әдістемелік құралына

ПІКІР

Білім беру ұйымы: «Октябрьдің 50 жылдығы атындағы ЖОББ мектебі» КММ

Автор: Мағзұм Анаркүл Аңсағанқызы

Тақырыбы: «PISA оқу сауаттылығы: мәтінмен жұмыс істеудің заманауи стратегиялары»

1. Жұмыстың өзектілігі:

Бұл әдістемелік құрал қазіргі білім беру жүйесіндегі басты бағыттардың бірі – функционалдық сауаттылықты дамыту, соның ішінде PISA талаптарына сай оқушылардың оқу сауаттылығын жетілдіруге арналған. Оқу бағдарламаларының жаңаруы мен халықаралық бағалау жүйелеріндегі көрсеткіштердің маңыздылығы бұл жұмыстың өзектілігін арттыра түседі. Мәтінмен жұмыс істеудің заманауи стратегияларын ұсыну – педагогтерге нақты бағыт береді.

2. Жұмыстың ғылыми-әдістемелік деңгейі:

Құралда ғылыми негізге сүйене отырып, әдістемелік ұстанымдар жүйелі түрде берілген. Оқу сауаттылығын дамытудың теориялық және практикалық аспектілері өзара байланыста көрсетілген. Әдістемелік деңгейі жоғары, қолданылған тәсілдер нақты мысалдармен бекітілген.

3. Жұмыстың жаңашылдық дәрежесі:

Жаңа форматтағы тапсырмаларды құрастыру, рефлексия мен диагностика құралдарын енгізу, сонымен қатар цифрлық ресурстарды тиімді қолдану – бұл құралдың жаңашылдығын айқындайды. Әсіресе, қиын мәтіндермен жұмыс және бағалау стратегиялары тың бағыт ретінде ерекшеленеді.

4. Жұмыстың ғылымылығы:

Әдістемелік құрал отандық және халықаралық ғылыми әдебиеттерге, PISA зерттеулерінің құрылымына, мәтінмен жұмыс теориясына негізделген. Терминдер мен ұғымдар дұрыс қолданылып, ғылыми тұжырымдар нақты дәйектермен дәлелденген.

5. Ішкі бірлікті бағалау және жұмыстың әдіснамалық негізінің сипаттамасы:

Құрал құрылымы жағынан бірізділікпен берілген. Әр бөлім бір-бірімен логикалық байланыста, мазмұндық жағынан біртұтас. Әдіснамалық негіздері – сын тұрғысынан ойлау, саралау, рефлексия, қалыптастырушы бағалау секілді қазіргі білім беру үрдістеріне негізделген.

6. Әрбір нәтиженің, ғылыми жағдайдың, жұмыстың тұжырымдары мен қорытындыларының негізділігі мен дәйектілігінің дәрежесі:

Әр бөлім соңында берілген қорытындылар нақты, дәйекті, және ұсынылған стратегиялармен тығыз байланыста. Жұмыстың тұжырымдары практикалық іс-тәжірибемен ұштасқан, мұғалімдерге тиімді бағыт-бағдар береді.

7. Жұмыстың практикалық маңыздылығы:

Құрал мұғалімдерге тікелей қолдануға болатын тапсырмалар, сұрақтар, тәсілдер және бағалау үлгілерін ұсынады. Бұл мектеп тәжірибесіне оңай енгізуге болатын мазмұнды материал. Оқу сауаттылығын жүйелі дамытуға арналған нақты бағдарлама ретінде пайдалануға болады.

8. Жұмыстың аралық және қорытынды нәтижелерін ұсыну формалары мен тәсілдері:

Әр бөлім нақты құрылыммен берілген. Теориялық түсіндірмеден кейін тәжірибелік ұсыныстар мен тапсырмалар ұсынылады. Мұғалімдер мен оқушыларға арналған нәтиже күтімі, диагностика құралдары және рефлексия әдістері нақты және түсінікті түрде ұсынылған.

9. Рәсімдеу талаптарының сәйкестігі:

Жұмыс құрылымдық жағынан толық, ғылыми стильге сай рәсімделген. Әр бөлім мен тарау бірізділікпен беріліп, мазмұн мен тақырып арасындағы сәйкестік сақталған. Қаріп, тақырыпша, библиографиялық рәсімдеу талаптарға сәйкес.

10. Жұмысты пайдалану бойынша қорытындылар мен ұсыныстар:

Бұл әдістемелік құралды қазақ тілі мен әдебиеті пәні мұғалімдері, әдіскерлер, оқыту курстарының тренерлері мен болашақ педагогтер кеңінен қолдана алады. Құралды мұғалім портфолиосына, біліктілік арттыру курстарына, мектепшілік әдістемелік жұмыстарға тиімді енгізуге болады.

Рецензент:

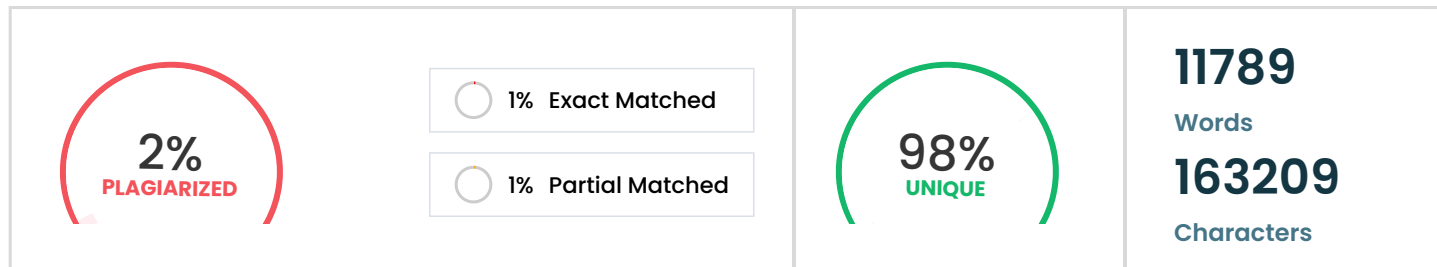
Ұсынылған жұмыс PISA халықаралық зерттеуіндегі оқу сауаттылығы ұғымын ашуға және оның білім беру жүйесіндегі маңызын түсіндіруге арналған. Материалда оқу сауаттылығының негізгі компоненттері, яғни мәтінді түсіну, ақпаратты табу, интерпретациялау және бағалау дағдылары жан-жақты қарастырылған.

Калезина Е. М. Кауф

(қолы, күні)

Plagiarism Detector Report Page

Originality Report

COMPLETED

100%

Exclude URL

Content

«PISA оқу сауаттылығы: мәтінмен жұмыс істеудің заманауи стратегиялары» әдістемелік құрал

Автор:

Бұл әдістемелік құрал «PISA оқу сауаттылығы: мәтінмен жұмыс істеудің заманауи стратегиялары» тақырыбында қазақ тілі мен әдебиеті пәні мұғалімдеріне арналады. Құралда PISA халықаралық зерттеуінің талаптарына сәйкес оқушылардың мәтінді түсіну, интерпретациялау және бағалау қабілеттерін дамытуға бағытталған тиімді әдіс-тәсілдер жүйеленіп берілген. Қазіргі білім беру үдерісіндегі басты міндет – оқушының функционалдық сауаттылығын, яғни түрлі мәтіндермен жұмыс істей алу, ақпаратты саралау және өз ойын дәлелді түрде жеткізе білу қабілеттерін қалыптастыру. Осы мақсатта әдістемелік құралда әртүрлі мәтін типтерімен жұмыс істеу стратегиялары, мәтін мазмұнын жан-жақты талдау жолдары, оқушының ойлау дағдыларын дамытатын тапсырмалар мен бағалау критерийлері қамтылған. Сонымен қатар, мәтінге негізделген сұрақтар құрастыру, дәлелді жауап беру, түрлі көзқарасты салыстыру, мәтіннен алынған ақпаратты өмірлік жағдаяттарда қолдану тәсілдері кеңінен қарастырылады. Бұл құрал мұғалімдердің кәсіби құзыреттілігін арттырып, оқушылардың оқу сауаттылығын дамытуға ықпал ететін тәжірибелік бағыттағы әдістемелік көмекші құрал бола алады.

Мазмұны

Кіріспе

I БӨЛІМ. Мәтінді түсінуге үйрету стратегиялары

- 1.1. Мәтін құрылымын тану және негізгі ойды анықтау
- 1.2. Кілт сөздермен жұмыс және мазмұнды болжау
- 1.3. Контекст арқылы мағына шығару
- 1.4. Функционалдық мәтіндерді түсіну

II БӨЛІМ. Мәтінді интерпретациялау стратегиялары

- 2.1. Авторлық ұстанымды тану және бағалау
- 2.2. Мәтін ішіндегі себеп-салдарлық байланыстарды анықтау
- 2.3. Кейіпкер мен оқиғаға интерпретация жасау
- 2.4. Әдеби және ақпараттық мәтіндерді салыстыру

III БӨЛІМ. Бағалау және пікір айту стратегиялары

- 3.1. Мәтін мазмұнына қатысты өз көзқарасын білдіру
- 3.2. Ақпараттың шынайылығын анықтау және бағалау
- 3.3. Мәтін мазмұнына байланысты шешім қабылдау
- 3.4. Мәтін негізінде аргумент келтіру және дәйектеме ұсыну

IV БӨЛІМ. Мәтін бойынша сұрақ қою және жауап беру тәсілдері

- 4.1. Сұрақ қоюдың түрлері және Bloom таксономиясы
- 4.2. Мәтінге жауап құрастырудың құрылымы
- 4.3. Интерактивті сұрақ-жауап әдістері
- 4.4. Мәтінмен жұмысқа арналған онлайн құралдар

V БӨЛІМ. Мәтінге негізделген тапсырмаларды құрастыру

- 5.1. PISA форматындағы тапсырмалардың құрылымы
- 5.2. Қалыптастырушы бағалау тапсырмалары
- 5.3. Жобалық жұмыс пен эссе жазуға бағытталған тапсырмалар
- 5.4. Шынайы өмірмен байланысты тапсырмалар
- VI БӨЛІМ. Оқу сауаттылығын бағалау критерийлері
- 6.1. Мәтінді түсіну дағдыларын бағалау
- 6.2. Интерпретация мен бағалау деңгейін саралау
- 6.3. Рефлексия және өздігінен бағалау дағдылары
- 6.4. Мұғалімге арналған диагностика құралдары
- VII БӨЛІМ. Оқу сауаттылығын дамытудағы тиімді тәжірибелер
- 7.1. Мәтінмен жұмыс бойынша тиімді тәсілдер
- 7.2. Оқушылардың оқу дағдыларын дамыту жобалары
- 7.3. Қиындық деңгейі жоғары мәтіндермен жұмыс
- 7.4. Цифрлық құралдарды кіріктіру мысалдары

Қорытынды

Пайдаланылған әдебиеттер

- 4
- 7
- 7
- 8
- 10
- 13
- 15
- 15
- 17
- 20
- 21
- 23
- 23
- 24
- 26
- 27
- 29
- 29
- 30
- 31
- 33
- 34
- 34
- 36
- 37
- 39
- 40
- 40
- 41
- 42

44
45
45
46
48
49
51
53

КІРІСПЕ

Тақырыптың өзектілігі

XXI ғасырдың қарқынды өзгерістерге толы білім кеңістігінде оқушының функционалдық сауаттылығы, яғни алған білімін өмірлік жағдаяттарда тиімді қолдану қабілеті басты құндылықтардың біріне айналды. Осы орайда, PISA (Programme for International Student Assessment) халықаралық зерттеулерінде оқу сауаттылығын дамыту білім сапасының негізгі көрсеткіші ретінде қарастырылады. Оқу сауаттылығы — оқушының мәтінді түсініп, оны интерпретациялау, бағалау және алған ақпаратты әртүрлі контексте қолдану қабілеті. Бұл дағдыны қалыптастыруда қазақ тілі мен әдебиеті пәнінің мүмкіндігі мол. Алайда мектеп тәжірибесінде оқушылардың мәтінді терең түсініп, өз ойын дәйектеуге келгенде қиындықтарға тап болатыны байқалады. Сондықтан мұғалімдерге бағыт-бағдар беретін, нақты әдіс-тәсілдер мен тапсырмалар жүйеленген әдістемелік құралдың қажеттілігі артып отыр.

Әдістемелік құралдың жаңашылдығы

Бұл құралдың басты жаңашылдығы – оқу сауаттылығын дамытуда PISA зерттеу талаптарына сай арнайы стратегияларды, заманауи әдістер мен цифрлық құралдарды кешенді түрде ұсынуында. Құрал дәстүрлі мәтінмен жұмысты жаңаша бағытта ұйымдастыруға мүмкіндік береді: оқушының сыни ойлауын, дәлелмен сөйлеуін, шешім қабылдауын, цифрлық сауаттылығын және өмірмен байланыстыру қабілеттерін дамытуды көздейді. Сонымен қатар, тапсырмалар құрастыру үлгілері мен бағалау критерийлері де жаңартылған білім мазмұны талаптарымен сәйкестендірілген.

Әдістемелік құралдың ғылымилығы

Құрал отандық және халықаралық ғылыми еңбектерге, PISA зерттеуінің ресми әдістемелік материалдарына, білім берудегі қазіргі ғылыми тұжырымдарға сүйеніп құрастырылған. Оқу сауаттылығы ұғымының теориялық негіздері, мәтінмен жұмыс істеудің когнитивті модельдері, оқу стратегиялары, интерпретация мен дәлелдеу ұғымдары ғылыми-теориялық талдауға негізделген. Сонымен қатар, педагогикалық зерттеулердің нәтижелері мен психолингвистикалық деректер де ескерілген.

Мақсаты

Оқушылардың оқу сауаттылығын дамытуда қазақ тілі мен әдебиеті сабағында мәтінмен жұмыс істеудің тиімді стратегиялары мен әдіс-тәсілдерін, тапсырмаларын, бағалау өлшемдерін жүйелі түрде ұсыну арқылы мұғалімдердің кәсіби құзыреттілігін арттыру.

Міндеттері

1. Оқу сауаттылығы ұғымының мәні мен мазмұнын ашу;
2. PISA талаптарына сай мәтінмен жұмыс жүргізудің ерекшеліктерін талдау;
3. Мәтінді түсіну, интерпретациялау және бағалау стратегияларын ұсыну;
4. Оқу сауаттылығына бағытталған тиімді тапсырмалар үлгілерін беру;

5. Мәтінмен жұмыс барысында қолдануға болатын заманауи әдіс-тәсілдерді жүйелеу;
6. Мәтінге негізделген сұрақтар мен жауаптар құрылымын ұсыну;
7. Бағалау критерийлері мен рефлексия құралдарын ұсыну;
8. Мұғалімдердің әдістемелік жұмысына нақты тәжірибелік көмек беру.

Әдістемелік құралдың ғылыми-әдістемелік деңгейі

Құрал білім берудің заманауи талаптарына және оқыту мен бағалау жүйесіндегі әлемдік тәжірибеге негізделген. Мазмұны жүйелі, құрылымы пән мұғалімдеріне түсінікті және бірізділікпен құрылған. Теория мен практиканы тиімді ұштастыра отырып, мұғалімнің кәсіби дамуына бағыт береді. Құралда ұсынылған стратегиялар мен тапсырмалар жаңартылған білім беру мазмұнына сай келеді және қалыптастырушы бағалау жүйесімен үйлеседі.

Әдістемелік құралдың негізгі бағыт-бағдары

Құрал қазақ тілі мен әдебиеті сабағында оқу сауаттылығын дамытуға бағытталған. Атап айтқанда:

- мәтінді түсіну, интерпретациялау, бағалау дағдыларын дамыту;
- оқушылардың сыни ойлауын қалыптастыру;
- түрлі мәтін түрлерімен (функционалдық, әдеби, ақпараттық) жұмыс істеу;
- дәлелді ой айту, пікір білдіру және шынайы ақпаратты ажырата білу;
- мәтінге негізделген сұрақ қою мен жауап беру;
- цифрлық ресурстарды тиімді пайдалану.

Әдістемелік құралдың теориялық және практикалық маңыздылығы

Теориялық тұрғыдан алғанда, құрал оқу сауаттылығы мен мәтінмен жұмыс істеудің ғылыми негіздерін түсіндіреді, PISA-ға бағытталған білім беру мазмұнының өзектілігін ашады. Практикалық маңызы – нақты әдіс-тәсілдер, тапсырмалар үлгілері, бағалау құралдары, цифрлық платформалармен жұмыс бағыттарын ұсынуында. Мұғалім бұл құралды күнделікті сабақта, жоспар құруда, оқушылардың оқу нәтижелерін бағалауда еркін қолдана алады.

Әдістемелік құралдан күтілетін нәтижелер

- Мұғалімдер оқу сауаттылығы бағытында мәтінмен жұмыстың заманауи әдістерін меңгереді;
- Сабақ барысында функционалдық және әдеби мәтіндермен жұмыс сапасы артады;
- Оқушылардың мәтінді түсіну, интерпретациялау, дәлелмен жауап беру дағдылары дамиды;
- PISA форматына бейімделген тапсырмаларды әзірлеу қабілеті қалыптасады;
- Бағалау критерийлері мен оқушы жетістігін талдауға қажетті құралдар қолданылады;
- Қазақ тілі мен әдебиеті пәні аясында функционалдық оқу дағдылары жүйелі дамиды.

I БӨЛІМ. Мәтінді түсінуге үйрету стратегиялары

I.1. Мәтін құрылымын тану және негізгі ойды анықтау

PISA бағалау жүйесінде оқу сауаттылығының басты көрсеткіштерінің бірі — мәтінді түсіну, оның құрылымын тану және негізгі ойды ажырата алу қабілеті. Мәтінді тек көз жүгіртіп оқып шығу жеткіліксіз — оқушы оның ұйымдасу логикасын, ақпараттың берілу ретін, құрылымдық бөліктер арасындағы байланысты түсінуі қажет. Бұл қабілет оқушының болашақтағы оқу, жұмыс және әлеуметтік өмірде түрлі ақпаратпен жұмыс істеуіне тікелей ықпал етеді.

Мәтін құрылымы дегеніміз не?

Мәтін құрылымы — ақпараттың белгілі бір логикалық және композициялық реттілікпен берілуі. Әдетте мәтін кіріспе (басталуы), негізгі бөлім (дамуы), қорытынды (аяқталуы) секілді бөліктерден тұрады. Одан бөлек, әр мәтіннің өзіне тән құрылымдық элементтері болады: атау, абзацтар, тақырыпшалар, маркерлер, кестелер, сілтемелер, сандар, мысалдар, т.б.

Оқушыларға бұл құрылымды таныту — олардың мәтінді жүйелі түрде қабылдауына жол ашады. Бұл ретте мұғалім оқушыға мәтіннің «құрылысын» талдауды үйретіп, негізгі ой мен қосымша ақпаратты ажыратуға дағдыландыруы қажет.

Қиындықтар мен себептері

Қазақ тілі мен әдебиеті пәнінде оқушылар кейде мәтіннің негізгі ойын табуда қиналады. Себебі:

- мәтіннің құрылымына назар аудармай оқиды;
- дерексіз немесе астарлы ойды тануда тәжірибесі аз;
- жеке сөйлемдерді тұтас мәтінмен байланыстыра алмайды;
- мәтіннің логикалық дәйектілігін түсіне бермейді.

Мұғалімнің рөлі

Мұғалімнің міндеті — оқушылардың мәтін құрылымын тануына бағытталған тапсырмалар жүйесін

ұсыну және түрлі стратегияларды қолдану арқылы бұл дағдыны қалыптастыру. Мәтіннің мазмұндық блоктарын бөліп көрсету, абзацтарға тақырып қою, ақпаратты диаграмма немесе кесте түрінде қайта ұйымдастыру оқушының құрылымдық түсінігін дамытады.

Ұсынылатын әдіс-тәсілдер:

1. «Мәтінді бөлшектеу» әдісі

- Мәтінді бірнеше абзацқа бөліп, әр бөлікке атау беруді сұрау;
- Қай абзац қай ойды білдіреді – анықтау;

2. «Қаңқа құру» (скелет-мәтін) стратегиясы

- Мәтіндегі негізгі ойлар мен дәлелдерді қысқа тірек сөздермен бейнелеп, «қаңқа» құру;
- Осы қаңқа негізінде мазмұнды қалпына келтіру;

3. «Шиыршық» (спираль) диаграммасы

- Ақпараттың реттілікпен дамуын көрсету;
- Әр деңгейдегі ойды белгілеу;

4. Мәтін картасы (Mind Map)

- Мәтіндегі тақырып пен қосалқы ойларды тармақтатып сызу;
- Ақпарат ағынын визуализациялау;

5. «Үш қадамды оқу» әдісі

- Бірінші оқылымда – жалпы танысу;
- Екіншіде – құрылым мен байланыстарды табу;
- Үшіншіде – негізгі ойды анықтау және тұжырымдау;

Тапсырма үлгілері

- Мәтіннің қай бөлігінде негізгі ой берілген?
- Әр абзацты нөмірлеп, негізгі ойды анықтаңыз.
- Мәтінге атау беріңіз. Не себепті сол атауды таңдадыңыз?
- Мәтін құрылымын берілген үлгімен салыстырыңыз (мысалы: кіріспе – дәлел – мысал – қорытынды).

Бағалау тәсілдері:

- Қалыптастырушы бағалау: оқушының мәтін құрылымын тануы, бөлімдерді ажыратуы, логикалық жүйелілікті анықтауы.
- Жетістік критерийлері:
  - Мәтінді құрылымдық тұрғыда дұрыс бөле алды ма?
  - Негізгі ой мен қосымша ақпаратты ажырата алды ма?
  - Ойын жүйелі жеткізе алды ма?

Практикалық кеңестер:

- Мәтіннің құрылымын алдын ала сыныппен бірге талдау;
- Бірнеше мәтінді салыстырып, құрылым ұқсастықтарын табу;
- Жауап беруге арналған үлгілерді (шаблон) ұсыну;
- Оқушыларға мәтіннің бөлімдеріне атау бергізу, өз мәтінін жаздырту.

Мәтін құрылымын тану — оқу сауаттылығының негізі. Бұл дағдыны дамыту оқушының барлық пәндердегі оқу жетістігіне оң әсер етеді. Мұғалім жүйелі бағыт пен дұрыс стратегия ұсынса, оқушылар бұл қабілетті тез меңгереді. Қазақ тілі мен әдебиеті сабақтарында мәтін құрылымымен жұмыс жүйелі жүрсе, оқушылардың мәтін мазмұнын терең ұғынып, өз ойын дәйектеуге бейімділігі артады.

1.2. Кілт сөздермен жұмыс және мазмұнды болжау

Кілт сөздермен жұмыс — оқушылардың мәтін мазмұнын болжау, негізгі ақпаратты тану және оқылым мақсатын анықтауға бағытталған маңызды стратегиялардың бірі. Бұл тәсіл PISA құрылымындағы мәтінді түсіну және интерпретациялау дағдыларын дамытуға септігін тигізеді.

Кілт сөз деген не?

Кілт сөздер — мәтіндегі негізгі ұғымдар мен ақпаратты жеткізетін сөздер. Олар арқылы оқушы мәтіннің не туралы екенін болжай алады, ақпарат ағынын қадағалайды, маңызды бөліктерге назар аударады.

Кілт сөздермен жұмыс істеу арқылы:

- мәтінді шолу арқылы тақырыпты болжауға;
- мәтін мазмұнын тұспалдауға;
- негізгі ойды анықтауға;
- мәтіндегі маңызды және маңызсыз ақпаратты ажыратуға болады.

Мазмұнды болжау не үшін қажет?

Оқушы мәтінді толық оқымай тұрып, болжам жасауға үйренсе, бұл оның танымдық белсенділігін арттырады. Болжау мәтін мазмұнын алдын ала көру, сұрақтар тудыру, өз ойымен салыстыру, ізденуге итермелеу сияқты дағдыларды дамытады. Мұндай стратегия оқушыны пассив тыңдаушы емес, белсенді оқырман ретінде қалыптастырады.

Әдіс-тәсілдер:

1. «Кілт сөздер арқылы мазмұнды болжау»

- Мәтін оқылмай тұрып, 5–7 кілт сөз беріледі;
- Оқушылар осы сөздерге сүйеніп, мәтіннің мазмұны туралы болжам жазады.

2. «KWL» стратегиясы (Білемін – Білгім келеді – Үйрендім)

- «Не білемін?», «Нені білгім келеді?», «Не үйрендім?» кестесін толтырады;
- Мәтінді оқу алдында және соңында салыстырады.

3. «Жорамал картасы»

- Кілт сөздерден мәтіннің құрылымын құрастыру;
- Болжам мен шынайы мазмұнды салыстыру.

4. «Болжам – дәлел – салыстыру» әдісі

- Мәтінді оқымай тұрып болжам айту;
- Оқығаннан кейін: болжамның қаншалықты сәйкес болғанын дәлелдеу.

5. «Сөздер тізбегі»

- Кілт сөздер тізімін пайдаланып, оқушы өз мәтінін құрастырады;
- Кейін нақты мәтінмен салыстырады.

Тапсырма үлгілері:

- Кілт сөздерге сүйене отырып, мәтіннің тақырыбын анықтаңыз;
- Осы сөздер мәтінде қандай рөл атқарады?
- Болжам жасаңыз: бұл мәтінде не айтылуы мүмкін?
- Мәтінді оқыған соң болжамыңызды шынайы мазмұнмен салыстырыңыз;
- Кілт сөздерді пайдаланып, мәтін жоспарын құрастырыңыз.

Бағалау:

- Бағалау критерийлері:
  - Кілт сөздер негізінде логикалық және негізделген болжам жасай алды ма?
  - Мәтінді оқығаннан кейін өзінің болжамын қайта қарастыра алды ма?
  - Негізгі ойды дұрыс түсінді ме?

• Рубрика:

3 ұпай – толық және негізді болжам;

2 ұпай – ішінара дұрыс болжам;

1 ұпай – болжам нақты емес немесе мәтінмен байланыссыз.

Практикалық ұсыныстар:

- Кілт сөздерді оқушылардың өздеріне таптырып, маңыздылығын талқылау;
- Топтық жұмыста әр топқа түрлі кілт сөз беріп, өз болжамын қорғауға мүмкіндік беру;
- Мәтінді толық оқыған соң болжаммен салыстыру рефлексиясын ұйымдастыру.

Кілт сөздермен жұмыс және мазмұнды болжау — оқушылардың мәтінмен терең жұмыс жасауына бастама болатын, белсенді оқылымға жетелейтін маңызды тәсіл. Бұл әдіс тек түсінуге ғана емес, интерпретация мен бағалау дағдыларына да ықпал етеді. Мұғалімдер бұл стратегияны жүйелі қолдану арқылы оқу сауаттылығының негізін қалайды.

1.3. Контекст арқылы мағына шығару

PISA форматындағы оқу сауаттылығының негізгі компоненттерінің бірі – контекст арқылы сөздің немесе тіркестің мағынасын анықтай білу дағдысы. Бұл дағды оқушылардың мәтінді терең түсінуіне, күрделі ақпаратты өңдеуіне және тілдік икемділігін дамытуға тікелей ықпал етеді. Көп жағдайда мәтінде кездесетін жаңа сөздердің, күрделі тіркестердің немесе астарлы мағыналардың мәнін оқушы сыртқы дереккөзсіз, яғни контекст негізінде анықтауы қажет болады.

Контекст дегеніміз не?

Контекст – мәтіндегі сөздердің немесе сөйлемдердің берілген мағынасына ықпал ететін тілдік және мағыналық орта. Бұл орта – сөздердің сөйлемдегі орны, оған қатысты тіркестер, көршілес сөйлемдердегі ақпараттар, тақырып пен жағдайлар жүйесі.

Контекст арқылы мағына шығару — оқушының логикалық ойлау, болжам жасау және тілді функционалды түрде қолдану қабілетінің көрсеткіші.

Контексте мағына танудың маңыздылығы

1. Жаңа сөздердің мағынасын сөздікке қарамай–ақ түсіну дағдысы қалыптасады;
2. Мағыналық байланыстарды тану арқылы мәтінді толық және нақты қабылдау мүмкін болады;
3. Күрделі мәтіндерді оқығанда оқушы сөздік тапшылығына қарамай мағынаны жеткілікті деңгейде түсінеді;
4. Астарлы мағына, ирония, реңк секілді көркемдік тәсілдерді тану жеңілдейді.

Оқушылар қандай қиындықтарға тап болады?

- Жаңа сөзге назар аудармай өтеді немесе мағынасын болжай алмайды;
- Мағынаға байланысты тұспал жасауға қиналады;
- Бір сөздің көп мағынасына мән бермейді;
- Сөйлемдегі логикалық құрылымды түсіне алмайды;
- Тілдік контексті мен өмірлік контексті шатастырады.

Мұғалім үшін маңызды бағыттар

- Контекст арқылы сөз мағынасын табуға арналған тапсырмаларды жиі қолдану;
- Сөздің мағынасы сөйлемде, абзацта немесе бүкіл мәтінде қалай ашылып тұрғанын оқушымен бірлесе талдау;
- Оқушыны контексті «оқуға» үйрету: яғни, сөз мағынасын сөйлем құрылымынан, көрші сөйлемнен, тақырыптан, авторлық көзқарастан іздеуге бағыттау.

Қолдануға болатын әдіс–тәсілдер:

1. “Сөзді табу” стратегиясы

- Мәтінде асты сызылған (немесе белгіленген) сөздің мағынасын оның айналасындағы сөйлемдерге

сүйене отырып анықтау.

– Қандай сөздер мен тіркестер бұл мағынаға әсер етіп тұрғанын табу.

2. “Болжа – дәлелде – тексер” әдісі

– Жаңа сөз немесе тіркес беріліп, оның мағынасы болжанады;

– Оқушы өз болжамын контекстпен дәлелдейді;

– Кейін мұғалім немесе сыныппен бірге нақты мағына анықталады.

3. “Синонимдер мен антонимдер арқылы мағына тану”

– Мәтінде берілген сөздің синонимін немесе қарама-қарсы мағынасын табу;

– Сол арқылы сөздің мағынасына контекстік жолмен жету.

4. “Сөз картасы” әдісі

– Белгісіз сөзге байланысты: ол қандай сөйлемде орналасқан? Қандай сөздермен тіркесіп тұр? Неге осылай қолданылған? сұрақтары арқылы карта жасау.

5. “Жағдайлы тапсырмалар”

– Мәтіндегі сөз өмірлік жағдаятпен байланыстырылады. Оқушы: «егер мен осындай жағдайға тап болсам, бұл сөз не білдіруі мүмкін?» деген сұрақ арқылы мағына шығарады.

Тапсырма үлгілері:

• Берілген сөздің мағынасы қандай? Оны анықтау үшін қандай сөйлемдер көмектесті?

• Бұл сөздің орнына қандай синоним қоюға болады?

• Осы сөздің контексте алатын рөлі қандай?

• Егер осы сөздің орнына басқа сөз қойылса, мәтіннің мағынасы өзгере ме?

• Бұл сөз нақты мағынада ма, әлде ауыспалы мағынада қолданылған ба?

Бағалау өлшемдері:

• Қалыптастырушы бағалау:

– Оқушы мағына шығару үшін қандай дәлел келтірді?

– Сөзді нақты контексте дұрыс түсінді ме?

– Өз ойымен бөлісе алды ма?

• Жетістік критерийлері:

– Белгісіз сөзді түсіндіре алды;

– Синоним немесе синонимдік тіркес қолдана алды;

– Сөзді өз сөйлемінде дұрыс пайдаланды.

Практикалық ұсыныстар:

• Белгісіз сөздерді бөліп алып, олардың мағынасын контексте іздету дағдысын қалыптастыру;

• Бір сөздің әртүрлі контекстегі мағынасын салыстыру тапсырмаларын беру;

• Контексті визуалды құрылымдармен түсіндіру: диаграмма, кесте, сөздік сызбасы;

• Әдеби және ақпараттық мәтіндерде сөздер қандай мағынада қолданылады – салыстыру жұмыстарын ұйымдастыру.

Контекст арқылы мағына шығару – оқу сауаттылығының жоғары деңгейіне жол ашатын негізгі стратегиялардың бірі. Бұл қабілет оқушыларға жаңа сөздер мен ақпаратты игеруге ғана емес, мәтінді терең ұғынып, оны өз тәжірибесімен байланыстыра білуге де көмектеседі. Мұғалім бұл дағдыны тұрақты түрде дамыту үшін жүйелі әдіс-тәсілдер мен тапсырмалар ұсынуы қажет. Контексте ойлау – болашақ ойшыл, талғампаз оқырман тұлғасын қалыптастырудың негізі.

1.4. Функционалдық мәтіндерді түсіну

Қазіргі қоғамда адам тек көркем әдебиетпен ғана емес, түрлі функционалдық мәтіндермен жиі бетпе-бет келеді. Олар — нұсқаулықтар, жарнамалар, хабарландырулар, кестелер, инфографика, электрондық хаттар, баға көрсеткіштері, ресми құжаттар, т.б. Оқу сауаттылығы тұрғысынан алғанда, оқушы осы мәтіндерді түсініп, олардан керекті ақпаратты таба білуі тиіс. PISA зерттеуінде дәл осындай мәтіндермен жұмыс істеу — маңызды өлшемдердің бірі.

Функционалдық мәтін дегеніміз не?

Функционалдық мәтін — күнделікті өмірде белгілі бір ақпаратты жеткізуге, нұсқау беруге, түсіндіруге арналған мәтін түрі. Мұндай мәтіндерде эстетикалық сипат аз, ақпараттың нақты әрі түсінікті берілуі басты назарда болады.

Мысалы:

- Поез кестесі
- Қызмет көрсету ережелері
- Хат-хабар
- Сауалнама
- Жарнама
- Бағдарлама аннотациясы
- Этикеткалар
- Қауіпсіздік нұсқаулығы

Неліктен бұл маңызды?

- Көптеген оқушылар функционалдық мәтінді түсінуде қиналады, себебі мұндай мәтіндерде тілдік ерекшелік, қысқалық, реттілік, техникалық лексика болады.
- Функционалдық мәтінді дұрыс түсінбеу — өмірлік қателіктерге әкелуі мүмкін (мысалы, дәріні дұрыс ішпеу, құжатты дұрыс толтырмау).
- Оқушы шынайы өмір жағдайында ақпаратты жылдам табуы, салыстыруы, қорытынды жасауы тиіс.

Оқушыда кездесетін қиындықтар:

- Кесте, сызба, белгілер мен шартты белгілерді түсіне алмау;
- Нұсқаулық тілін түсіндіре алмау;
- Мәтіндегі мақсатты ақпаратты таба алмау;
- Мәтіннің логикалық ретін ұстанбау.

Мұғалім не істеу керек?

- Өртүрлі форматтағы мәтіндерді жиі қолданып отыру;
- Оқушыға күнделікті өмірге байланысты нақты тапсырмалар беру (қызмет көрсету ережесін оқу, дәрі жазбасын талдау);
- Ақпаратты іздеу, бөліп алу, қайта өңдеу дағдысын дамыту.

Әдіс-тәсілдер:

1. “Ақпаратты іздеу”

- Мәтіннен нақты ақпаратты (мысалы, уақыт, баға, орын, тәртіп) табу.

2. “Салыстыру және таңдау”

- Екі жарнамалық мәтінді салыстырып, тиімдісін таңдау.

3. “Сызбаны оқу”

- Кестелер мен диаграммалардағы ақпаратты талдау, түсіндіру.

4. “Қадамдық нұсқаулықты талдау”

- Өр қадамды түсіндіру, қажетті құралдарды бөліп көрсету, қауіпсіздік ережелерін анықтау.

5. “Шынайы жағдай тапсырмасы”

– «Сен — сатып алушы/жолаушы/тұтынушы. Қандай ақпаратты табуың керек?» деген жағдаятқа негізделген тапсырма.

Тапсырма үлгілері:

- Мәтіндегі кестеден рейс уақыты мен билет бағасын табыңыз.
- Жарнама мәтіні бойынша қай қызмет түрі сізге тиімді? Неліктен?
- Хабарландыру мәтініндегі талаптарды көрсетіңіз.
- Берілген нұсқаулық бойынша әрекеттерді ретімен жазыңыз.
- Құжат мәтініндегі маңызды деректерді сызып көрсетіңіз.

Бағалау:

Жетістік критерийлері:

- Мәтіннің құрылымын дұрыс түсіне алды ма?
- Нақты ақпаратты таба алды ма?
- Қарапайым және күрделі функционалдық мәтінмен жұмыс істей алды ма?
- Ақпаратты талдап, шешім қабылдай алды ма?

Қалыптастырушы бағалау мысалдары:

- Қате оқылған нұсқаулық салдары қандай болар еді?
- Қате толтырылған құжат қандай мәселе тудырады?
- Жарнама шындыққа сәйкес келе ме?

Практикалық ұсыныстар:

- Аптасына кемінде 1 функционалдық мәтінмен жұмыс ұйымдастыру;
- Әр оқушыға өз өмірінен функционалдық мәтін табу (үйден, көшеден, интернеттен) және талдау тапсырмасын беру;
- Цифрлық құралдарды (Google Forms, Canva, Wordwall) пайдаланып, инфографика жасау.

Функционалдық мәтіндерді түсіну — білім алушының өмірмен байланысын арттырып, оқу сауаттылығының практикалық деңгейін көтереді. Мұндай мәтіндермен жүйелі жұмыс жасаған оқушы ақпаратты дұрыс қабылдап, күнделікті өмірде сенімді әрі саналы шешім қабылдай алады. Мұғалім бұл бағытта түрлі форматтағы мәтіндерді пайдалана отырып, оқушыны шынайы өмір жағдайына бейімдеуге үлес қосады.

II БӨЛІМ. Мәтінді интерпретациялау стратегиялары

2.1. Авторлық ұстанымды тану және бағалау

Оқушының мәтінді түсіну деңгейін арттырудың келесі маңызды сатысы – авторлық ұстанымды тану және оны бағалай білу. Бұл дағды оқу сауаттылығының интерпретациялық деңгейіне жатады. Автордың қандай мақсатпен жазғанын, оның мәтіндегі көзқарасын, дәлелдерін, стильдік ұстанымдарын ажырата алатын оқушы – шын мәніндегі саналы, сын тұрғысынан ойлайтын тұлғаға айналады.

Авторлық ұстаным дегеніміз не?

Авторлық ұстаным – жазушының немесе баяндаушының нақты бір оқиғаға, идеяға, кейіпкерге қатысты көзқарасы, бағалауы мен қатынасы. Бұл ұстаным мәтіннің мазмұны, стилі, тілдік құралдары, құрылымы арқылы көрінеді. Оқушы осы ұстанымды тани алуы арқылы мәтіндегі жанама мағыналарды, астарлы ойларды, бағытталған аудиторияны, мақсатты байқай алады.

Бұл дағды не үшін маңызды?

PISA зерттеулерінде жоғары деңгейлі тапсырмаларда оқушылардан тек мәтінді мазмұндап беру емес, автор не айтқысы келді, неге бұлай деді, қандай көзқарасты ұстанды деген сұрақтарға жауап күтіледі.

Бұл қабілет:

- оқушының сыни ойлауын дамытады;
- оқушыны манипулятивті ақпараттан қорғайды;
- әртүрлі пікірлерге құрметпен қарауға тәрбиелейді;
- ақпаратты саралау, салыстыру, дәлелдеу машығын қалыптастырады.

Авторлық ұстанымды анықтауға үйретудің кезеңдері

Оқушыларға авторлық ұстанымды тануды үйрету бірден болмайды. Ол төмендегідей кезең-кезеңмен жүзеге асырылады:

1. Автор мен баяндаушыны ажырату

Көркем мәтінде баяндаушы (кейіпкер) мен автор бірдей емес. Көптеген оқушылар «мен» деген сөзді автор деп қабылдайды. Бұл жерде оқушыны «көркем бейне» мен «автор тұлғасын» ажыратуға дағдыландыру керек.

2. Мәтіннің мақсат-міндетін анықтау

Автор не үшін жазды? Ақпарат беру ме, сендіру ме, иландыру ма, әсер ету ме, әлде жағымсыз пікір қалыптастыру ма? Осы сұрақтар оқушыны автордың ұстанымына жетелейді.

3. Автор қолданған дәлелдерді, эмоциялық-бағалауыш сөздерді табу

Ұстаным көбіне лексикалық құралдар арқылы көрінеді. Мысалы: «масқара», «керемет», «сәтсіз», «тәуелсіз елдің ұлы ретінде», «қылмыс», «жауапсыздық» секілді сөздер автордың көзқарасын көрсетеді.

4. Қарама-қарсы көзқарасты салыстыру

Бір ғана мәселе бойынша әртүрлі авторлардың мәтінін салыстыру – ұстанымды бағалаудың ең тиімді жолы. Бұл тәсіл оқушының пікір айту, таңдау жасау дағдысын дамытады.

Қандай мәтін түрлерінде авторлық ұстаным айқын көрінеді?

- Публицистикалық мәтіндер – мақала, репортаж, блог жазбалары, жаңалық шолуы;
- Көркем әдебиет – кейіпкерді жағымды/жағымсыз етіп бейнелеу, авторлық баяндау;
- Саяси, қоғамдық сипаттағы мәтіндер – үндеу, мәлімдеме, пікір;
- Жарнама мәтіндері – тұтынушыға әсер ету арқылы бағытталған ой айту.

Оқушылармен жұмыс жүргізуге арналған әдістер мен тапсырмалар

1. “Автор не ойлайды?” әдісі

Мәтінді оқып болған соң келесі сұрақтарға жауап алынады:

- Автордың көзқарасы қандай?
- Ол не нәрсені жақтайды/сынайды?
- Қандай дәлелдер келтіреді?
- Бұл көзқарасқа келісесің бе? Неліктен?

2. “Эмоциялық бояу” картасы

Оқушылар мәтіннен бағалауыш сөздерді табады, оларды жағымды, бейтарап және жағымсыз деп үшке бөліп жазады. Сол сөздер арқылы автордың қандай ұстанымда болғанын болжайды.

3. “Көзқарас картасы”

Мәтіндегі негізгі ой, автор пікірі және оқушы пікірі кесте түрінде салыстырылады:

Мәтін тақырыбы Автордың ұстанымы Менің көзқарасым Неге келіспеймін/келісемін?

4. “Автордың дауысы” әдісі

Оқушы мәтінді оқыған соң, “Егер мен осы автор болсам, неге бұлай жазар едім?” деген сұраққа жауап береді. Бұл ойды автор рөліне ену арқылы жеткізу – ұстаныммен терең жұмыс істеудің бір жолы.

5. “Қарама-қарсы пікір” құрастыру

Оқушылар мәтіндегі негізгі ойға қарсы пікір дайындайды. Мысалы, мәтінде «қоғамда жастар белсенді» десе, оқушы «жастар белсенді емес, себебі...» деп қарсы пікір келтіреді. Бұл әдіс оқушының

көзқарас шеңберін кеңейтіп, дәлелмен сөйлеуге жетелейді.

Бағалау критерийлері

Деңгей Көрсеткіш

Жоғары Авторлық ұстанымды дәл анықтайды, дәлел келтіреді, өз көзқарасын нақты және дәлелмен білдіреді.

Орта Автордың ұстанымын ішінара таниды, өз ойын жалпы сипаттайды.

Төмен Ұстанымды ажырата алмайды, өз ойын білдіруде қиындық көреді.

Жиі кездесетін қиындықтар мен оларды шешу жолдары

- Оқушы ұстанымды фактімен шатастырады – автордың көзқарасы мен нақты мәліметтің айырмашылығын үйрету керек.
- Автор мен баяндаушыны ажырата алмайды – көркем мәтіндегі рөлдерді нақтылап түсіндіру қажет.
- Көзқарас білдіруден қорқады – пікір айту мәдениетін дамытуға мүмкіндік беру керек.

Авторлық ұстанымды тану және бағалау – оқу сауаттылығының жоғары деңгейіне жеткізетін күрделі, бірақ маңызды бағыт. Мұғалім бұл дағдыны жүйелі түрде дамытса, оқушы кез келген мәтінді талдап, сыни қабылдауға, өз пікірін білдіруге, басқа көзқарастарға түсіністікпен қарауға бейімделеді. Бұл – өмірлік маңызды дағды.

2.2. Мәтін ішіндегі себеп-салдарлық байланыстарды анықтау

Оқушының мәтінмен жұмыс істеу дағдысын тереңдететін маңызды қабілеттердің бірі – мәтіндегі себеп пен салдар арасындағы байланысты тану. Бұл қабілет оқылым стратегияларының ішіндегі күрделі, алайда оқу сауаттылығына тікелей әсер ететін аспект болып табылады. Себеп-салдарлық байланыстарды тану арқылы оқушы мәтіннің құрылымын түсінеді, логикалық ойлауы дамиды және мәтіннің мәнін дұрыс ашуға бейімделеді.

Себеп-салдарлық байланыс дегеніміз не?

Себеп-салдарлық байланыс – белгілі бір жағдайдың, оқиғаның, әрекеттің неге орын алғанын (себепін) және оның қандай нәтиже бергенін (салдарын) көрсету. Бұл байланыс көбіне мәтіндегі логикалық құрылымның өзегін құрайды.

Мысалы:

- Себеп: Күн суық болды,
- Салдар: сондықтан сабақ онлайн форматқа ауыстырылды.

Мұндай байланыстар әртүрлі сөздермен, құрылымдармен және интонациялық тәсілдермен берілуі мүмкін. Оларды байқау – оқушыдан терең түсінік пен логикалық пайымдауды талап етеді.

Неліктен бұл қабілет маңызды?

PISA тапсырмаларында мәтіндегі себеп-салдарды тану көбіне жоғары деңгейде бағаланады. Бұл оқушының:

- Ақпаратты байланыстыру;
- Оқиға, құбылыс арасындағы логикалық жүйелілікті анықтау;
- Автор ойының дәлелдену тәсілін түсіну;
- Болжам жасау және интерпретациялау қабілеттерін дамытады.

Себеп-салдарлық байланыссыз оқушы жай ғана мәтін мазмұнын қайталаушы болады. Ал байланыс орнату арқылы мәтіннің мәні ашылады.

Себеп-салдарлық байланысты анықтауға көмектесетін сигналды сөздер

Себеп білдіретін сөздер Салдар білдіретін сөздер

Себебі, неге десеңіз, өйткені, сол үшін, не себепті, неге екені Сондықтан, соның салдарынан,

нәтижесінде, сол себепті, осыған байланысты, ақырында

Мысал: «Ол емтиханға дайындалмады, сондықтан төмен баға алды.»

Мұндағы “дайындалмады” – себеп, “төмен баға алды” – салдар.

Оқушыларға үйретудің сатылары

1. Жеке сөйлем деңгейінде себеп-салдарды табу

Қарапайым сөйлемдерден бастау: бір сөйлемнің ішінде берілген себеп-салдарды табу.

2. Күрделі мәтін бөліктерінен логикалық байланысты көру

2–3 абзацтан тұратын мәтінде себеп пен салдарды іздеу, олар қалай байланысты екенін түсіндіру.

3. Байланысты визуализациялау

Кесте, диаграмма, себеп-салдарлық сызба арқылы оқушыға логикалық тізбекті көрсету.

4. Өз мәтінінен себеп пен салдарды құра білу

Оқушы өзі себеп-салдарлық байланысқа негізделген сөйлемдер құрастырады.

Оқу процесінде қолданылатын тиімді әдіс-тәсілдер

1. “Неліктен?” және “Не болды?” сұрақтары

Мәтінді оқып болғаннан кейін оқушыларға мынадай сұрақтар қойылады:

- Бұл оқиға не себепті болды?
- Автор бұл ойды не үшін айтты?
- Осы жағдайдан қандай нәтиже шықты?

2. “Себеп-салдар шынжыры”

Оқушылар мәтінді немесе мәтін бөлігін алып, төмендегі кестеге толтырады:

Оқиға немесе әрекет Себебі Салдары

Мысалы: Мектептегі интернет істемеді Желілік ақау болды Онлайн сабақтар тоқтатылды

3. “Басынан соңы неге бұлай болды?”

Мәтін соңындағы нәтижеге қарап, оқушылар себептерін іздейді. Мысалы:

- “Мәтіннің соңында кейіпкер ауылдан кетіп қалды. Бұл неге болды деп ойлайсындар?”

4. “Егер... болса, не болар еді?”

Бұл әдіс мәтіндегі себеп пен салдарды болжауға үйретеді. Оқушы мәтіндегі бір себеп өзгерсе, салдар қалай өзгерер еді деген тұрғыда ойлайды.

Мысалы:

- Егер кейіпкер шындықты айтқанда, не болар еді?
- Егер ауа райы жақсы болғанда, оқиға қалай өрбуші еді?

5. “Көлеңкелі себеп” әдісі

Оқушы мәтіндегі жасырын немесе тікелей айтылмаған себепті табуға тырысады. Бұл әсіресе әдеби және публицистикалық мәтіндерде пайдалы.

Мәтін типтеріне қарай ерекшеліктер

- Көркем мәтінде себептер әрдайым тікелей айтылмауы мүмкін. Оқушы кейіпкердің мінезі, іс-әрекеті, ішкі толғанысы арқылы салдарды болжауы тиіс.
- Публицистикалық мәтіндерде автор нақты себептер мен салдарды келтіреді, оқушыдан оларды байланыстырып айту сұралады.
- Ақпараттық мәтіндерде себеп-салдар ғылыми немесе статистикалық негізде беріледі.

Себеп-салдарлық байланысты анықтау критерийлері

Деңгей Көрсеткіш

Жоғары Мәтіндегі себеп пен салдарды дәл анықтайды, нақты дәйектермен байланыстырады.

Орта Байланысты ішінара таниды, бірақ толық логикасын жеткізе алмайды.

Төмен Себеп пен салдарды ажырата алмайды немесе шатастырады.

Жиі кездесетін қиындықтар және шешім жолдары

- Себеп пен салдарды керісінше айту
→ Мысалдар арқылы түсіндіріп, әрқайсысын бөлек талдау қажет.
- Себепсіз салдарды қабылдау
→ Нақты не себеп болғанын сұрап, дәлелмен жауап іздеуге дағдыландыру.
- Сигналды сөздерге тәуелді болу
→ Себеп-салдар тек сигналды сөздермен берілмейтінін көрсету.

Практикалық тапсырмалар мысалдары

1. Сөйлемдерге себеп немесе салдар қос:

- “Оқушылар сыныпта қалыпты.” → Неге?
- “Мұғалім сабақты тоқтатты.” → Не болды?

2. Себеп пен салдарды сәйкестендір:

Себептер Салдарлар

Интернет өшіп қалды ...

Кешке жаңбыр жауды ...

Мектеп спорт жарысын өткізді ...

3. Мәтіннен себеп-салдар тізбегін шығар

Абзацты оқытып, одан кемі 3 логикалық байланыс табуды сұрау.

Мәтіндегі себеп-салдарлық байланыстарды анықтай білу – оқушының танымдық, логикалық және аналитикалық қабілеттерін дамытатын маңызды компонент. Бұл дағдыны қалыптастыру арқылы оқушылар ақпаратты тек жаттап қана қоймай, оны түсініп, саралап, қолдана алатын деңгейге көтеріледі. Әдістемелік құралдың бұл бөлімінде ұсынылған стратегиялар мұғалімге оқушылардың жоғары деңгейлі оқу сауаттылығын дамытуға бағытталған нақты жол ұсынады.

2.3. Кейіпкер мен оқиғаға интерпретация жасау

Мәтінді терең түсіну қабілеті оқушының интерпретация жасауымен тығыз байланысты. Интерпретация – бұл оқушының автор айтпаған немесе тұспалдап берген ойды түсініп, өз көзқарасын білдіруі. Бұл қабілет әсіресе көркем мәтіндермен жұмыста маңызды, өйткені кейіпкер мінезі, оқиға өрбуі мен түйіні оқушы тарапынан талдауды, пайымдауды талап етеді.

Интерпретация деген не?

Интерпретация – мәтін мазмұнына оқушының өз көзқарасы, жеке түсінігі мен тәжірибесі арқылы талдау жасауы. Оқушы мәтіндегі оқиғаларды не кейіпкердің әрекетін бағалап, оған жеке қатынасын білдіреді.

Мысалы: “Кейіпкердің жалғыз шешім қабылдауы оның жауапкершілікке толы адам екенін көрсетеді”.

PISA форматындағы интерпретациялық тапсырмалар

PISA тапсырмаларында оқушыдан тек нақты ақпаратты табу емес, оған баға беру, түсіндіру, мәнін ашу, мүмкін салдарын болжау талап етіледі. Бұл оқушының сын тұрғысынан ойлауын, эмоционалдық және логикалық пайымын дамытады.

Кейіпкерді интерпретациялау әдістері

1. Кейіпкердің іс-әрекеті арқылы талдау

Оқушы кейіпкер не істеді, неге солай істеді, салдары қандай болды деген сұрақтарға жауап береді. Бұл кезде логикалық тізбек құрылып, оқушы кейіпкерге баға бере бастайды.

2. Кейіпкердің тілі мен ойына назар аудару

Кейіпкердің айтқандары мен ішкі монологын талдау – оның ішкі әлемін ашуға көмектеседі.

3. Кейіпкердің өзгерісі

Оқиға барысында кейіпкер қалай өзгерді? Бұл оның тұлғалық дамуын көрсетеді. Интерпретацияда бұл — маңызды белгі.

4. Басқа кейіпкерлермен қарым-қатынасы

Оқушы кейіпкердің өзге адамдармен өзара іс-әрекеті арқылы оның мінезін, құндылықтарын ашады.

5. Символдар мен астарлы мағына

Әсіресе поэзия немесе психологиялық прозада кейіпкердің әрекеті – белгілі бір идеяның символы болуы мүмкін.

Оқиғаны интерпретациялау тәсілдері

- Оқиғаның маңызын түсіндіру:

Бұл не үшін болды? Автор не айтқысы келді?

- Альтернативті сценарий ұсыну:

Егер кейіпкер басқаша әрекет еткенде, не болар еді?

- Кейіпкер әрекетінің салдарын болжау

- Кейіпкердің әлемдік көзқарасын анықтау:

Ол дүниеге қалай қарайды? Қандай құндылықтарды ұстанады?

Тиімді тапсырма түрлері

1. “Кейіпкерге хат” әдісі

Оқушы кейіпкерге хат жазып, оның іс-әрекетіне пікір білдіреді. Бұл – интерпретацияны шығармашылықпен дамытуға жол ашады.

2. “Менің көзқарасым”

Оқушы оқиғаны қалай қабылдағанын, өз өміріндегі ұқсас жағдайлармен байланыстырады.

3. “Оқиға көзқарас тұрғысынан”

Кейіпкердің емес, басқа бір кейіпкердің немесе бақылаушының көзімен оқиғаны қайта баяндайды.

Бұл – интерпретацияны кеңейтеді.

4. “Ішкі монолог” жазу

Оқушы кейіпкердің ішкі ойларын жазады. Бұл – терең психологиялық талдауға мүмкіндік береді.

2.4. Әдеби және ақпараттық мәтіндерді салыстыру

Көптеген оқушылар мәтіндермен жеке-жеке жұмыс істеуге дағдыланған. Алайда мәтін түрлерін салыстыра отырып оқи білу – оқу сауаттылығының жоғары деңгейін көрсетеді. Әсіресе әдеби және ақпараттық мәтіндердің құрылымы мен мазмұнын, мақсат-міндетін, тілдік ерекшелігін ажырата білу – оқушылардың метатану қабілетін дамытады.

Әдеби мәтін мен ақпараттық мәтін: айырмашылығы неде?

Түсінік Әдеби мәтін Ақпараттық мәтін

Мақсаты Эстетикалық әсер ету, сезім ояту Ақпарат беру, түсіндіру

Тілі Көркем, образды Ресми, нақты, дәлелді

Құрылымы Композициялық (кіріспе, шиеленіс, шарықтау, шешім) Логикалық, жүйелі абзацтармен

Автор позициясы Тікелей емес, астарлы Нақты, айқын

Мазмұн Оқиға, кейіпкер, сезім Факт, статистика, дәлел

Мысалы, «Су тапшылығы» тақырыбында бір мәтін — дерек пен талдау (ақпараттық), ал екінші мәтін — ауылдағы құрғақшылық туралы әңгіме (әдеби).

Неліктен салыстыру маңызды?

- Өртүрлі мәтін құрылымын түсінеді.

- Ақпаратты қалай беретінін көреді.

- Автордың мақсаттарын анықтайды.
- Бір тақырыптың әртүрлі берілу жолын талдайды.
- Факт пен пікірді ажыратуды үйренеді.

Салыстыру дағдысын қалыптастыру әдістері

1. “Екі мәтін – бір тақырып”

Бір тақырыптағы әдеби және ақпараттық мәтін ұсынылады. Содан кейін:

- Қайсысы деректі?
- Қайсысы көркем?
- Әсері қалай?

2. “Тақырып – құрылым – тіл” кестесі

Салыстыру критерийі Әдеби мәтін Ақпараттық мәтін

Тақырыбы ... ..

Мақсаты ... ..

Тілдік ерекшелік ... ..

Автор көзқарасы ... ..

3. “Қайсысы тиімді?”

Оқушылардан сұрау: осы мәселені қай мәтін жақсы жеткізді? Неге?

4. “Талда – дәлелде – қорыт”

Екі мәтінге салыстырмалы талдау жасап, дәлелдермен қорытынды шығарады.

Мұғалімге әдістемелік кеңес

- Мәтіндер қысқа әрі мазмұнды болсын.
- Мәтіндер бір тақырыпта болғаны дұрыс.
- Сұрақтар Bloom taxonomy (талдау, бағалау, қолдану) негізінде қойылсын.
- Оқушыларға еркін пікір айту мүмкіндігі берілсін.

Бағалау критерийлері мысалы

Деңгей Сипаттамасы

Жоғары Мәтіндер арасындағы айырмашылықты терең, дәйекті талдайды.

Орта Жалпы сипаттарын салыстырады, бірақ талдауы үстірт.

Төмен Салыстыру жүргізе алмайды немесе мазмұнын шатастырады.

Әдеби және ақпараттық мәтіндерді салыстыра оқу – оқушылардың сын тұрғысынан ойлауын, жан-жақты пайым жасауын және мәтін құрылымын саралай алу қабілетін дамытады. Бұл – PISA деңгейінде талап етілетін ең маңызды құзыреттердің бірі. Мұғалімдер осы дағдыны жүйелі тапсырмалар, салыстырмалы талдаулар, пікірталас пен дәлелдеуге құрылған жұмыс түрлері арқылы дамыта алады.

III БӨЛІМ. Бағалау және пікір айту стратегиялары

3.1. Мәтін мазмұнына қатысты өз көзқарасын білдіру

Мәтінді түсініп оқумен қатар, оқушының мәтінге пікір білдіруі — оқу сауаттылығының жоғары деңгейі. Бұл қабілет – тұлғалық көзқарас, сын тұрғысынан ойлау, дәлелдеп сөйлеу, дәйек келтіру сияқты маңызды құзыреттерді дамытады.

Өз көзқарасын білдіру не үшін қажет?

- Оқушы оқыған мәтінге бей-жай қарамай, өзіндік ой айтуға дағдыланады.
- Мәтіндегі идеяларды өмірмен байланыстыра алады.
- Өз пікірін дәйекпен дәлелдеуді үйренеді.

- Өзгелердің пікірін тыңдап, қарсы аргументтерге жауап береді.

PISA тапсырмаларындағы ерекшелігі

PISA тесттерінде оқушыларға «Сіз автордың ойымен келісесіз бе?», «Бұл идеяны қалай бағалайсыз?», «Өз тәжірибеңізден мысал келтіріңіз» деген сұрақтар жиі беріледі. Мұндай тапсырмалар жеке пікір мен дәлел келтіруді талап етеді.

Көзқарас білдірудің негізгі стратегиялары

1. “Келісемін – келіспеймін – себебі” тәсілі

✓ «Мен кейіпкердің бұл шешімімен келісемін, себебі ол қиын жағдайда дұрыс таңдау жасады».

✗ «Келіспеймін, себебі басқа жол да бар еді».

Бұл тәсіл оқушыны нақты тұжырым жасауға, логикалық ойлауға үйретеді.

2. “Дәйекпен дәлелде” тәсілі

Оқушы өз пікірін:

- Мәтіннен үзінді келтіріп,
- Өмірден мысал келтіріп,
- Басқа мәтіндермен салыстырып дәлелдеуі қажет.

3. “Ой қозғау” сұрақтары

Мұғалім мынадай сұрақтар арқылы оқушылардың пікір айту қабілетін дамыта алады:

- Бұл жағдай сіздің өміріңізде кездескен бе?
- Егер сіз кейіпкердің орнында болсаңыз, не істер едіңіз?
- Автордың көзқарасы сізге қаншалықты түсінікті?

Пікір айтуға арналған тапсырма түрлері

1. Эссе жазу (шағын форматта)

«Осы мәтіндегі оймен келісесіз бе?» деген сұраққа 100–120 сөзден тұратын жауап жазады.

2. Пікірталас

Оқушылар екі топқа бөлініп, қарама-қарсы көзқарастарды дәлелдеп қорғайды.

3. “Менің көзқарасым” постері

Оқушы мәтіндегі негізгі ойды сурет, сөз, дәйек арқылы көрсетеді.

4. “3 дәлел” әдісі

Оқушы көзқарасын 3 қысқа дәлелмен негіздейді.

Бағалау критерийлері мысалы

Критерий Деңгей сипаттамасы

Көзқарастың айқындылығы Өз пікірі нақты және түсінікті айтылған

Дәлелдеме сапасы Мәтіннен немесе өмірден дәйек келтірілген

Логикалық жүйелілік Ой өрісі бірізді, негізді

Тілдік сауаттылық Жазбаша және ауызша тілде орынды

Оқушылардың дағдысы қалай дамиды?

- Мәтінді терең түсінеді
- Жеке пікірін батыл білдіреді
- Дәйекпен сөйлеуге үйренеді
- Өртүрлі көзқарастарға төзімділік танытады

Мұғалімге кеңес

- Өр пікірдің құндылығын мойындау – оқушыны ашуға көмектеседі.
- “Дұрыс – бұрыс” деп шектеуден аулақ болу.
- Пікір айту мәдениетін қалыптастыру (тыңдау, келіспесе сыпайы дәлелдеу).
- Пікір айту дағдысын бағалау кезінде нақты критерийге сүйену.

Мәтінге көзқарас білдіру – жай ғана жауап беру емес, оқушының тұлғалық ұстанымын, ойлау

тереңдігін, тілдік мәдениетін көрсететін маңызды қабілет. Мұғалім бұл дағдыны жүйелі дамытса, оқушылардың оқу сауаттылығы ғана емес, азаматтық ой-пікірі де жетіледі.

3.2. Ақпараттың шынайылығын анықтау және бағалау

Қазіргі ақпараттық заманда жалған ақпаратты (фейк) ажырата білу, дереккөзді тексеру, логикалық қателерді тану – өте маңызды құзырет. Бұл дағды тек оқуда ғана емес, өмірде де қажет.

Ақпаратты бағалау деген не?

Ақпаратты бағалау — ұсынылған мәтіндегі деректің қаншалықты шынайы, сенімді екенін анықтау процесі. Бұл кезде оқушы:

- Авторға сенуге бола ма?
- Ақпарат нақты ма, әлде пікір ме?
- Қай дереккөзге сүйенген?
- Қарама-қайшылық бар ма?

Шынайылықты бағалаудың негізгі аспектілері

1. Автор мен мақсатты анықтау

- Автор кім?
- Не мақсатпен жазды?
- Бұл жарнама ма, мақала ма, пікір ме?

2. Дереккөзді тексеру

- Ақпарат қайдан алынған?
- Сенімді сайт па?
- Ресми мекеме ме?

3. Факт пен пікірді ажырату

- «Ауа райы +38 болды» – бұл факт.
- «Ауа райы адам төзгісіз» – бұл пікір.

4. Қарама-қайшылықты байқау

- Бір сөйлемде айтылған ой келесі сөйлеммен теріске шықпауы тиіс.

Тапсырма түрлері

1. “Сенесіз бе?”

Мәтіндегі 3 ақпаратты беріп, оқушы олардың қайсысы шынайы екенін талдайды.

2. “Дереккөзді тап”

Мәтінге сүйеніп, оқушы ақпарат қайдан алынғанын анықтайды.

3. “Пікір мен факт”

Берілген сөйлемдерді «пікір» не «факт» деп бөледі.

4. “Манипуляцияны анықта”

Мәтінде эмоциямен әсер ету, асыра сілтеу бар ма?

5. “Жалған жаңалықтар” ойыны

Мақалаларды оқып, қайсысы фейк екенін дәлелдеумен таңдайды.

Мұғалімге әдістемелік кеңес

- Интернеттегі фейк жаңалықтар мысалдарын сабақта пайдаланыңыз.
- Оқушылармен бірге ақпаратты бірнеше дереккөз арқылы тексеріңіз.
- Ақпараттың сенімділігін 3 сұрақпен бағалауға үйретіңіз:

1. Бұл кім айтты?

2. Қайдан алды?

3. Неге айтып отыр?

Бағалау критерийлері

Критерий Сипаттамасы

Ақпаратты талдай алады Дерек пен пікірді ажырата біледі

Шынайылықты дәлелдейді Логикалық дәлелдер келтірген

Дереккөзді бағалайды Ақпараттың шығу тегін көрсеткен

Ақпаратты шынайы, дәл, сенімді етіп бағалай білу – ХХІ ғасырдағы функционалдық сауаттылықтың маңызды көрсеткіші. Бұл дағды оқушыны кез келген салада дербес ойлайтын, саналы, жауапты азамат етіп тәрбиелейді.

3.3. Мәтін мазмұнына байланысты шешім қабылдау

Мәтін мазмұны негізінде шешім қабылдау – функционалдық оқу сауаттылығының жоғары деңгейі

Бұл дағды оқушының оқыған ақпаратты түсініп, оны өз өмірінде қолдана алуын, нақты жағдайға бейімдей отырып дұрыс шешім жасай алуын көрсетеді. Мұндай тапсырмаларға дұрыс жауап беру оқушының сын тұрғысынан ойлай алуын, логикалық пайымын, таңдау жасауда дәйекке сүйену қабілетін дамытады.

Шешім қабылдау қандай жағдайда қажет болады?

Оқушы:

- екі немесе бірнеше таңдау арасында тұрып,
- ұсынылған ақпаратты саралап,
- ең тиімді, орынды шешімді ұсынады.

Мысалы:

- Қай жұмысты таңдау керек?
- Қай өнім тиімді?
- Қай кейіпкер дұрыс әрекет етті?

PISA тесттерінде қолданылуы

PISA тапсырмаларында «осы мәтіндегі ақпарат негізінде қандай шешім қабылдар едіңіз?» немесе «мына жағдайда не істер едің?» деген сұрақтар жиі кездеседі. Шешім қабылдау үшін оқушы:

- ақпаратты толық оқып-түсінеді,
- артық немесе маңызсыз мәліметтен ажыратады,
- ең тиімді нұсқаны таңдайды және неліктен солай шешкенін дәлелдейді.

Шешім қабылдауды үйрету стратегиялары

1. “Проблемалық жағдаят” әдісі

Мәтінде оқушы алдында таңдау жасау міндеті тұрады. Ол үшін:

- барлық нұсқаны қарастыру,
- әрқайсысының артықшылығы мен кемшілігін салыстыру,
- нақты біреуін таңдау және неліктен екенін жазу қажет.

2. “Артық ақпараттан арыл”

Мәтіннің ішінде маңызды және маңызсыз ақпараттар аралас беріледі. Оқушы керектісін бөліп, соның негізінде шешім шығарады.

3. “Шешім матрицасы”

Оқушылар шешім қабылдау процесін кесте түрінде сипаттайды:

Таңдау нұсқасы Артықшылығы Кемшілігі Қорытынды

А ... ..

В ... .. Таңдалған

4. “Не істер едің?”

Кейіпкердің немесе нақты тұлғаның жағдайына байланысты балама шешім ұсыну және оны дәлелдеу.

Тапсырма түрлері

- Кейіпкерге кеңес беру – «Осы кейіпкердің орнында болсаң, не істер едің және неге?»
- Өнім/қызмет таңдау – «Берілген ақпарат бойынша қандай өнімді таңдар едің?»
- Саяхат бағытын таңдау – «Ұсынылған 3 туристік бағыттың бірін таңда. Не үшін?»
- Қоғамдық шешім – «Мәтінде көтерілген мәселе бойынша қандай шешім ұсынар едің?»

Бағалау критерийлері

Критерий Сипаттамасы

Ақпаратты дұрыс пайдаланды Мәтіндегі нақты деректерге сүйенді

Шешім нақты Жауабы анық әрі түсінікті

Себебін дәлелдеді Неліктен сол шешімді таңдағанын дәйекпен түсіндірді

Салыстырды Балама нұсқаларды салыстырды

Мәтін мазмұнына сүйеніп шешім қабылдау – өмірмен байланыс орнатудың ең тиімді жолы. Бұл қабілет оқушыны тек оқу үдерісінде емес, болашақ өмірлік, кәсіби таңдауларда да табысты етеді. Мұғалім бұл дағдыны қалыптастыру үшін шын өмірге жақын тапсырмалар, логикалық талдау және дәлелді пікір айту дағдыларын қатар дамытуы қажет.

3.4. Мәтін негізінде аргумент келтіру және дәйектеме ұсыну

Аргумент келтіру – оқушының ойлау және сөйлеу мәдениетін көрсететін көрсеткіш

Мәтінді түсінгеннен кейін оқушы өз ойын білдіру үшін дәлелдер келтіре білуі керек. Бұл — пікір айту, дискуссияға қатысу, шағын эссе жазу, шешім ұсыну, тіпті жарнама немесе пікір жазу сияқты жанрларда өте маңызды дағды.

Аргумент деген не?

Аргумент – оқушының өз пікірін дәйекпен негіздеуі. Аргумент логикалық болуы керек және келесі түрлерге бөлінеді:

- Фактологиялық дәлел – статистика, зерттеу, оқиға
- Эмоциялық дәлел – сезім, мораль, адамгершілік
- Салыстыру – басқа мәтіндермен немесе өмірмен ұқсастық
- Мәтіннен дәйек – үзінді, мысал, автор сөзі

Дәйектеме ұсыну деген не?

Дәйектеме – айтылған ойды дәйекпен бекіту. Бұл:

- Мәтіннен үзінді келтіру
- Нақты оқиғамен немесе дерекпен бекіту
- Сауатты тілмен дәлелдеп жеткізу

Аргумент келтіруді үйрету стратегиялары

1. “3 аргумент” әдісі

Оқушы өз пікірін үш дәйекті аргументпен негіздейді:

Мысалы: Мен осы кейіпкердің әрекетін дұрыс деп санаймын, себебі:

1. Ол жауапкершілік танытты,
2. Қиын жағдайда өзін ұстай білді,
3. Басқаларға үлгі көрсетті.

2. “FELT” формуласы (Fact – Example – Logic – Tie back)

- F – бір факт айтады
- E – мысалмен дәлелдейді
- L – логикалық байланыс жасайды
- T – негізгі ойға қайта оралады

3. “P-E-E” әдісі (Point – Evidence – Explanation)

- Point – пікірін айтады
- Evidence – дәлел келтіреді
- Explanation – түсіндіреді

Тапсырма түрлері

- Мәтінге негізделген пікір жазу – «Кейіпкердің шешімімен келісесіз бе? Аргумент келтіріңіз».
- Дискуссияға дайындық – екі көзқарасқа дәлелдер әзірлеу.
- “Дәлелде!” тапсырмасы – кез келген пікірге 2-3 дәлел жазу.
- Инфографикамен дәлел – графикалық түрде аргумент келтіру.

Бағалау критерийлері

Критерий Сипаттамасы

Аргумент саны Екі немесе одан көп дәлел келтірілген

Аргумент сапасы Нақты, мәтінмен немесе өмірмен байланысты

Тұжырым бірізділігі Ой логикаға сай дамыған

Дәйек қолдану Мәтіннен үзінді немесе фактімен дәлелденген

Аргумент келтіру мен дәйектеме ұсыну — пікір айту мәдениеті мен академиялық сауаттылықтың негізі. Бұл дағдыны меңгерген оқушы кез келген ортада өз пікірін еркін, дәлелді, жауапкершілікпен жеткізе алады. Мұғалім бұл қабілетті дамыту үшін жүйелі жазба жұмыстары, пікірталас элементтері, мәтінмен дәйекті жұмыс тәсілдерін үнемі қолданып отыруы қажет.

IV БӨЛІМ. Мәтін бойынша сұрақ қою және жауап беру тәсілдері

4.1. Сұрақ қоюдың түрлері және Bloom таксономиясы

Сұрақ қою – оқу үдерісінің қозғаушы күші

Сыныптағы оқу әрекетінің тиімділігі көбінесе мұғалім мен оқушының қандай сұрақтар қоя алуына байланысты. Дұрыс қойылған сұрақ:

- оқушыны ойлануға итермелейді,
- түсінуге, интерпретациялауға, талдауға бағыттайды,
- функционалдық сауаттылықты дамытады.

Сұрақ түрлерінің жіктелуі

Сұрақтар әртүрлі өлшем бойынша бөлінеді:

1. Жауаптың деңгейі бойынша:

- Жабық сұрақтар – нақты, қысқа жауапты қажет етеді (иә/жоқ, бір сөз).
- Ашық сұрақтар – ойлануды, дәлелдеуді, интерпретацияны қажет етеді.

2. Функциясына қарай:

- Нақтылықты тексеру (мыс: Кейіпкердің есімі кім?).
- Түсінгенін тексеру (мыс: Не болды?).
- Талдау сұрақтары (мыс: Неліктен ол солай істеді?).
- Бағалау сұрақтары (мыс: Бұл шешім дұрыс па? Неге?).

Bloom таксономиясы және сұрақ қою

Бенджамин Блум ұсынған ойлау дағдыларының иерархиясы — сұрақ қоюда негізгі бағыттардың бірі.

Деңгей Сипаттама Сұрақ үлгісі

1. Білу (Remember) Фактілерді қайталау Кейіпкердің есімі кім?
2. Түсіну (Understand) Ақпаратты өз сөзімен жеткізу Мәтін не туралы?
3. Қолдану (Apply) Жаңа жағдайға қолдану Бұл кеңесті өмірде қалай қолданар едің?
4. Талдау (Analyze) Құрамдас бөліктерге бөлу Кейіпкердің іс-әрекетінің себебі не?
5. Жинақтау (Create) Жаңа өнім жасау Осы оқиғаны өз ойыңмен аяқта
6. Бағалау (Evaluate) Пікір айту, таңдау Қай кейіпкер дұрыс әрекет етті? Неге?

Сұрақ қоюды үйрету тәсілдері

1. “Құмсағат әдісі”

- Жалпы → нақты → қайтадан жалпы сұрақтар.
- Мысалы: Бұл әңгіме не туралы? → Нақты қай сөйлем ойыңды дәлелдейді? → Автордың негізгі ойы қандай?

2. “Құндылыққа негізделген сұрақ”

- Сұрақ оқушыны жеке пікір айтуға жетелейді.
- Мысалы: Егер сен осы жағдайға тап болсаң, не істер едің?

3. “Сұрақ сатысы”

- Оқушылар сұрақ құрастырып, оларды Bloom деңгейлеріне орналастырады.

Мұғалім мен оқушының сұрақ қою қабілеті

Көбінесе сұрақ тек мұғалім тарапынан қойылады. Ал PISA талаптарына сай:

- оқушы да сұрақ қоя алуы керек,
- ол сұрақ мәтіннің мазмұнын ғана емес, мәнін, құрылымын, мақсатын, автор ұстанымын қамтуы қажет.

Бағалау критерийлері

Критерий Сипаттамасы

Сұрақ нақты Бір мағыналы, түсінікті

Bloom деңгейіне сай Білу, түсіну, қолдану т.б.

Ойлануға итермелейді Ашық сұрақ, интерпретация талап етеді

Мәтін мазмұнымен байланысы Негізге мәтін алынған

Сұрақ қою — оқытудың белсенді құралы. Мұғалім де, оқушы да ойлауды дамытатын, пікір қалыптастыратын сұрақтар қоюға машықтануы тиіс. Bloom таксономиясы осы үдерісте тиімді бағыт көрсетеді.

4.2. Мәтінге жауап құрастырудың құрылымы

Жауап беру – оқушының мәтінді түсінгенін көрсетудің тәсілі

Оқушы мәтінді оқып шыққаннан кейін:

- оған реакция білдіруі,
- ой бөлісуі,
- нақты сұраққа жауап беруі керек.

Мұның бәрі жүйелі жауап құрастыру дағдысына байланысты.

Жауаптың негізгі элементтері

1. Сұрақты түсіну – не талап етіліп тұрғанын тану.
2. Негізгі ойды табу – не айту керек екенін анықтау.
3. Дәйек келтіру – мәтінмен байланыс орнату.

4. Жауапты құрылымдау – ойды логикалық реттілікпен жазу.

Жауап құрылымының үлгісі (P-E-E әдісі)

- Point – пікір білдіру
- Evidence – дәлел ұсыну
- Explanation – дәлелді түсіндіру

Мысалы: Мен бұл шешімді дұрыс деп есептеймін (Point), себебі мәтінде ол қарт адамға көмектесті (Evidence). Бұл оның адамгершілігін көрсетеді (Explanation).

Жауап беруді үйрету стратегиялары

1. “Жауап матрицасы”

Сұрақ Пікір Дәйек Түсіндіру

Неліктен кейіпкер қашып кетті? Себебі ол қорықты «Ол жүрегі дүрсілдеп, артына қарамай жүгірді» Бұл сөйлем оның үрейін сипаттайды

2. “3 сөйлеммен жауап беру” әдісі

- 1-сөйлем: Пікір
- 2-сөйлем: Мәтіннен дәлел
- 3-сөйлем: Оны түсіндіру

3. “Қателескен оқушыға жауап жаз”

- Қате пікір айтылған. Оқушы дұрыс нұсқаны дәлелмен жазады.

Жауапты логикалық түрде құру үлгісі

1. Кіріспе пікір – сұраққа нақты реакция

2. Мәтіннен дәйек – мысал, үзінді

3. Қорытынды ой – неге осылай деп санаймын

Жиі кездесетін қателіктер

- Сұраққа сай келмейтін жауап
- Дәлелдің болмауы
- Құрылымның ретсіздігі
- Жеке пікірмен ғана шектелу

Бағалау критерийлері

Критерий Сипаттамасы

Сұраққа сай жауап Нақты сұраққа нақты жауап

Дәйек қолданды Мәтіннен үзінді келтірілді

Ойдың жүйелілігі Логикалық құрылым сақталған

Түсіндіру бар Неге олай ойлайтыны түсіндірілген

Мәтінге жауап беру – жай пікір айту емес, ойды дәлелді, жүйелі, мәтінге сүйене отырып жеткізу. Бұл дағдыны дамыту үшін мұғалім оқушыларға нақты құрылым, үлгі, мысал, кері байланыс беруі қажет. Жүйелі оқыту арқылы оқушы мәнді, дәлелді жауап жазуға машықтанады.

4.3. Интерактивті сұрақ-жауап әдістері

Интерактивтілік – белсенді ойлау мен түсіну кепілі

Интерактивті сұрақ-жауап – бұл тек білімді тексеру құралы ғана емес, оқушының:

- мәтінмен белсенді әрекеттесуін,
- ойлануын, пікір айтуын,
- талқылауға қатысуын қамтамасыз ететін маңызды әдіс.

Интерактивті сұрақ-жауап әдістерінің ерекшеліктері

Көрсеткіш Сипаттамасы

Белсенділік Оқушы тек тыңдамайды, қатысады

Өзара әрекет Мұғалім ↔ оқушы ↔ оқушы диалог орнайды

Көп нұсқалылық Бір сұраққа бірнеше түрлі жауап мүмкін

Ойлау дағдылары Сұрақ анализ, синтез, бағалауға жетелейді

Тиімді интерактивті әдістер

1. “Ыстық орындық” әдісі

- Бір оқушы кейіпкер рөлінде отырады.
- Басқалар сұрақ қояды (неліктен солай істедіңіз, шешіміңіз дұрыс па? т.б.)

Мақсаты: Кейіпкер іс-әрекетін талдау, авторлық ұстанымды бағалау.

2. “Аяқталмаған сұрақ”

- Мұғалім сұрақтың тек алғашқы бөлігін береді.
- Оқушылар өздері сұрақты жалғастырып, жауап береді.

Мысалы: Егер ол бұлай жасамағанда, онда...

3. “Қабырғадағы сұрақтар”

- Мәтін мазмұны бойынша сұрақтар тақтаға немесе қабырғаға ілінеді.
- Топпен немесе жұппен жауап беріледі, дәлел келтіріледі.

4. “Сұрақ беру, сұраққа жауап беру”

- Әр оқушы мәтін бойынша бір сұрақ құрастырады.
- Сосын басқаның сұрағына жауап береді.

5. “Сағат бойынша серіктес”

- Оқушылар “сағат тіліндегі серіктес” арқылы түрлі сұрақтарға жұппен жауап береді.
- Уақыт сайын жұбы өзгереді – сұрақ түрі мен тереңдігі артады.

6. “Иә – жоқ” пікірталасы

- Бір пікір беріледі (мыс: Кейіпкер дұрыс шешім қабылдады).
- “Иә” және “Жоқ” тобы өз көзқарасын мәтінмен дәлелдейді.

Интерактивті әдістердің тиімділігі

Дағды Қалай дамиды

Интерпретация Сұрақтар арқылы кейіпкер әрекетін түсінеді

Пікір айту Өз ойын нақты жеткізеді

Аргумент келтіру Мәтіннен дәйекпен дәлелдейді

Тыңдай білу Басқаның жауабына мән береді

Оқу мотивациясы Белсенділік қызығушылықты арттырады

Жоспарлау мен бағалау

- Әр әдістен кейін қысқаша кері байланыс беріп отыру маңызды.
- Бағалау критерийлері:
- Сұрақтың сапасы
- Жауаптың логикалылығы
- Дәлел келтіре білу

Интерактивті сұрақ-жауап тәсілдері – мәтінмен терең жұмыс істеудің жолы. Бұл әдістер оқушылардың ойлауын, өзіндік пікірін, жинақтау және дәлелдеу қабілетін дамытуда өте маңызды.

4.4. Мәтінмен жұмысқа арналған онлайн құралдар

Цифрлық құралдар – оқу сауаттылығын дамытудың жаңа мүмкіндігі

Бүгінде мәтінмен жұмыс тек қағаз бетімен шектелмейді. Онлайн құралдар:

- оқушылардың қызығушылығын арттырады,
- интерактивтілік қосады,
- сыни ойлауды дамытуға көмектеседі.

Мәтінге сұрақ қою мен жауап беру үшін қолайлы онлайн платформалар

1. Padlet

- Виртуалды тақтада оқушылар сұрақтар мен жауаптарын орналастырады.
- Топпен жұмыс жасауға өте тиімді.

Қолдану мысалы: “Оқиғаның басты сәттері” тақырыбына пікір қалдыру.

2. Mentimeter

- Онлайн викторина және ашық сұрақтар құрастыру.
- Нәтижелер диаграмма ретінде бірден көрсетіледі.

Мәтін бойынша “Сіздің пікіріңізше, басты мәселе неде?” деген сауал.

3. Wordwall

- Тесттер, сәйкестендіру, дөңгелек айналдыру, құрастыру ойындары.
- Мәтін мазмұнын бекітуге өте қолайлы.

4. Quizizz / Kahoot!

- Қызықты викториналар арқылы сұрақ-жауап жасау.
- Уақыт шектеуі – жылдам жауап пен шоғырлануға баулиды.

5. Google Jamboard

- Онлайн тақта, сурет салу, жазу, пікір қосу.
- Мәтінмен жұмыс кезінде идеялар картасын құру.

6. Edpuzzle

- Мәтін негізінде дайындалған видеоға сұрақтар қою.
- Тыңдалым және мәтін түсіну дағдыларын қатар дамытады.

Оқушылармен жұмыс формалары

Түрі Сипаттамасы

Жұптық жұмыс Бірге сұрақ қою және жауап құрастыру

Топтық талдау Онлайн құрал арқылы кейіпкерлерді салыстыру

Дискуссия алаңы Padlet арқылы пікір білдіру

Өзара кері байланыс Құрдас пікірін жазып, дәйекпен жауап беру

Мұғалімге арналған қосымша құралдар

Құрал Мақсаты

Canva Мәтін құрылымын визуалдау, сұрақ шаблонны

Google Forms Тест және ашық сұрақтар жинағы

Quill Ағылшын тілінде мәтінмен жұмыс, бірақ құрылым идеяларын алуға болады

Nearpod Сабақ ішінде сұрақ қою, интерактивті жауап алу

Сауаттылықты бағалау мақсатында онлайн қолдану

Мұғалім:

- Оқушының ойлау тереңдігін,
- Пікірін дәйектеуін,
- Шынайы бағалау жасауын бақылауға мүмкіндік алады.

Цифрлық құралдар – мәтінмен жұмыс дағдысын заманауи, тиімді, қызықты форматта жүргізуге көмектеседі. Онлайн платформалар арқылы сұрақ қою мен жауап беру интерактивті, көңілді, терең бола алады. Мұғалім осы мүмкіндіктерді жүйелі қолдана отырып, оқушылардың оқу сауаттылығын елеулі түрде дамыта алады.

V БӨЛІМ. Мәтінге негізделген тапсырмаларды құрастыру

5.1. PISA форматындағы тапсырмалардың құрылымы

PISA тапсырмалары – оқу сауаттылығын бағалаудың жаһандық өлшемі

PISA зерттеуінің негізгі мақсаты – оқушылардың нақты өмірде қолдана алатын оқу сауаттылығын бағалау. Сондықтан да PISA тапсырмалары:

- тек мәтін мазмұнын қайталауға емес,
- мәтінді түсіну, интерпретациялау, бағалау,
- шешім қабылдау, пікір білдіру сияқты жоғары деңгейлі дағдыларды талап етеді.

PISA форматындағы тапсырма мәтіннің түріне қарай құрылады

Мәтін түрі Мазмұны

Ақпараттық мәтін Кесте, диаграмма, хабарландыру, нұсқаулық

Әдеби мәтін Көркем шығарма үзіндісі, эссе, пікір

Аралас мәтін Екі немесе одан көп мәтін (мысалы, инфографика + мақала)

Тапсырма құрылымы: 3 деңгейлік сұрақтар

PISA үлгісінде тапсырмалар Блум таксономиясына сай жасалып, келесі қабаттардан тұрады:

1. Түсіну деңгейі

- Мәтіндегі нақты ақпаратты табу.
- Сұрақ мысалы: “Хабарландыру бойынша, автобус неше уақытта тоқтайды?”

2. Интерпретация деңгейі

- Мағынаны ашу, астарын ұғу.
- Мысалы: “Автор бұл кейіпкерді қандай қасиеттермен сипаттаған?”

3. Бағалау және шешім қабылдау

- Мәтінге қатысты пікір білдіру, дәлел ұсыну.
- Мысалы: “Бұл кейіпкердің әрекетімен келісесіз бе? Себебін келтіріңіз.”

PISA тапсырмаларына тән сипаттар

Белгісі Сипаттамасы

Мәтінге негізделеді Барлық сұрақ мәтін мазмұнынан туындайды

Ашық сұрақ басым Көп нұсқалы емес, ойлау, пікір білдіру қажет

Нақты өмірмен байланыс Мәтіндер – өмірге жақын, мысалы: билет, жарнама, нұсқаулық

Бір мәтін – бірнеше сұрақ Әртүрлі деңгейдегі 4–6 сұрақ беріледі

Мысал құрылымы: PISA форматындағы тапсырма үлгісі

Мәтін: Қалалық автобустар кестесі (ақпараттық мәтін)

Тапсырмалар:

1. (Түсіну) 5А автобусы қай сағатта жүреді?
2. (Интерпретация) Қала сыртындағы бағыттың неге жиі жүрмейтіні туралы не айтуға болады?
3. (Бағалау) Автобус кестесінің тиімділігін бағалаңыз. Не өзгерту керек деп ойлайсыз?

PISA тапсырмасын құрастыру қадамдары

1. Мәтінді таңдау – нақты, өмірге жақын, мағыналы.
2. Оқу мақсатын анықтау – қай дағдыны дамытамыз?
3. Сұрақтар құрастыру – үш деңгейде (түсіну, интерпретация, бағалау).
4. Бағалау критерийін жазу – нақты, өлшенетін.
5. Жауап үлгісін көрсету – ашық сұрақтар үшін маңызды.

Бағалау критерийлері мысалы

Деңгей Критерий

1 балл Жауап бар, бірақ дәйексіз

2 балл Жауап дұрыс, дәйек келтірілген

3 балл Толық, логикалық жауап, дәлел және мысалдармен

PISA форматындағы тапсырмалар – оқу сауаттылығын дамыту мен бағалаудың тиімді құралы.

Мұғалім осындай құрылымда тапсырма құрастыру арқылы:

- оқушының терең ойлауын,
- пікір айтуын,
- мәтінмен жұмыс дағдысын арттыра алады.

5.2. Қалыптастырушы бағалау тапсырмалары

ҚБ – оқу процесін жетелейтін құрал

Қалыптастырушы бағалау (ҚБ) – бұл оқушының күнделікті оқу үдерісіндегі жетістігін, қателігін, оқу деңгейін көрсететін құрал. Мәтінмен жұмысқа арналған ҚБ тапсырмалары:

- оқу сауаттылығын,
- мәтінмен ойлау қабілетін дамытуды көздейді.

ҚБ тапсырмаларының ерекшеліктері

Қасиет Түсіндірме

Жиі қолданылады Апта сайын немесе бөлім соңында

Кері байланысқа негізделеді Мұғалім → оқушы, оқушы → мұғалім

Бағалау үшін емес, дамыту үшін қолданылады

Мәтінге негізделген болуы керек Шынайы оқу дағдысын көрсетеді

Қалыптастырушы бағалауда мәтінмен жұмыс қалай беріледі?

1. Қысқа мәтін + сұрақтар

- 100–150 сөздік мәтін (әдеби немесе ақпараттық)
- 3–5 тапсырма, әртүрлі дағдыны бағалайды

2. Мысалы

Мәтін үзіндісі: (кітаптан алынған шағын эпизод)

Тапсырма:

1. Мәтіндегі негізгі ойды анықтаңыз. (Түсіну)
2. Кейіпкердің іс-әрекетіне баға беріңіз. (Интерпретация)
3. Өз көзқарасыңызды мәтінмен дәйектеңіз. (Бағалау)

ҚБ тапсырмасының құрылымы

1. Мәтін

2. Тапсырма

3. Бағалау критерийі

4. Кері байланыс беруге арналған сұрақтар

- Сен неге осылай ойладың?
- Тағы қалай жауап беруге болады?

Бағалау критерийлері мысалы (3 балдық жүйе)

Балл Дескриптор

1 Жауапта негіз жоқ

2 Жауап дұрыс, бірақ толық емес

3 Жауап нақты, мәтінмен дәйектелген

Қалыптастырушы бағалау тапсырмаларын әзірлеудің кезеңдері

1. Мақсатты нақтылау (мысалы, “Мәтіндегі авторлық көзқарасты анықтау”)
2. Мәтінді іріктеу (қысқа, бір мағыналы, түсінікті)
3. Сұрақ құрастыру
4. Критерий жазу
5. Кері байланыс формасын белгілеу (ауызша/жазбаша)

Тапсырма түрлері

Түрі Мысал

Ашық сұрақ “Оқиға неліктен осылай аяқталды деп ойлайсың?”

Толықтыру “Кейіпкердің әрекеті ___ арқылы көрінді.”

Жұптық пікірталас “Кейіпкер шешімі дұрыс па? Жұбыңмен дәлелде.”

Кестемен жұмыс “Мәтін бөліктерін ретпен орналастыр.”

ҚБ-ны тиімді ұйымдастыру үшін кеңестер

- Жауап үлгілерін алдын ала дайындау
- Әр тапсырма нақты бір дағдыны тексеруі керек
- Кері байланысты тез беру
- Қате – үйренудің бір бөлігі екенін түсіндіру

Қалыптастырушы бағалау – оқушыны бағалау үшін емес, оқыту үшін арналған жүйе. Ол арқылы мұғалім әр оқушының мәтінмен жұмыс дағдысын көріп, нақты көмек бере алады. Оқу сауаттылығын дамытуда ҚБ тапсырмалары – тиімді әрі үнемі қолданылуы тиіс құрал.

5.3. Жобалық жұмыс пен эссе жазуға бағытталған тапсырмалар

Мәтін негізіндегі жазбаша тапсырмалар – терең ойлау мен рефлексияның құралы

Жобалық жұмыс пен эссе – оқу сауаттылығын, креативті ойлауды, дәлелмен сөйлеуді, жеке ұстаным қалыптастыруды дамытатын тапсырма түрлері. Мұндай тапсырмалар оқушының мәтінді терең түсініп, анализ жасап, қорытынды шығаруына мүмкіндік береді.

Жобалық жұмыс дегеніміз не?

Жобалық жұмыс – белгілі бір тақырып бойынша зерттеу, ақпарат жинау, қорытынды жасау, көрнекі нәтижемен бекіту (постер, презентация, бейнежоба, т.б.).

Мәтінмен жұмысқа негізделген жобалық жұмыс құрылымы:

1. Мәтінмен танысу
2. Тақырыпты анықтау (мысалы: экология, қарым-қатынас, кәсіп)
3. Ақпаратты зерттеу (қосымша деректер, интервью, т.б.)
4. Жобаны жоспарлау
5. Нәтиже ұсыну (эссе, презентация, макет, т.б.)
6. Қорғау

Жобалық тапсырма мысалы:

Мәтін: “Қала экологиясы және жасыл кеңістіктер” атты мақала

Жобалық тапсырма:

- Қала экологиясына қатысты бір мәселені анықтап, зерттеу жоба жасаңыз.
- Мақаладағы ақпаратты және өз ізденісіңізді қолданыңыз.
- Нәтижені постер не слайд түрінде ұсыныңыз.

Жобалық жұмысқа бағалау критерийлері:

Критерий Сипаттамасы

Ақпаратты қолдану Мәтінмен жұмыс, қосымша мәлімет

Шешім ұсыну Мәселеге нақты ұсыныс беру

Шығармашылық Жобаның түрі, көркемдеуі

Топпен жұмыс (егер бар болса) Ынтымақтастық, міндеттерді бөлу

Тілдік сауаттылық Жазу мәдениеті, стилистика

Эссе – жеке пікірді дәлелдеудің тиімді құралы

Эссе – оқушының мәтін мазмұнына негізделе отырып, өз ойы мен көзқарасын білдіретін жазбаша жұмыс. Эсседе оқушы:

- пікір білдіреді,
- дәлел келтіреді,
- мәтіннен дәйек ұсынады.

Мәтінге негізделген эссе құрылымы:

1. Кіріспе – мәселені таныстыру, өз көзқарасын білдіру

2. Негізгі бөлім – кемінде 2 дәлел келтіру, мәтіннен дәйек беру

3. Қорытынды – өз ойын тұжырымдау, ұсыныс айту

Эссе тапсырмасы мысалы:

Мәтін: “Жасөспірімдер арасындағы интернетке тәуелділік” мақаласы

Эссе тақырыбы: “Цифрлық әлем: біз үшін қауіп пе, мүмкіндік пе?”

Тапсырма: Мәтін мазмұнына сүйене отырып, эссе жазыңыз. Өз көзқарасыңызды нақты дәлелдермен негіздеңіз.

Эссені бағалау критерийлері:

Критерий Ұпай

Пікірдің анықтығы 1–2 балл

Дәлелдің толықтығы 1–3 балл

Мәтінмен байланысы 1–2 балл

Құрылымның сақталуы 1–2 балл

Тілдік сауат 1 балл

Жобалық жұмыс пен эссе – оқушыны тек білім алушы емес, пікір иесі, зерттеуші, шешім қабылдаушы тұлға ретінде дамытуға бағытталған. Мұғалім мәтінге негізделген осындай тапсырмаларды жүйелі түрде ұсынса, оқушылардың функционалдық сауаттылығы мен академиялық жазылымы қатар дамиды.

5.4. Шынайы өмірмен байланысты тапсырмалар

Оқу – өмірмен ұштасқанда мағыналы

Мәтін мазмұны мен оқушы өмірі арасындағы байланыс – функционалдық оқу дағдысының басты шарты. Сондықтан да мәтінге негізделген тапсырмалар шынайы өмірлік жағдайларға бағытталуы қажет.

Функционалдық тапсырма дегеніміз не?

Бұл – оқушыны күнделікті өмірде:

- ақпарат алуға,
- түсінуге,
- салыстыруға,
- шешім қабылдауға үйрететін тапсырма түрі.

Тапсырмалар мына жағдайларға құрылады:

- қоғамдық көлікте жүру,
- зат сатып алу,
- онлайн қызметтерді қолдану,
- қауіпсіздік ережелерін оқу,
- денсаулыққа қатысты ақпарат іздеу.

Мәтін түрлері:

Мәтін Тапсырма мысалы

Жарнама Қай өнім тиімді екенін анықта

Анықтама қағазы Мәліметті дұрыс қолдан

Ереже Қай жағдайға қатысты екенін тап

Веб-бет (онлайн бронь) Қай қадаммен әрекет ету керек екенін анықта

Мысал:

Мәтін: Автобус маршруты және билет бағасы

Тапсырма:

- Берілген ақпаратқа сүйене отырып, қала орталығына жетудің ең арзан жолын таңдаңыз.
- Өз таңдауыңызды түсіндіріңіз.

Шынайы тапсырма құрылымы:

1. Нақты мәтін (инфографика, сурет, нұсқаулық)
2. Нақты сұрақ (ойлауға, шешімге жетелейді)
3. Өз негіздемесін жазу

Бастауыш және орта буынға лайықтап беру:

Сынып Тапсырма мысалы

3–4 сынып Мектеп асханасының мәзірін оқу, пайдалы тағамды таңдау

5–6 сынып Онлайн тапсырыс беру ережесін түсіну

7–9 сынып Электронды поштамен жұмыс, қоғамдық орындардағы ережелерді талдау

Бағалау өлшемдері:

Критерий Мазмұны

Ақпаратты табу Мәтіннен нақты деректі дұрыс алу

Шешім қабылдау Жағдайға байланысты тиімді шешім

Дәлел келтіру Таңдауды түсіндіру, негіздеу

Қолдана білу Мәтінді өмірмен байланыстыра алу

Шынайы өмірге негізделген тапсырмалар – оқу мен өмірді жақындататын көпір. Мұндай жұмыс:

- оқушыны тәуелсіз,
- ойлы,
- жауапты тұлға етіп қалыптастырады.

Мұғалім мәтіндерді шынайы жағдаяттарға негіздеп, оқу үдерісін өмірмен тығыз байланыстыруы қажет.

VI БӨЛІМ. Оқу сауаттылығын бағалау критерийлері

6.1. Мәтінді түсіну дағдыларын бағалау

Оқу сауаттылығын бағалаудың мәні

Оқу сауаттылығы – бұл тек мәтінді оқи білу емес, оны түсіну, ақпаратты саралау, қолдану, мәнін ашу. Сондықтан бағалау критерийлері де осы дағдыларды кешенді түрде өлшеуі керек.

Мәтінді түсіну дегеніміз не?

Мәтінді түсіну дегеніміз – оқушының:

- негізгі ойды табуы;
- нақты және жанама ақпаратты ажыратуы;
- кілт сөздер мен құрылымдық элементтерді тануы;
- мәтін мазмұнын жүйелеуі.

Бағалау критерийлерін құрастырудың принциптері:

1. Оқушының ойлау деңгейіне сай болуы
2. Мәтін мазмұнын терең тануға бағытталуы
3. Қарапайымнан күрделіге бағытталған болуы
4. Тілдік дәлдік пен сауаттылықты ескеруі

PISA форматындағы мәтінді түсіну дағдылары:

Дағды түрі Мазмұны Мысал тапсырма

Нақты ақпаратты табу Мәтіннен тікелей дерек табу “Қай жылы оқиға болды?”

Мәтін мазмұнын жалпылау Негізгі ойды тұжырымдау “Мәтіннің басты идеясы қандай?”

Құрылымдық элементті тану Мәтін қалай құрылғанын анықтау “Автор алдымен не айтты?”

Мәтіннен қорытынды шығару Жасырын мағына, себеп-салдарды аңғару “Не үшін бұлай болды деп ойлайсың?”

Бағалау критерийлері (мысал):

Критерий Дескриптор Ұпай

Нақты ақпаратты анықтайды Мәтіндегі негізгі деректі табады 1 балл

Негізгі ойды түсінеді Автордың ойын жалпылайды 1 балл

Мәтін құрылымын таниды Бөлімдердің мақсатын ажыратады 1 балл

Мәтіндегі байланысты табады Себеп-салдарды нақты көрсетеді 1 балл

Мәтін түрлеріне қарай бағалау:

Мәтін түрі Бағалау бағыты

Әдеби мәтін Кейіпкердің мінезін түсіну, оқиға өрбуін анықтау

Ақпараттық мәтін Фактіні табу, кестені оқу, дерекпен жұмыс

Бағалауға арналған тапсырма мысалы:

Мәтін: “Қайырымды бала” әңгімесі

Тапсырма:

- Басты кейіпкердің қандай қасиеттері бар екенін анықтаңыз.
- Әңгіменің негізгі ойын 1 сөйлеммен тұжырымдаңыз.
- Кейіпкер бұл әрекетті не себепті жасады деп ойлайсыз?

Мәтінді түсіну дағдыларын бағалау – оқу үдерісіндегі маңызды бағыт. Ол оқушының ақпаратпен жұмыс істеу шеберлігін, мәтінді сараптау дағдысын және ойлау қабілетін нақты көрсетеді. Мұғалім критерийлер мен дескрипторларды нақты белгілесе, оқу нәтижесі әділ әрі анық бағаланады.

6.2. Интерпретация мен бағалау деңгейін саралау

Интерпретация және бағалау деген не?

Интерпретация – оқушының мәтінді өзінше түсіндіруі, ұстаным қалыптастыруы, оқиғаға баға беруі.

Бағалау – оқушының мәтіндегі ақпараттың сапасын, дәйектілігін, сенімділігін саралауы.

Бұл дағдылардың маңызы:

- Оқушы пікір қалыптастырады
- Критикалық ойлау дамиды

- Ақпаратқа сыни көзқарас қалыптасады
- Өз көзқарасын дәлелдей білуге үйренеді

Бағалауға болатын интерпретация деңгейлері:

Деңгей Қабілет

1-деңгей Оқиғаны баяндап береді

2-деңгей Оқиғаға өз пікірін қосады

3-деңгей Пікірін дәлелмен негіздейді

4-деңгей Мәтін мазмұнын өмірмен байланыстырады, балама ұсынады

Интерпретацияны бағалау критерийлері:

Критерий Дескриптор Ұпай

Кейіпкерге баға береді Мінезін, әрекетін түсіндіреді 1 балл

Оқиғаға пікір айтады Өз көзқарасын ұсынады 1 балл

Мәтінге интерпретация жасайды Автор ойын өзінше түсіндіреді 1 балл

Өмірмен байланыстырады Өз өмірінен мысал келтіреді 1 балл

Бағалау деңгейін саралау жолдары:

1. Қарапайым сұрақ – “Саған қай кейіпкер ұнады?”

2. Негіздеу сұрағы – “Неге солай ойлайсың?”

3. Дәлел сұрағы – “Мәтіннен қандай дәйек келтіре аласың?”

4. Жаңа контекст ұсыну – “Оқиға басқа жағдайда болғанда не болар еді?”

Бағалау тапсырмасы мысалы:

Мәтін: “Қиын таңдау” новелласы

Тапсырма:

– Басты кейіпкер қандай қиын шешім қабылдады?

– Бұл шешімге қандай себептер әсер етті деп ойлайсың?

– Сен бұл жағдайда не істер едің? Не үшін?

Интерпретация мен бағалауды дамытатын әдістер:

- “РАФТ” стратегиясы (рөл – аудитория – формат – тақырып)

- “Екі жақты күнделік”

- “Авторға хат”

- “Сен болсаң қайтер едің?”

Интерпретация мен бағалау – PISA тапсырмаларындағы ең күрделі дағды деңгейі. Бұл бағыттағы бағалау – оқушының тек білімін емес, ойлау қабілетін, көзқарасын, пайымын айқындайды. Мұғалім бағалау критерийлерін дұрыс құрастыра білсе, оқушының сабаққа деген қызығушылығы артып, функционалдық оқу дағдылары терең дамиды.

6.3. Рефлексия және өздігінен бағалау дағдылары

Рефлексия ұғымы және оның оқу үдерісіндегі орны

Рефлексия — оқушының өз оқу әрекетін, түсінігін, жетістігі мен әлсіз тұстарын саналы түрде саралап, болашақтағы оқуына мақсат қою қабілеті. Бұл дағды метатанымдық қабілетті дамытады, яғни оқушы қалай ойлайтынын өзі түсіне бастайды.

Рефлексияны дамыту не үшін қажет?

- Оқушы оқуына жауапкершілікпен қарайды;

- Өзінің қателіктерін байқап, жұмыс тәсілін өзгертеді;

- Жетістігін саралап, өзін ынталандырады;
- Тапсырмаға, мәтінге терең көзқарас қалыптастырады.

Өзіндік бағалау дағдысы

Өзіндік бағалау — оқушының тапсырма орындау барысындағы жетістігіне, белсенділігіне, түсінігіне баға беруі.

Өзіндік бағалаудың мақсаттары:

- Жұмыс сапасын өз бетімен талдау;
- Жетістік пен кемшілікті көру;
- Мақсат қою мен оны реттеу;
- Мұғаліммен тең дәрежеде оқу процесіне араласу.

Рефлексия мен өзін-өзі бағалау формалары:

Формасы Сипаттамасы

Жазбаша рефлексия Күнделік, «Мен бүгін...» стратегиясы

Ауызша рефлексия Топтық пікір алмасу, шеңберде ой бөлісу

Визуалды рефлексия Жұлдыз – тілек – бұлт, смайликтер, диаграмма

Өзіндік бағалау парағы Критерийге сүйене отырып өзін бағалау

Қалыптастырушы тест Өзінің білімін тексеру арқылы түсінік деңгейін білу

Рефлексиялық сұрақтар мысалдары:

- Мен не үйрендім?
- Маған не оңай болды? Не қиын?
- Бұл тапсырмада өзімді қалай сезіндім?
- Өзіме қандай мақсат қоямын?

Оқушыға арналған рефлексиялық кесте (үлгі):

Бағалау критерийі Менің деңгейім Дәлелі

Мәтіннің негізгі ойын анықтадым Иә / Жоқ ...

Ақпаратты салыстыра білдім Иә / Жоқ ...

Пікір білдіре алдым Иә / Жоқ ...

Мұғалім қандай рөл атқарады?

- Қолайлы орта құру;
- Ашық, бағалаусыз тыңдау;
- Қолдау көрсету;
- Оқушыны өз бетінше ойлауға үйрету.

Жүйелі рефлексия нәтижесі:

- Тұлғалық өсу;
- Үздіксіз өзін-өзі жетілдіру;
- Оқуға деген ішкі мотивация.

Рефлексия мен өздігінен бағалау — функционалдық оқу сауаттылығын дамытудың тірек дағдыларының бірі. Олар оқушыны білім тұтынушыдан білім иесіне айналдырады. Бұл дағды ХХІ ғасыр адамының басты ерекшелігі – өз оқуына иелік етуге жол ашады.

6.4. Мұғалімге арналған диагностика құралдары

Диагностика дегеніміз не?

Диагностика – бұл оқушылардың оқу жетістігін, түсіну деңгейін, оқу дағдысын анықтауға арналған арнайы әдістер мен құралдар жиынтығы. Ол оқыту сапасын арттырудың бастапқы қадамы.

Диагностика құралдары не үшін қажет?

- Мәтінді түсіну деңгейін өлшеу;
- Жеке оқушы мен сыныптың прогресін бақылау;
- Оқыту әдістемесін түзету;
- Бағалау мен кері байланысты тиімді жүргізу.

Диагностика түрлері:

Түрі Мақсаты Мерзімі

Бастапқы диагностика Білім деңгейін анықтау Тақырып басында

Аралық диагностика Орта жолдағы жетістікті бағалау Тақырып ортасында

Қорытынды диагностика Жалпы нәтижені көру Тақырып соңында

Мұғалім қолданатын негізгі құралдар:

1. Мәтінді түсіну картасы
2. Бағалау парақтары мен чек-листер
3. PISA форматындағы мәтіндік тапсырмалар
4. Қалыптастырушы бағалау жиынтығы
5. Rubric бағалау шкаласы
6. Цифрлық платформалар (Google Forms, Socrative, Quizizz)
7. Кері байланыс құралдары (Padlet, Jamboard)

Мысал диагностика тапсырмасы:

Мәтін: “Мектептегі экологиялық жоба”

Тапсырма:

1. Негізгі ойды табыңыз
2. Автор не ұсынады?
3. Бұл ұсыныс қаншалықты тиімді?
4. Сіздің көзқарасыңыз қандай?

Бағалау шкаласы мысалы (Rubric):

Деңгей Сипаттамасы

- 1 балл Негізгі ойды толық аша алмады
- 2 балл Негізгі ойды түсінген, бірақ дәлелсіз
- 3 балл Нақты, дәлелді түсіндіру берген
- 4 балл Ойы терең, өмірмен байланыстыра білді

Диагностиканы цифрлық форматта жүргізу:

- Google Forms арқылы сауалнама мен тест жасау
- Padlet көмегімен визуалды кері байланыс
- Microsoft Forms арқылы аналитикалық кестелер жасау

Диагностикалық мәліметтерді қолдану:

- Сабақ жоспарын түзетуге;
- Дифференциация жасауға;
- Ата-анамен тиімді кері байланыс орнатуға;
- Мұғалімнің кәсіби дамуын жоспарлауға.

Диагностика – мұғалімнің нәтижеге бағытталған кәсіби қызметінің ажырамас бөлігі. Ол оқу сауаттылығын дамытуда дәлдік, жүйелілік, негізділік ұстанымдарын қамтамасыз етеді. Әдістемелік құралда ұсынылған диагностикалық тәсілдер мұғалімнің талдау, бағалау және түзету әрекеттерін сапалы жүргізуіне көмектеседі.

VII БӨЛІМ. Оқу сауаттылығын дамытудағы тиімді тәжірибелер

7.1. Мәтінмен жұмыс бойынша тиімді тәсілдер

Мәтінмен тиімді жұмыс жүргізудің маңызы

Оқу сауаттылығы – оқушының мәтінді түсініп, мағынасын ашып, бағалап, сол негізде әрекет ету қабілеті. Мәтінмен жұмыс тек мағынаны түсіну емес, ойлау, талдау, салыстыру, интерпретация жасау сияқты когнитивті дағдыларды дамытудың да тиімді құралы.

Тиімді әдіс-тәсілдердің сипаттамасы

1. «Insert» стратегиясы (белгілеу арқылы оқу)

• Мәтінді оқи отырып, оқушы өз реакциясын: – білемін, – білмеймін, – жаңа ақпарат, – қайшы немесе келіспеймін белгілерімен белгілейді.

• Артықшылығы: оқушы белсенді тыңдаушыға емес, белсенді оқушыға айналады.

2. KWL (Білемін – Білгім келеді – Үйрендім)

• Алдын ала білімді анықтау → Оқыту мақсатын белгілеу → Үйренгенін саралау.

• Тиімділігі: оқушы бастапқы білім мен соңғы нәтижені салыстырады.

3. «RAFT» әдісі (Рөл – Аудитория – Формат – Тақырып)

• Оқушы мәтінді басқа кейіпкердің рөлінен жазып көреді (мысалы, хат, мақала, пікір түрінде).

• Дағдылар: интерпретация, сыни ойлау, креативтілік.

4. «Джигсо» әдісі (топтық сараптама)

• Мәтінді бөліктерге бөліп, әр оқушы белгілі бір бөлікті меңгеріп, кейін өз тобына түсіндіреді.

• Ынтымақтастықты, ұжымдық түсінуді дамытады.

5. «Таңдау еркіндігі» тәсілі

• Оқушыға мәтінді немесе тапсырма түрін таңдауға мүмкіндік беру арқылы ішкі мотивация артады.

• Пайдасы: жекелеген оқытуға жағдай жасау.

Мәтін түріне қарай тәсілдерді бейімдеу

Мәтін түрі Тиімді әдіс

Ақпараттық мәтін Кестелеу, түсіндірме карта, сұрақтар тізбегі

Әдеби мәтін Кейіпкерге хат, эпизодты сахналау, ішкі монолог

Публицистикалық мәтін Пікірталас, аргумент картасы, «үш жақты күнделік»

Қателермен жұмыс – түсінуді тереңдету жолы

• Оқушының мәтінді түсінудегі қателіктері — оқу процесінің ажырамас бөлігі.

• «Қателерді бірге талдау» әдісі арқылы түсініктерді қайта қарап, шынайы түсінуге жол ашылады.

Интерактивті тәсілдер арқылы қызығушылықты арттыру

• Padlet, Mentimeter, Jamboard – онлайн ортада мәтінді бірге талдау;

• Kahoot, Quizizz – түсінуді тексеру мен ойынды біріктіру;

• Canva, Storyjumper – визуалды интерпретация жасау (кейіпкерге постер, комикс жасау).

Мұғалім үшін нұсқаулық:

• Әдістерді оқу мақсаты мен мәтін түріне сай таңдаңыз;

• Бір сабақта 1–2 тәсіл жеткілікті, бірақ оларды терең іске асыру маңызды;

• Оқушыдан тек мазмұн қайталауды емес, ой айту, дәлелдеу, интерпретация жасауды талап етіңіз;

• Рефлексияға уақыт бөліңіз – ол түсінудің тірегі.

Тиімді мәтінмен жұмыс стратегиялары оқушылардың оқу сауаттылығын жүйелі дамытуға, мәтінді әртүрлі қырынан қарауға, өзіндік пікір мен талдауға жол ашады. Бұл тәсілдер білімді дайын күйде бермей, оны оқушының өз бетімен игеруіне, сараптауына мүмкіндік береді.

7.2. Оқушылардың оқу дағдыларын дамыту жобалары

Жоба негізіндегі оқыту – XXI ғасыр талаптарына жауап

Жоба – бұл оқушының белгілі бір тақырып бойынша дербес зерттеу, мәтінмен жұмыс, талдау және нәтижені таныстыру үдерісі. Оқу сауаттылығын дамытуда жобалық жұмыс мәтінді терең түсінуге, оны қолдануға, өз ойыңды дәлелдеуге үйретеді.

Неліктен жоба қажет?

- Оқушының зерттеушілік қабілеті дамиды;
- Мәтінді өмірмен байланыстырып үйренеді;
- Өртүрлі дереккөздермен жұмыс жасайды;
- Критикалық және креативті ойлау қабілетін шыңдайды;
- Топта жұмыс істеу, пікір білдіру, шешім қабылдау машығы дамиды.

Жобалардың түрлері:

Жоба түрі Сипаттамасы

Мәтінге негізделген жоба Мәтін мазмұны бойынша талдау, инфографика, ролик

Зерттеу жобасы Тақырыпты бірнеше дереккөзбен зерттеу

Әлеуметтік жоба Мәтіндегі мәселе негізінде нақты әрекет жасау

Креативті жоба Мәтінге комикс, постер, сахналық қойылым жасау

Жобаның құрылымы (оқушы үшін):

1. Тақырып таңдау
2. Мақсат пен сұрақтарды анықтау
3. Мәтін мен ақпараттарды жинақтау
4. Анализ жасау
5. Қорытынды мен ұсыныс дайындау
6. Нәтижені таныстыру (эссе, слайд, бейнеролик, постер)

Мысал жобалар:

- «Абай қарасөздеріндегі адамгершілік қағидалар» – эссе жобасы
- «Мәтіндегі экологиялық мәселе және біздің мектеп» – әлеуметтік жоба
- «Қазақ ертегісіндегі кейіпкер және бүгінгі бала» – салыстырмалы зерттеу

Оқушы дағдысына әсері:

Дағды Қалыптасатын қабілет

Ақпаратпен жұмыс Ақпаратты табу, сүзу, сұрыптау

Талдау Дәлелдер табу, салыстыру, қорытынды жасау

Коммуникация Пікір білдіру, презентация жасау

Жауапкершілік Мерзім сақтау, рөлді орындау

Мұғалімнің рөлі:

- Жобаны жоспарлауға бағыт беру;
- Мәтін таңдау мен ақпаратты талдауға сұрақ қою арқылы көмектесу;
- Оқушыны дербес шешімге итермелеу;
- Бағалау критерийін бірге жасау.

Бағалау қалай жүргізіледі?

Критерий Максималды балл

Мәтінді түсінуі 4

Ақпаратты қолдану 4

Шығармашылық жұмыс 4

Презентация сапасы 4

Жобалық жұмыс – оқу сауаттылығын қалыптастырушы, тереңдетуші және өмірмен байланыстырушы құрал. Мұғалім бұл тәсілді жүйелі қолданса, оқушылардың өз бетімен оқу, ойлау, талдау және әрекет ету дағдысы тұрақты дамиды.

7.3. Қиындық деңгейі жоғары мәтіндермен жұмыс

Қиын мәтіндер – оқушының танымдық қабілетін дамытуда маңызды құрал. PISA тапсырмаларындағы мәтіндердің күрделілігі мазмұнның тереңдігімен, құрылымдық ерекшелігімен, сөздік құрамымен және жасырын мағына деңгейімен ерекшеленеді. Сондықтан қиын мәтінмен жұмыс істеу стратегиялары мұғалімнің кәсіби құзыреттілігін талап етеді.

Қиын мәтін дегеніміз не?

Қиын мәтінге мынадай сипаттар тән:

- Көпдеңгейлі мағына (жасырын ойлар, астарлы мағына);
- Терминдердің көптігі мен академиялық тіл;
- Ұзақ әрі тармақталған сөйлем құрылымы;
- Интертекстуалдық байланыстар (тарихи, мәдени, әдеби сілтемелер);
- Логикалық байланыстар мен дәлелдемелердің күрделілігі.

Мұғалімнің рөлі:

Оқушылардың оқу сауаттылығын дамытуда мұғалімдер күрделі мәтінмен жүйелі жұмыс жүргізе алуы қажет. Бұл үшін төмендегідей тәсілдер қолданылады:

- Мәтінді алдын ала қарастыру (түсініксіз ұғымдарды анықтау);
- Контекстуал талдау;
- Жетелеуші сұрақтар арқылы мәтінді бөліп оқу;
- Мағына сараптамасы мен мәтін ішіндегі логикалық байланысты табуға үйрету;
- Метафора, теңеу, астарлы мағына элементтерін талдау.

Тиімді әдістер:

- «Аяқталмаған сөйлем» әдісі – оқушылар мәтін мазмұнына сай логикалық аяқтау жасайды.
- «Ойды жалғастыр» тәсілі – бір бөлімді оқып, оқушы өз болжамын айтады, кейінгі бөліммен салыстырады.
- «Сөздік детектив» әдісі – мәтіндегі термин, метафора мағынасын анықтайды.
- «Мағынаны болжа» әдісі – мәтін үзіндісін талдап, оның мәнін өз сөзімен түсіндіру.

Дифференциация:

Күрделі мәтінмен жұмыс барлық оқушыға бірдей тапсырма беру дегенді білдірмейді. Оқушының деңгейіне қарай:

- Сұрақ түрлері өзгертіледі;
- Қосымша қолдау ұсынылады;
- Жеке жұмыс, жұптық жұмыс, топтық жұмыс арқылы сараланады.

Қиын мәтіндермен жұмыс – оқушыны аналитикалық ойлауға, күрделі тілдік бірліктерді түсінуге, тұжырым жасауға үйрететін маңызды бағыт. Бұл PISA тапсырмаларының талаптарына сай келетін оқу дағдыларын жетілдіруге мүмкіндік береді.

7.4. Цифрлық құралдарды кіріктіру мысалдары

Цифрлық құралдар оқу сауаттылығын арттыруда ерекше рөл атқарады. Қазіргі оқушылардың

цифрлық ортада білім алуға бейімділігі мұғалімдерді жаңа технологияларды тиімді пайдалануға итермелейді. Әсіресе мәтінмен жұмыс барысында цифрлық ресурстар арқылы оқу процесін жандандыруға болады.

Цифрлық құралдардың артықшылығы:

- Интерактивтілік және визуализация мүмкіндігі;
- Мәтінмен жұмысқа мотивацияны арттыру;
- Саралап оқытуға және жекелеп қолдауға мүмкіндік;
- Оқушы жетістігін шынайы уақыт режимінде бақылау;
- Қашықтан оқыту жағдайында тиімділік.

Қолдануға болатын құралдар:

1. Google Docs / Jamboard / Padlet

- Бірлескен мәтін құрастыру;
- Пікір жазу, рефлексия қалдыру;
- Құрылымды талдау, кілт сөздерді белгілеу.

2. Mentimeter / Kahoot / Quizizz / Wordwall

- Мәтін мазмұнына қатысты интерактивті тесттер, сұрақтар;
- Қайталау, рефлексия, ойын түріндегі бекіту;
- Мәтінге көзқарас білдіру.

3. Canva / Piktochart

- Мәтін бойынша инфографика жасау;
- Оқиға желісін визуалдау;
- Қысқаша мазмұн жасау.

4. Miro / Conceptboard

- Мәтін құрылымын карта түрінде талдау;
- Ойды ұйымдастыру, сызба құру;
- Контексті анықтау.

5. ChatGPT немесе басқа жасанды интеллект құралдары

- Мәтінге түсіндірме алу;
- Сұрақтар құрастыру;
- Оқушының өз бетімен мәтінмен жұмыс істеуін ұйымдастыру.

Қолдану үлгілері:

- Оқушылар Padlet арқылы мәтінге қатысты өз ойларын жазып, топтық талқылауға ұсынады.
- Canva-да мәтін мазмұны негізінде постер жасайды.
- Quizizz арқылы мәтін бойынша тест тапсырып, нәтижесін көреді.
- Google Docs құжатында мәтінді бөліп оқып, пікір қалдырады.

Цифрлық құралдарды мәтінмен жұмысқа кіріктіру – оқу үдерісін тиімді, тартымды әрі нәтижелі етеді. Оқушы тек мәтінді оқып қоймай, оны талдайды, бағалайды, өз ойын цифрлық форматта еркін жеткізеді. Бұл – PISA форматындағы талаптарға бейімделген оқыту үлгісі.

ҚОРЫТЫНДЫ

Қазіргі білім беру кеңістігінде оқу сауаттылығы – оқушының функционалдық білімінің өзегі ретінде қарастырылады. Бұл сауаттылық түрі тек мәтінді түсініп, мазмұнын айтып беру ғана емес, сонымен қатар мәтіндегі ойды бағалау, интерпретация жасау, ақпараттың шынайылығын ажырату, дәлел келтіріп, тұжырым жасау қабілеттерін қамтиды. Осы бағыттағы білім мен біліктілік халықаралық PISA зерттеулері арқылы бағаланып, әлемдік деңгейде оқушының функционалдық дайындық көрсеткішін анықтайды.

Осы әдістемелік құралда қарастырылған жеті бөлім – оқу сауаттылығын кешенді түрде дамытуға бағытталған. Әр бөлім мазмұнына мәтінмен жұмыс істеудің заманауи әдіс-тәсілдері, тапсырма түрлері, бағалау үлгілері мен цифрлық құралдарды кіріктіру жолдары жүйеленіп ұсынылды. Мұғалімдердің кәсіби құзыреттілігін дамыту және оқушылардың жоғары деңгейлі оқу дағдыларын қалыптастыру – құралдың басты мақсаты болды.

Мәтінді түсінуге үйрету стратегиялары атты I бөлімде оқушының мәтін құрылымын тану, негізгі ойды ажырату, кілт сөздерді анықтау және мәтін мазмұнын болжау қабілеттерін дамыту жолдары қарастырылды. Сонымен қатар, контекст арқылы мағына шығару және функционалдық мәтіндермен жұмыс істеудің тиімді әдістері ұсынылды. Бұл – оқушының мәтінді қабылдауға дайындығын арттыруға бағытталған бастапқы кезең.

Мәтінді интерпретациялау стратегиялары бөлімі (II) оқушылардың мәтінді өз бетінше түсініп, одан мән-мағына шығару дағдыларын дамытуға негізделді. Мұнда авторлық ұстанымды анықтау, себеп-салдарлық байланыстарды көру, кейіпкерлерді интерпретациялау және әдеби-танымдық мәтіндерді салыстыру арқылы сараптамалық ойлауды дамытуға басымдық берілді.

Бағалау және пікір айту стратегиялары бөлімінде (III) оқушылардың мәтін мазмұнына қатысты көзқарас білдіру, ақпаратты сын тұрғысынан бағалау, шешім қабылдау және дәйекті аргумент келтіру қабілеттерін дамыту жолдары ұсынылды. Бұл бөлім PISA тапсырмаларының талаптарына тікелей бағытталған, өйткені халықаралық зерттеулерде оқушының өз ойын дәлелдеп, мәтін негізінде қорытынды жасай білуі негізгі көрсеткіш болып табылады.

IV бөлім – Мәтін бойынша сұрақ қою және жауап беру тәсілдері – мұғалімнің оқушылардың сыни ойлауын дамытуда қолданатын нақты құралдарын қамтиды. Bloom таксономиясы бойынша сұрақ түрлерін қолдану, жауаптың құрылымын қалыптастыру және интерактивті сұрақ-жауап әдістері оқу

үдерісін жандандыруға септігін тигізеді. Сонымен қатар, мәтінмен жұмысқа арналған онлайн құралдар да беріліп, мұғалімдерге заманауи технологияны оқу үрдісіне енгізуге мүмкіндік жасалды.

V бөлімде – Мәтінге негізделген тапсырмаларды құрастыру – оқу мазмұны мен бағалау тапсырмаларын өзара байланыстыра отырып құрастырудың жолдары ұсынылды. Бұл бөлім PISA форматындағы тапсырма құрылымын, қалыптастырушы бағалау үлгілерін, жобалық жұмыс пен эссе жазуға бағытталған тапсырмаларды қамтыды. Сонымен бірге, шынайы өмірмен байланысқан тапсырмалар оқушылардың алған білімін практикалық тұрғыда қолдануына жол ашады.

VI бөлім – Оқу сауаттылығын бағалау критерийлері – оқу нәтижесін объективті және шынайы бағалауға арналған нақты өлшемдер жүйесін ұсынды. Мұнда мәтінді түсіну, интерпретациялау және бағалау деңгейлерін саралау, рефлексия жасау және өздігінен бағалау қабілеттерін дамыту жолдары талданды. Сонымен қатар, мұғалімге арналған диагностика құралдары арқылы оқушылардың оқу сауаттылығы бойынша ілгерілеуін бақылау тәсілдері берілді.

VII бөлім – Оқу сауаттылығын дамытудағы тиімді тәжірибелер – бұл құралдың тәжірибелік маңызын арттыра түсті. Мұнда мәтінмен жұмыс жүргізудің тиімді тәсілдері, оқу дағдысын дамыту жобалары, қиындық деңгейі жоғары мәтіндермен жұмыс және цифрлық құралдарды кіріктіру мысалдары арқылы мұғалімдерге нақты көмек берілді.

Жалпы алғанда, ұсынылып отырған әдістемелік құрал – тек теориялық емес, сонымен бірге практикалық тұрғыдан да маңызы зор құрал. Мұнда ұсынылған стратегиялар мен әдістер оқу үдерісінде тікелей қолдануға ыңғайлы, тиімділігі дәлелденген. Құрал мазмұны жаңартылған білім мазмұны талаптарына және халықаралық бағалау жүйелерінің (соның ішінде PISA) өлшемдеріне сәйкестендірілген.

Мұғалімдер бұл құралды қолдана отырып:

- Оқушылардың мәтінді терең түсіну қабілетін дамытады;
- Сын тұрғысынан ойлау мен талдау жасау дағдыларын қалыптастырады;
- Оқу мен жазу арқылы ойлауға үйретеді;
- Оқу процесіне жаңашыл әдістер мен цифрлық құралдарды тиімді кіріктіреді;
- Оқушылардың оқу сауаттылығын халықаралық деңгейдегі талаптарға сай қалыптастырады.

Қорытындылай келе, «PISA оқу сауаттылығы: мәтінмен жұмыс істеудің заманауи стратегиялары» атты әдістемелік құрал – қазақ тілі мен әдебиеті пәні мұғалімдерінің кәсіби шеберлігін арттырып, оқу үдерісін сапалы деңгейге көтеруге бағытталған кешенді оқу-әдістемелік өнім. Оқу сауаттылығы – XXI ғасыр оқушысының басты құзыреттілігі. Ал осы құзыреттілікке қол жеткізуде мұғалімдердің рөлі – шешуші. Осы тұрғыдан алғанда, бұл құрал әрбір педагогтің күнделікті тәжірибесінде таптырмас әдістемелік тірек болады деп сенеміз.

Пайдаланылған отандық әдебиеттер тізімі

1. Айтбаева А. А. – Қазақ тілі білімінің мәселелері. – Алматы: Рауан, 2019.
2. Алдамұратова Г. Т. – Қазақ тілін оқыту әдістемесі. – Алматы: Мектеп, 2020.
3. Әлімхан Ф. – Оқу сауаттылығы және функционалдық мәтіндермен жұмыс. – НЗМ ДББҰ, 2021.
4. Қадашева Қ. – Қазіргі қазақ тілін оқыту әдістемесі. – Алматы: Қазақ университеті, 2020.
5. Ысқақ Б. – Мәтінмен жұмыс: теория және әдіснама. – Астана: Атамұра, 2022.
6. Тұрсынхан З. – Қазақ тілі сабағында оқу сауаттылығын дамыту жолдары. – Шымкент, 2021.
7. Жұмажанова С. – Оқу сауаттылығына бағытталған тапсырмалар жүйесі. – Алматы: Білім, 2023.
8. Қосанова Ж. – Қазақ тілі сабағында функционалдық сауаттылықты дамыту. – Астана: ҰБАО, 2022.
9. Көпжасарова Ә. – PISA халықаралық зерттеулерінің талаптары және әдістемелік тәсілдер. – Алматы, 2021.
10. Айдарханова М. – Оқу сауаттылығы: мәтінмен жұмыс әдістері. – Алматы: «Ulagat», 2023.

11. Мұқатаева С. – Оқу сауаттылығы – білім берудің басты көрсеткіші. – Астана, 2020.
12. Бейсенова А. – Қазақ тілі сабағында функционалдық мәтіндермен жұмыс. – Тараз: Тараз университеті, 2022.
13. Садықова С. – Орта білім беруде оқу сауаттылығын арттыру жолдары. – Семей, 2021.
14. Әбілдаева Г. – Мәтінмен жұмыс жасау және оқушы сауаттылығын арттыру. – Қарағанды, 2022.
15. Жақсылықова Қ. – Мәтінтану және мәтінмен жұмыс әдістемесі. – Астана: Фолиант, 2019.
16. Жанұзақова Н. – Қазақ тілін функционалдық бағытта оқыту. – Алматы, 2020.
17. Әлімжанова А. – Оқу сауаттылығы: оқушылар дағдыларын қалыптастыру стратегиялары. – Алматы: Бөбек, 2023.
18. Шаяхметова Қ. – Оқылым дағдыларын дамытуға бағытталған тапсырмалар үлгілері. – Алматы: Ustudy, 2021.
19. Тұрғанбаева Б. – Оқушылардың шығармашылық қабілеттерін дамыту. – Алматы: Рауан, 2018.
20. Нұрсұлтанова А. – Мәтінмен жұмыс және бағалау стратегиялары. – Өскемен, 2022.

Primary Sources

1	https://www.canva.com/	Canva is a free-to-use online graphic design tool. Use it to create social media posts, presentations, posters, videos, logos and more. ❖ ❖ ❖ Missing: • Цифрлық құралдарды (Forms, Wordwall) пайдаланып, инфографика жасау.	☐ 0.17%
2	https://www.canva.com/create/comic-strips/	Canva's comic strips maker is so simple to use that you don't even need to be a professional cartoonist, artist or designer to create something magical. Missing: Storyjumper – визуалды интерпретация жасау (кейіпкерге комикс жасау).	☐ 0.17%
3	https://docs.google.com/%3Fauthuser%3D0	No information is available for this page. ❖ Missing: құжатында мәтінді бөліп оқып, пікір қалдырады.	☐ 0.17%
4	https://rcdo.kz/publ/3893-aza-tl-sabaynda-ou-sauatty...	Feb 1, 2020 ❖ Қазақ тілі сабағында оқу сауаттылығын дамыту жолдары ❖ Похожие материалы ❖ Оставить комментарий.	☐ 0.17%

Report was generated on July, 26 2025